sanat emeği
yayınları

roman

boris gorbatov

BAŞ EĞMEYENLER

SANAT EMEĞİ YAYINLARI: 8
Roman Dizisi: 4

Birinci Basım: Aralık 1979

BU roman
dilimize, «Hieret
Aujourd'hui» Yayınevi
tarafından yayımlanan Fransızca
çevirisinden aktarılmıştır.

Kapak resmi:
Mai Dantsig
Belorusya, partzanların anası
(Ayrıntı)

İç resimler:
Dilek Ulusoy

Dizgi-Baskı-Cilt: Ağaoğlu Yayınevi Tesisleri
Tel: 27 73 37

İstanbul, 1979

BORİS GORBATOV

BAŞ EĞMEYENLER

Çeviren:
Yakup Şahan

sanat emeği
yayınları

Divanyolu, Klodfarer Cad. 38/2
Cağaloğlu — İstanbul

Yazışma: PK. 1339 Sirkeci/İstanbul

SUNU

BORİS GORBATOV

Boris Gorbatov, Donetz havzasının sanayi kenti, Voroşilovgrad'da doğdu. Çok küçük yaşta, fabrikada çalışmaya başladı. Gündüzleri çalıştı, geceleri de okula gitti. İş arkadaşlarının yüzlercesi gibi, o da, Leninci Komünist Gençlik Birliği'nde militanlık yaptı ve eylemciliğiyle çabucak sivrildi. On dört yaşında, yerel «Koçegarka» (Demirci Ocağı) gazetesinin muhabirlerinden biri oldu. Gazetecilik çalışmaları sırasında insanları ve olayları gözlemlemesini, olaylar karşısında hızla tepki göstermesini ve izlenimlerini kısa ve özlü bir biçimde dile getirmesini öğrendi. Bu niteliklerini daha sonra da geliştirecek ve bunlar onun uslûbunun ana çizgileri olacaktır.

Boris Gorbatov edebiyata tutkundu. Donetz havzasının genç maden işçileri olan arkadaşlarına adadığı ilk romanı *'Hücre'*yi yayımladığı zaman, henüz yirmi yaşındaydı. Bu roman, belki, 1928 yılının en iyi edebiyat yapıtı değildir; ama Sovyet gençliğinin en çok ilgi duyduğu sorunları ele almış ve karakterleri çizmiştir; nitekim on baskı yapabilmiştir. Bu romanda, Boris Gorbatov, günlük çalışma içinde insanın, kendi karakterini oluşturabilmesi ve yaşama büyük bir değer kazandıran gençlik sevgisi ile dostluk duygusunu tertemiz tutabilmesi gerektiği savını geliştirir.

1932'de, Gorbatov, Pravda'nın muhabirlerinden biri oldu. Sovyetler Birliği'nde yapmış olduğu geziler, sosyalist kalkınmanın görkemli atılımı içinde bulunan vatanını tanıma olanağını kazandırdı. Makevka da, ilk baraj olan Dinyeproges'in işletmeye açılışını ve Cerjinsk'teki yüksek fırınları gördü. Ural'ı, Uzak-Doğu'yu, Ukrayna'yı, Volga yörelerini ve Sibirya'nın altın madeni ocaklarını dolaştı. Bir yandan gazetelere yazı yetiştirirken, bir yandan da öyküler yayımladı ve yeni bir roman hazırladı. *«Benim Kuşağım»* 1934'de yayımlandı.

Sovyet uçakları Arktik hava yolunu incelemeye koyuldukları zaman, Boris Gorbatov, Sovyetler Birliği Kahramanı Molokof ile, kutup buzları üzerinde 2000 kilometrelik bir geziyi gerçekleştirmişti.

Gorbatov'un, 'Her günkü Haliyle Arktik' başlıklı öykü dergisi, dünyanın bu yöresinden ve bu yöre insanlarından söz eder. Bu kitabı da büyük bir başarı kazandı. Burada, Gorbatov, sahte romantizme yamanmayı bir yana bırakarak, dostluğu, arkadaşlığı, topraklarının ve yazgılarının efendisi olan o basit insanların karakterlerini ve eylemlerini över.

Ne var ki, gerçek bir kasırga olan savaş, milyonlarca insanın yaratıcı çalışmasını kesintiye uğrattı... Boris Gorbatov da, Kızıl Ordu saflarında, arkadaşlarının yanında yerini aldı.

1938'den sonra, artık askerdi. Finlandiya seferine ve Alman saldırısının yol açtığı ilk savaşlara katıldı. Albay Gorbatov artık cepheden cepheye dolaştı. Moldavya'da, Prut üzerinde, Odesa'da, Nikolayev'de, Dinyeper üzerinde ve doğduğu yer olan Donetz havzasında çarpışmalara katıldı.

Savaşçı ödevinin yerine getirilmesi yazarlık görevini engellemedi. Aksine! Birçok öykü yazdı. Büyük bir ilgi toplayan, *«Bir Arkadaşa Mektuplar»*da ve *«Savaş Sanatı Üzerine Öyküler»*de, sosyalist kuruculuğun barışçı işçisinin, engin ve tükenmez bir kinle işgalciye karşı koyan usta ve amansız bir askere nasıl dönüştüğünü anlatır.

Yazar-asker'in edebî yapıtı, sonunda, *«Baş Eğmeyenler»* romanında en yüce düzeyine ulaşıp taçlanır. İlkin Pravda'da, daha sonra edebi 'Ekim' dergisinde yayımlanan bu roman, 500.000 nüsha basmıştır.

1943 yazı içinde, Gorbatov, gençler için ayrıca bir piyes yazmıştır: *«Babalarımızın Gençliği».* Son olarak da, Lublin yakınındaki, Maydanek ölüm kampının iğrençlikleri üzerine, ortalığı allak bullak eden bir röportaj dizisini Pravda'da yayımlamıştır.

Sovyet hükümeti, yazarın ve savaşçının meziyetlerini kutsamasını bilmiştir. Savaştan önce, Arktik hava akınına katılmış olmaktan dolayı *Onur* Madalyası'nı kazanmış olan Boris Gorbatov, daha sonra, Kızıl Yıldız Nişanı'nı ve 'Odesa'yı Savunma' madalyasını da almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Hep Doğu'ya, hep Doğu'ya... Batı'ya giden tek kamyon yok; bir tane çıksaydı ya bari! Nakliye birlikleri geçiyordu kentten; kuru ot ve boş kovan sandıkları yüklü at arabaları; iki tekerlekli hasta taşıtları, küçük dört köşe verici kabinleri durmadan akıp geçiyordu. Yorgunluktan ayakları tutulmuş atlar ağır ağır yürüyorlardı; tozdan ve ağrıdan yüzleri kül rengi olmuş insanlar, topların kundağına tutunarak ayaklarını sürüye sürüye ilerliyorlardı. Ostraia Mogila kentinin kenar mahallelerinden geçerek, Krosnodon'a, Kamensk'e, Donetz'e, yani hep Doğu'ya, hep Doğu'ya akıyorlardı... Hiç bir iz bırakmadan geçip gidiyorlar, gözlerden kayboluyorlardı; sert ve boğucu toz bulutları sanki onları yutup yokediyordu.

Bu alayın çevresindeki her şeyi bir sıkıntı sarmıştı. Her yandan çığlıklar, iniltiler, tekerlek gıcırtıları, demir aksamı cızırtıları yükseliyordu. Sanki yol, tekerleklerin altında gıcırdayıp inliyor, çevresindeki tepeler arasında ürkütüye kaptırmış, durmadan çırpınıyordu.

1942 Temmuzunun o günü, Ostraia Mogila yakınlarında, haline bakılınca sakin olduğu akla gelebilecek bir tek adam vardı: İhtiyar Taras Yatsenko. Şimdi o, yolun kenarına dikilmiş, tüm ağırlığı ile değneğine dayanarak, çevresinde bu ipini koparıp yollara düşmüş şeylerin tümüne gözlerini dikmiş, ağır ağır bakıyordu. Ağzından tek söz çıkmıyor, yerinden hiç kıpırdamıyordu. Bütün gün, feri sönmüş gözlerle, çatık ve aklaşmış kaşlarının altından, —sıkıntı ile— kıvranıp debelenen yola bakıyordu. Görünüşe bakıp hüküm verilmek istenseydi, olduğu yerde donup ka-

lan bu adamın olup bitenlerin tümünde umursamadığı, her şeye yabancı durduğu söylenebilirdi.

Gelgelelim, büyük bir olasılıkla denebilirdi ki, yol üzerinde ilerleyen bütün o insanlar arasında, Taras kadar ruhu sıkılan, üzgün, yüreği sızlayan bir tek adam yoktur. «Nedir bunlar?», «Ne yapıyorsunuz yoldaşlar?» diye sorup duruyordu kendi kendine. «Sizler gidiyorsunuz, peki ama ben ne olacağım? Kadınlarla, torunlarla ben ne edeceğim?»

Duman bulutları ile sarılmış kamyonlar, hep Doğu'ya, hep Doğu'ya çekip gidiyorlardı; tozlar, cılız kavak ağaçlarının üzerinde birikiyor, sanki onları kocaltıp ağırlaştırıyordu. «Ben ne yapacağım? Yolun üzerine dikilip, kollarımı açıp: «— Durun bakalım! Nereye gidiyorsunuz, nereye koşturuyorsunuz?» diye haykırmalı mıyım? Yoksa, tozların içine diz çöküp, askerlerin çizmelerine sarılıp: «— Durun, gitmeyin« Biz ihtiyarları, küçücük yavruları buralarda bırakıp nasıl gidebilirsiniz?» diye, onlara bağırmam mı gerekirdi?»

Tozlu, yamru yumru yolun üzerinde, nakliye birlikleri, hep Doğu'ya, hep Doğu'ya, Krasnodon'a, Kamensk'e, Donetz, Don nehri, ve Volga ötelerine akıp geçiyorlardı.

Yamru yumru yolun üzerindeki katarların oluşturduğu çizgi uzayıp gittikçe, ihtiyar Taras, ufak bir umut belirtisinin ışımaya başladığını, için için gelişmekte olduğunu seziyordu. Ah, bu insan selini karşılamaya, oradan, Doğu'dan, tozlar içinden, birdenbire, sıra sıra olmuş kollar halinde insanlar bir çıkıverse; güçlü tankların üzerine çıkmış gözüpek delikanlılar, geçtikleri yerlerde taş üstünde taş bırakmaksızın Batı'ya bir atılıverse? Bunun için o çizginin uzayıp gitmesi, bitip tükenmemesi yeterdi... Ama ne çare, çizgi gitgide durmadan inceliyordu... Her an kesilip kopabilirdi, işte o zaman... Ama o zaman ne olacağını Taras aklına getirmek istemiyordu.

Burada, bir kıyıda, Taras kadınlarla ve güçsüz çocuklarla birlikte kalacaktı. Oysa, Rusya ve cephedeki çocukları, Taras'ın yaşantısını oluşturan, uğruna altmış yıl harcadığı her şey öteki kıyıda olacaktı... En iyisi, bunları hiç

akla getirmemek, kulak asmamak, diline dolamamaktı.

Taras, Kameniy Brod'daki evine döndüğünde, nerdeyse gece oluyordu. Bütün kenti bir baştan öte başa dolaşıp gezmiş, tanıyamaz olmuştu. Kent boşaltılmış, sesi sedası kesilmişti. Telgraf direkleri üzerinde demir tel parçaları sallanıyordu. Caddelerde birçok pencerenin camı kırılmıştı. Ortalık yanık kokuyordu, ateşe verilen kâğıtların siyah külleri savrulmuş, havada bir bulut halinde uçuşuyor, çatılar üzerine dökülüyordu.

Kameniy Brod'da ise, her şey sakindi. Avlularda iplere asılı çamaşırlar sallana sallana kuruyorlardı. Güneşin yansımaları beyaz gömlekler üzerinde kan lekeleri bırakıyordu. Komşunun kapı basamağında semaverin ateşi kurcalanıyor, tatlı bir duman kokusu, yanık ve toz kokan havada acayip bir biçimde dağılıyordu. İhtiyar Taras'a öyle geliyordu ki, sanki o Ostraia Mogilo'dan dönmüyor da, iş gününü geçirdikten sonra fabrikadan geliyordu. Şebboylar, kokularını salt akşam üzerleri çevrelerine saçan o çiçekler, çalışan insanların çiçekleri bahçelerde açılıyor, günün batışına selâma duruyorlardı. Tâ çocukluğundan beri bildiği bütün bu kokuları ciğerlerine çekerken, Taras, birden düşünmeye *başladı; acı acı* ve kendiliğinden: «*Ama* yaşamak gerek! Her ne olursa olsun... elden geldiğince... Yaşamak gerek!» diye aklından geçirdi; sonra evine daldı. Bütün ailesi, sessiz sedasız karşılamaya koşuştu. Geniş bir bakışla tüm dünyasını, yani yaşlı karısı Efrosinia'dan kız torunu Marika'ya kadar kucakladı; o zaman kafasına şunu yerleştirdi: Bundan böyle, bu ocağın tümünün kendisinden, ihtiyar büyükbabalarından başka dayanacak kimsesi yoktur; ocağın tüm güvenliğinden, herbirinin ayrı ayrı yaşamlarından ve fikirlerinden dünya ve âlem önünde tek sorumlu kendisidir.

Değneğini her zamanki yerine, köşeye yerleştirdi, elden geldiğince canlı bir sesle şunları söyledi:

— Olup bitenlerin önemi yok! Hiç önemi yok! Yaşayacağız işte. Elden geldiğince...

Sonra, yedek su bulundurulmasını, pencere kepenk-

lerinin kapalı tutulmasını, kapıların kilitlenmesini buyurdu. On üç yaşındaki erkek torununa bakışlarını çevirdi ve sert bir dille:

— Bundan sonra, izin almadan dışarı çıkmak yok!

Geceleyin top ateşi başladı. Arkası kesilmeden saatlerce sürdü. Tüm bu süre içinde, Kameni Brod'daki küçük harap ev, ateşi yükselmiş bir hasta gibi, titredi durdu. Teneke çatı tiz bir ses çıkarıyor, pencere camları inler gibi gıcırdıyordu. Bir ara top ateşi kesildi, ama en korkuncu da bu oldu: Her yana bir sessizlik çöktü.

Lionka, şaşkına dönmüş bir halde, dışardan gelmişti; nereden geldiğini kimse bilmiyordu. Ürkek bir sesle bağırarak:

— Eyvah! Büyükbaba! Almanlar kente girdi! dedi.

Taras, kadınların çığlıklarından ve gözyaşlarından önce davranarak, sert bir biçimde onu susturdu:

— Şşşt!... dedi parmağı ile korkutarak. Bu bizi ilgilendirmez! Bu bizi ilgilendirmez!

Bu bizi ilgilendirmez!

Kapılar sürgülü, kepenkler sımsıkı kapalı. Gün ışığı ancak yarıklardan sızabiliyor ve döşeme üzerinde titreşiyordu.

Efrosinia, yağını idareli kullanarak, gece kandilini yalnızca gün battıktan sonra dinsel bibloların önünde yakıyor ve her defasında gülümsüyerek: «Bağışla bizi, Tanrım!» diye dua ediyordu. Sarkaçlı saat, general Skobele'in beyaz bir at üzerindeki portresiyle birlikte, saatleri yavaş yavaş vuruyordu. Her gün yarım saat geri kalıyordu. Sabahları, Taras saatin ibresine işaret parmağı ile bir fiske atarak düzeltirdi. Her şey, her zaman nasılsa öyleydi: Sanki ne savaş vardı, ne de Almanlar.

Gelgelelim, bu evcik de tümüyle çatırtılar, göğüs geçirmeler, cansıkıcı önemsiz söylentilerle çalkanıyordu. Her köşede, gizlenen mırıldanmaların, tutulan gözyaşlarının farkındaydı Taras. Lionka sokaktan haberler toplayıp getiriyor, büyükbabası duymasın diye, bir köşede kadınların kulağına fısıldıyordu.

Taras hiç bir şey duymuyormuş gibi yaptı. Hiç bir şey duymamayı belki o da isterdi; ama, elinden gelmiyordu. Ev bozuntusunun her çatlağından şu sözler kulağına ulaşıyordu: «Kurşuna dizdiler... İşkenceyle öldürdüler... Hepsini yakalayıp tutukladılar... Sürdüler». İşte o zaman dayanamıyor, kızgın kızgın mutfağa dalıyor, tükrükler saçarak ağzına geleni söylüyordu:

— Susun be şeytanın karıları! Kimi öldürdüler? Kimi kurşuna dizdiler? Tasası size mi düştü? Bu bizi ilgilendirmez!

Sonra, hızla kapıyı çarparak, odasına çekiliyordu.

Odasında günlerce tek başına kalıyordu: Bir şeyler rendeliyor, testeresiyle bir şeyler kesip biçiyor, bir şeyler çakıyordu. Tüm yaşamı boyunca çalışıp bir şeyler yapmaya alışmıştı; ha lokomotif tekerleği, ha havan topu olmuş, onun için farketmezdi. Nasıl kimi insanlar tütün içmeden duramazsa, o da çalışmadan yaşayamazdı. İş, onun ruhu için bir zorunluluk, bir alışkanlık, bir tutku olmuştu. Ama ne çare, şimdi artık, Taras'ın becerikli ellerine gereksinim duyan kalmamıştı; tekerlek ya da havan topu yapacak bir kimse yoktu; öte yandan, işe yaramayan eşyalar yapmak da içinden gelmiyordu.

Bu yüzden sigara ağızlıkları, taraklar, çakmaklar, iğneler yapmak fikri gelmişti aklına; ihtiyar karısı bunları, pazar yerinde ekinle değiştiriyordu. Kentte ne ekmek, ne de un vardı artık. Çarşıda, eskiden, bardak hesabı nasıl ayçiçeği çekirdeği satılıyorduysa, şimdi de buğday satılıyordu. Buğdayın öğütülmesi için Taras, bir tahta parçası, dişli bir teker ve bir dirsekli ağaçtan kollu bir değirmen yaptı.

Yaptığı işe bakarak, acı acı:

— Bu da bir makine ha! diyerek bıyık altından gülümsedi. Ah benim sevgili mühendisim, yoldaşım Kuçay, halimizi bir görseydin! Ah, bir kez daha görüşebilseydik, benim ihtiyarlığım ve boşa harcanan emeğim karşısında oturur ikimiz de ağlardık!

İhtiyar, değirmeni karısına verdi ve tenbihte bulundu:

— Sakla bunu! Bizimkiler döndüklerinde gösteririz onlara. Müzeye vereceğiz bunu. Mağara devri bölümüne...

Coşkulu ve tutkulu bir ilgiyle yaptığı tek şey, kapı pencere sürgüleri ve kilitleriydi. Her gün, pencere kepenkleri için daha karmaşık, daha güvenilir sürgüler; kapılar için de zincirler, kilitler ve köprülü sürgüler icad ediyordu. Bir gün önce yapıp taktıklarını çıkarıyor, yerine yenilerini takıp deniyordu; böylece, buluşlarını yaparken doğru yolda olup olmadığını sınıyordu.

Siperlerdeki askerlerin savunma sistemlerini günden güne geliştirdikleri gibi, o da sürgü sistemini geliştiriyordu. Karısı artık kullanılmayan kilitleri topluyor, pazara götürüyordu. Alıcısı çoktu, yağma gidiyordu. Herkes enikonu bir kurt yaşamı sürdürüyor, magarasına kilit üstüne kilit vurmak istiyordu.

Bir akşam, komşularından biri, Taras'ın kapısını çaldı. Taras, kapıyı çalanın ne çeşit bir adam olduğunu ve ne gibi bir iş için gelmiş olabileceğini anlamak amacıyla, kapıdan uzun uzadıya, ciddi ciddi gözetledi; nice sonra da istemeye istemeye açtı; kapı açılırken, kilitler gıcırtı çıkarıyor, zincirler düşerken şangırdıyor, köprülü sürgüler de boğuk bir gürültü ile geri çekiliyordu.

Komşu içeri girdikten sonra, sürgülere bakarak:

— Sanki kale mübarek! dedi. Seninki ev değil, gerçekten bir kale Taras. —Sonra, kadınlara odalarında iyi günler dilemeye geçti.— Sağlam bir askerî kışla! Şu da, —parmağı ile Lionka'yı gösteriyordu— kışlanın önde gelen savaş eri olmalı?

Bu komşusunu pek sevmezdi Taras; yan yana, çatı çatı çatıya kırk yıl birlikte yaşamışlardı; ama, kırk yıl boyunca da çekişip durmuşlardı. Taras'ın bellediğine göre, fazla açıkgöz, fazla hareketli, gürültücü patırtıcı fazla lafazan bir adamdı bu. Taras ise ağır ve oturaklı insanlardan hoşlanırdı. Üstelik, şimdilerde, aslını ararsanız, ne çeşit insan

olursa olsun, hiç kimseyle karşılaşıp görüşmek istemiyordu. Sözü edilecek ne kalmıştı ki? Göğüs geçirdi, duraladı ve kulak kabarttı.

Komşu ise, hiç ağzını açmadan masaya oturdu. Sıkıntıda olduğu besbelliydi; susuyordu.

— Savunmaya mı geçtin, Taras? dedi en sonunda.

Taras hiç sesini çıkarmadı, omuzlarını oynattı.

— Demek bu ev bozuntusunda kalacaksın, böyle?

— Evet, böyle kalacağım.

— Peki sen yaşayan bir tek Alman bile görmedin mi?

— Hayır, görmedim.

— Ama ben gördüm. Ah! Bir boşverebilse insan bunlara!

Eliyle bir hareket yaptı, yine sustu. Kıpırdamadan duruyor, başını sallıyor, burnunu siliyordu.

— Kent polislerle dolu, dedi birden; nereden geldiklerini de bilen yok; hepsi yabancı. Böylesi hiç görülmemiş.

— Bu bizi ilgilendirmez, diye homurdandı Taras.

— Ona ne şüphe... Benim demek istediğim: Bir sürü itoğlu itin kente gelmiş olmasıdır.

— Onlar yaşamlarını kurtarmaya bakıyorlar, oysa önemli olan inancını kurtarmaktır.

— Evet...

Sonra yeniden her ikisi de uzun süre sessizce durdular. Her ikisi bir ve aynı şeye aklını taktırmıştı: Nasıl yaşamalıydı? Ne yapmalıydı? Daha nelerle karşılaşacaklar, neler göreceklerdi?

Komşu istemeye istemeye ve yavaş bir sesle:

— Kimilerinin dediklerine bakılırsa, Almanlar fabrikayı yeniden işler duruma sokacaklarmış... diye söze girişti.

Taras korkudan titreye titreye:

— Hangi fabrikayı? diye sordu; Bizimkini mi?

— Allah allah! Başka hangi fabrika olabilir ki?

— Yo, olmaz böyle şey! Almanlar işçiyi nereden bulacaklar?

— Seni zorlayacaklar, seni.

— Beni mi? — Taras yavaş yavaş başını salladı — Fabrikayı benim işçilerim kurdu; Almanlar'ın eline geçmesin diye, gene benim işçilerim yıktı onu. Benim işçilerim bu işe karışmaz. Karışırsa ,ocakları sönsün, daha iyi!

Komşu yavaşça:

— Seni zorlayabilirler! diye karşılık verdi.

Kamburu çıkmış, ihtiyar adam ayağa kalktı, odasına çekilmeye davrandı.

— Bir eyvallah da mı yok, Taras? Hadi bin yaşa! Evinde otur sen! Sağlam bir kışlan var senin, diyerek üzgün üzgün takıldı eşiğin üzerinde.

Taras kapısını özenle sürgüledi: Bütün köprülü sürgüleri, bütün kilitleri. «Bu bizi ilgilendirmez!» diye söylendi kendi kendine. Ama aslı astarı yoktu bunun. Komşunun getirdiği haber yüreğine işlemişti. Bir kapının sürgülerini çekebilirsin; ama, bir ruh hiç sürgülenebilir mi!

Evi ve fabrikası, işte Taras'ın ömrünü dolduran şeyler. Başka bir şey aramayın onun yaşamında. Salt aile ocağı ve fabrikası. Ama bunlardan da ne kalmıştı geriye?

«Ev mi? dedin. Peki hani benim oğullarım? Hepsi çekip gitti, oğullarımın! Yalnızca kadınlar kaldı evde. Sağlam bir kışlaymış... Fabrika mı? dedin; peki nerde benim fabrikam, nerde benim işliklerim? Fabrika da yok artık. Taş yığını hepsi, karga yuvası...

«Peki geriye kalan ne? Geriye kalan, yalnızca inanç. İşçilerim kurdu, işçilerim yıktı, yine işçilerim yeniden kurup yaşatacaklar onu. Almanlar mı? dedin; bir hastalık, bir salgın gibi bir şey bu; bir süre bizi üzecekler, sonra da çekip gidecekler...»

Ama Taras, dehşet içinde ilk kez aklından şunları geçirdi:

«Ya bu temelli sürüp giderse?». Bu fikri hemen aklından uzaklaştırmak istedi. «Olmaz öyle şey!» dedi. Ne var ki, bu düşünce aklından çıkmıyordu: «Ya temelli sürüp giderse! Ya fabrikanın bacaları, eskiden olduğu gibi yeniden tüterse? Öyle ya, Hartman pekâlâ yeniden ortaya çı-

kabilir, kendisi çıkmazsa mirasçıları çıkabilir! Her şey eski haline dönebilir; sanki hiç bir şey olmamıştır; sanki ne Klim Voroşilov, ne Parkomenko, ne Ostraia Mogila, ne 1918 demiryolları çevresindeki savaş, ne 1921 açlık korkusu, ne 1931'in emek kavgası geceleri hiç geçmemiş, hiç görülmemiş gibi, her şey ters yüz olursa!»

Hep aynı düşüncenin etkisi altında, odanın içinde boyuna gidip geliyordu: «Temelli sürüp gitmesi de olasıdır! Korkak işçiler bulmak da olasıdır! Acaba?» diye sordu kendine; yanıtını da kendi verdi: «Pekâlâ bulabilirler, ama bunlar benim işçilerim olamaz! Oğullarım savunma konumunda kalamadı; ama ben direteceğim. Günümü bekleyeceğim». Odasında durmadan gidip geliyordu. Eskiyip aşınmış tahtalar, ağır adımlarının altında hafiften gıcırtılar çıkarıyordu. Sarkaçlı saatin kadranından, general Skobelev'in atının altından saniyeler, ağır bir gürültü ile, damla damla damla sonsuzluğa dökülüp akıyordu.

II

Sabahın tam altısında, çalarsaat, Taras'ın odasında hızla vuruyor, uykusunu kesiyordu. İhtiyar adam telâşla derlenip toparlanıyor, ama, bir an sonra ,artık telâşlanacak bir şey kalmadığını aklına getiriyordu. Fakat yine de kalkıyordu işte; ilkin, masa ve duvar saatlerini gözden geçiriyor; her gün yarım saat geç kalan sarkaçlı duvar saatinin ibresini parmağı ile itip düzeltiyordu. Artık, gün başlıyor demekti; onunla birlikte kaygılar da yeniden başlıyordu. Her yeni gün peşinden yeni kaygıları sürükleyip getiriyordu. Almanlar, eskiden belediye servislerinde çalışan personelin tümüyle derhal görevleri başına dönmelerini bildirmişlerdi. Taras'ın ikinci oğlu, André'nin karısı Antonin bu haberi ihtiyara iletti. O da bir hareketiyle, tersleyip geçti:

— Bu bizi ilgilendirmez!

— Ama beni ilgilendirir... diye karşı geldi, çekine çekine.

Antonin, Almanlar gelmeden önce, lojmanlar bölümünde muhasipdi.

Taras öfkeyle bağırdı:

— İlgilendirmez! İlgilendirmez diyorum! Kimseyi dinlemek istemiyordu.

Birkaç gün sonra, Antonin bir çağrı yazısı aldı. Belediye idaresi, sert bir dille, görevi başında bulunmasını emrediyordu. «İşte şimdi kıyamet kopuyor!» dedi Taras kendi kendine; yüreğinin sıkıldığını duyuyordu. «Kalleş işçileri arıyorlar!» Çağrı kâğıdını Antonin'in elinden çekti aldı, buruşturup sepete fırlattı.

— Bizim ocağımızdan kimse Almanlar'a hizmet etmeyecek! Hiç bir zaman! diye bağırdı Antonin'in yüzüne; sanki bu onun kabahatiydi. «Bunu ben kendime yasak ettiğim gibi, sana da yasak ediyorum. İyi bilesin bunu!»

Ne var ki, birkaç gün sonra, kapıya vurulan şiddetli darbeler, Kameni Brod'daki küçük evi zangır zangır titretti. Polisler! Taras'ın sürgüleri kâr etmiyordu artık: Kapıyı açmak gerekiyordu.

Kendi evleriymiş gibi daldılar içeri; sırtlarındaki kaputlarını, başlarındaki keplerini hiç çıkarmadan dosdoğru odaya girdiler. Başlarını çevirip Taras'a bakmaya bile gerek duymuyorlardı; izin almadan sandalyeleri kaptılar, oturdular.

— Hanginiz Antonin Yatsenko?

— Benim, dedi Antonin; bütün vücudu zangır zangır titriyordu.

— Pasaportunuz?

Antonin pasaportunu uzattı. Bir gözü kör, kızıl saçlı bir polis, pasaportu aldı, kırıştırıp cebine koydu. Sonra, kapıya gitmek üzere sessizce yerinden kalktı. Antonin:

— Pasaportum? diyecek oldu.

— İş Borsası'ndan sonra alırsın.

Taras, büyük bir güçlükle öfkesini yenerek, araya girmek istedi:

— Efendim... şey...

Polis memuru, tek gözünün hışımlı bakışı ile:

— Burnunu bu gibi işlere sokma sen, ihtiyar! Senin de sıran gelecek. Gözümden kaçtığın yok zaten! —Kapıyı sertçe çekti, kilitleri ve zincirleri şıngırdattı— Şu heriflere de bak sen! Kapılarını hükümet yetkililerine de açmayacaklar!

Sonra çıktı gitti.

Bu sahnenin sürdüğü beş dakika, Taras'a yirmi altı yıl gibi gelmişti. Sanki yirmi altı yıl öncesine dönmüşlerdi. Kameni Brod'da geceleyin kapıların çalındığı, kapı aralıklarından boğuk seslerin «Size bir telgraf var!» diye çağırdığı, kılıçların çizmelere çarparak şakırdadığı o dönemi yeniden yaşıyor gibiydi.

Dudaklarını ısırarak ve başını sallayarak:

— Oysa ben neler düşünüyordum, dedi; artık ölünceye dek şu polis sözünü bir daha duymayacağımı sanıyordum...

Sabahleyin, Antonin pasaportunu almak için İş Borsası'na gitti. Tâ akşamleyin döndü. Taras ona bir göz attı; ağzını açıp bir şey sormadı. Aslında ,artık ne sorsa boşunaydı.

Antonin kanapenin üzerine yığılıverdi, orada dondu kaldı. Takati kesilmiş, kolları aşağıya sarkık, sessizce, mutfağın kuytusunda öylece durdu. İhtiyar Efrosinia yanına vardı:

— Dövdüler mi? diye sordu mırıltıyla.

— Az kalsın döveceklerdi de! Bunun dışında başıma gelmedik kalmadı, diye yanıtladı. Yalvarmaktan dizlerim koptu...

— Ne geçti eline?

— Almanya'ya gitmemeyi sağladım; ama buna karşılık büroda çalışmaya söz verdim.

— Büroda mı? dedi ihtiyar, ellerini bağlayarak. Bu itoğlu itlerin suratının ortasına tükürseydin daha iyi ederdin...

— Tükürmek mi? Ne diyorsun sen! Bu Borsa'da ada-

ma kan kusturuyorlar. Gözlerimle gördüm. Olmaz, anacığım, ben kahraman bir kadın değilim!

O gece Efrosinia sıkıntılar içinde uyudu. Taras'ın ağır adımlarını, duvarın arkasından her an duyar gibiydi. «Yürüyor ha yürüyor!» diyordu kendi kendine; içi kan ağlıyordu. «Beni lânetliyor!» Bir ara André'yi kanlar içinde görür gibi oldu. Artık ona bakmıyordu; sanki boş ve şeffaf bir şeymiş gibi, bakışları içinden geçip gidiyordu. Önünde diz çöktü: «Sana bağlılıkta hiç bir kusur etmedim Andre, ne davranışımla, ne de aklımdan geçirdiğim bir şeyle». Ama o hiç bir şey söylemiyordu, sanki bir varlığı kalmamıştı artık. Kapının arkasında, Taras'ın adımları döşemeyi dövüyordu. Ne idüğü belirsiz bir ses, alaylı alaylı şunları söylüyordu: «Kışlanda ihanet var, Taras. İhanet!»

Sabahleyin bürosuna giderken, Taras'ın gözüne görünmemeye çalıştı; ama, onun, kendisini gözetlediğini bütün varlığı ile duyuyordu. Durgun ve sessiz, bakışını ona dikmişti: Elinden kurtulmanın yolu yoktu. Antonin, tam çıkacağı anda, eli kapının tokmağı üzerinde, yalvarıcı bir sesle şunları söyledi:

— Beni kınamayın, Taras Andreyeviç! Ben... —acısından alnını kırıştırıyordu— dayağı yiyince, dayanamıyorum...

III

O günden sonra, sürekli bir dayak beklentisi ve korkusu içinde yaşadı. Yüksek sesle yapılan her bağırtı sırtını ürpertiyordu. Sırtı, vücudunun en duyarlı kısmı olmuştu artık. İçinde her şey, odun gibi katılaşıp körleşmişti; yalnızca sırtı yaşıyordu şimdi.

İş Borsası'nda geçirmiş olduğu o gün, onu yiyip bitirmiş, ağırlığı altında ezmişti. İşte her şey de o günden sonra başladı.

İlk zamanlar, lojmanlar bölümünde çalışması yüreğine su serpmişti. Hiç kimse çalışmak istemiyordu. Sanki,

orada, ayçiçeği çıtırdatıp yemek için bulunuyorlardı.

Ama kumandan gelince, ayağa kalkmak, selâma durmak ve Alman'ın başını eğerek cevap vermesini beklemek gerekiyordu. Hiç acelesi yoktu Alman'ın; karşılık vermeyi bile ağırdan alırdı. Buz gibi soğuk bir bakışla eğilen sırtları gözden geçirir, daha da aşağıya eğilmelerini beklerdi.

Belediye mimarı, ihtiyar bir adamdı, astımı vardı. Selâm vermek üzere eğildiği zaman, kan pörsümüş yanaklarına akın edip dolar, öksürükten canı boğazına gelirdi: «Bu yüzden öleceğim ben, bir gün!» diyordu.

Uzatmayalım, kumandan hafif bir baş eğmesi ile selâmı alır, çalışma odasına geçerdi. Antonin arkadaşlarına bakmaktan çekinirdi; arkadaşları da ona bakmazlardı. İhtiyar mimar tüm ağırlığı ile sandalyesine çöker, uzun uzun, katıla katıla öksürürdü.

Antonin, yavaş yavaş sakinleşiyordu; fakat sırtı, her kapı tıkırdamasında bir ürperti geçiriyordu: «Aman beni dövecekler!» Arkadaşları onu avutmaya çalışıyorlardı: «Küçük budala! Kim döver seni burda? Hepimiz belediye memuruyuz». Belediye onlara bir sığınak gibi geliyordu.

Ne var ki, bir sabah, bir Alman teğmeni, öfkeden mosmor kesilmiş halde, büroya baskın yaptı. Sağa sola tükrüklerini saçarak, parmağı ile saatini göstererek ipe sapa gelmez laflar söyledi. Mühendis Maritski onunla anlaşma yolunu araştırdı. Bütün vücudu titreye titreye, yarım saat sonra, yani sadece otuz dakika sonra, işçilerin, teğmen beyin odasında sobayı kurmuş olacaklarını, buyurdu. Mühendis de orada bulunacak, gerektiğinde, kendi eliyle her şeyi hazırlayacaktı. «Doğru, yarım saat gecikilmişti —ama, sadece bir yarım saatçik, teğmen bey!— Bunun nedeni de, Albayın, bütün adamlarını kendi bürosuna gelmelerini emretmiş olmasıydı; sonra, elde işçi de yoktu; her ne kadar Albay beye dedikse de, teğmen bey...»

Teğmen bir yandan bu açıklamaları dinliyor, bir yandan da kemerini çözüyordu yavaşça. «Ne yapacak acaba?» diye nerdeyse küçük dilini yutacaktı Antonin. «Kopçalarını niye açıyor?» O sırada, birden, bir kayış şakırtısı

ve bir haykırış duydu. Dehşete kapılarak o da bir çığlık attı, yüzünü kapadı. İşte yine sırtı ağrıyordu, sanki kendisini dövüyorlardı. Bu arada, Alman palaskası havada şakladı durdu.

Salonda bulunanların hepsi de, bu uzun boylu adamın, tüm kentin tanıdığı bu olgun adamın dayak yediğini görmemek için gözlerini başka bir yöne çevirdi ya da yere dikti. Bakmaktan utanç duyuyorlardı, bakmaya yörekleri dayanmıyordu. Yalnızca Ninet, küçük muhasip hanım, şaşkın ve çılgına dönmüş bir halde koca koca gözlerini açmıştı. Yaşamında ilk kez bir adamın dövüldüğünü görüyordu.

Alman, Maritski'ye ver yansın ediyordu palaskayı; hem de bu işi artık öfkeyle değil, kurbanının sırtını, omuz başlarını ve yüzünü, bir makina gibi, yavaş yavaş çırpıştırıp döğerek yapıyordu. Uzun boylu, geniş omuzlu mühendis, önünde iki büklüm duruyordu. Sillelerden korunmaya çalışmıyor, bağırmıyor, ağlamıyordu; başını omuzlarının arasında saklamakla, yuvarlaklaşmakla, elleriyle yüzünü korumaya çalışmakla yetiniyordu. Omuzları tir tir titriyordu.

Acayip bir sessizlik çökmüştü salona. Herkes masasının başında, susuyordu. Alman da bu sessizlik içinde indirip kaldırıyordu palaskayı. Mühendis ise, gık demeden, silleleri yiyordu. Korkunç, utanç verici bir sessizlikti bu.

Bir süre sonra Alman, hiç bir şey olmamış gibi, yavaş yavaş palaskasını taktı, üniformasını düzeltti, çıktı gitti. Herkes, hiç ses çıkarmaksızın, masalarının başında, ayakta duruyordu. Antonin ağlıyordu. Maritski, utana utana başını kaldırdı. Acısını ve üzüntüsünü gizlemek için güleyim dedi; ama, yüzünün kasları çırpınmalı bir tikle gevşedi. Gülümseme, acıklı bir surat asıklığına dönüştü. İki eliyle yüzünü kapattı ve herkesin önünde hıçkıra hıçkıra ağladı.

İşte bu andan sonra, Antonin'in sırtı, her haykırış duyduğunda, her kapı tıkırdamasında, merdivende her mahmuz şakırtısında titremeye başladı. Artık sokakta yürümüyordu, kıyıdan kıyıdan sıvışıp gidiyordu. Duvarlara sür-

tünerek geçiyordu. Yol kavşaklarından ödü kopuyordu. Herkesten korkuyordu; Taras'tan bile korkuyordu. Daha düne dek, çok şen ve sevimli görünen bu kentte, şimdi korkudan tir tir titriyordu!

Oda duvarının ötesinde, Taras, bütün gece gidip gelmişti. Adımları, sessizlik içinde gıçırtılar çıkaran küçük evi boğuk boğuk yankılarla dolduruyordu. «Yürüyor, ha, yürüyor! Yürüyor, ha, yürüyor! Kahrediyor bana!»

Oysa Taras, Antonin'i artık ancak arada bir aklına getiriyordu.

IV

Kızı Nastia'yı düşünüyordu en çok; dikkatli ve keskin bir bakışla, çaktırmadan, gizlice onu gözetliyordu.

Belli belirsiz bir düşünce içini kemiriyor, onu rahat bırakmıyordu. Bir gün, alnı kırış kırış, karısına sordu:

— Kavrayamadığım bir şey var, ana; bizim Nastia sanki daha da güzelleşmiş gibi geliyor bana? Ne dersin?

— Güzeldir o, dedi kıvançla; gerçekten, güzeldir.

— Doğru, diye acı acı göğüs geçirdi Taras. Ben de böyle diyordum kendi kendime... On sekiz yaşında...

Nastia birden serpilmişti; şu kem talihine bakın ki, vakitsiz, mevsim dışı, o acılı ilkbaharda olgunlaşıvermişti. Vücudu baharın özsuyu ile kabarıp irileşiyor, kıvraklık ve canlılık kazanıyordu. Şimdi onun, sevmek, genç kızlık kaygılarını ve mutluluğunu yaşamak zamanı idi.

Ne mutluluğu! Sevgili kızı Nastia'ya baktığı zaman, Taras'ın yüreği sızlıyordu. Artık evde pek görülmüyor, sesi pek duyulmuyordu. Yavaş yavaş yürüyor, çoğu zaman da susuyordu. Pencere yanındaki banka oturuyor, hiç konuşmuyordu; kıpırdamaksızın, sessizce duruyordu. «Bu suskunluğun altında ne var?» diye merak ediyordu Taras. Kıpırdamadan duruyor, sesini hiç çıkarmıyor. Hareketsiz, sessiz. Çok acayip, çok yaman bir suskunluktu bu; düşüncelere kaptırmıştı kendini; neler geçiyordu içinden? Han-

gi mutluluk düşlerini kuruyordu? Susuyordu hep... Taras, onun hiç bir adımını gözden kaçırmıyordu. Baş örtüsünü alırken gördüğünde:

— Sokağa çıkma, diyordu sertçe.

— Peki! diye yanıtlıyordu uysal bir sesle; sonra, özenle baş örtüsünü katlıyor, pencere yanındaki bankın üzerine yeniden oturuyordu.

Taras evin içinde durmadan gidip geliyor, çile dolduruyordu. Kimi zaman da, birdenbire öfkesini kızından almaya kalkışarak:

— Böyle yerinden kıpırdamamakla ne geçecek eline? Haydi git, bir tur at gel. Ama dikkatli ol, eski bir elbise giy, takıp takıştıracak zamanda değiliz! derdi.

Uysal bir tavırla eski elbisesini giyer, başına bir delik mendil bağlar, topukları aşınmış ayakkabıları ayaklarına giyerdi. Ne var ki, her şeye inat, gençliğin güzelliği, bütün bu paçavralar içinden taşıp ortaya çıkıyordu. O zaman Taras, kaygılı kaygılı göğüs geçirirdi: «Ne biçim yaşam bu! Kendi öz kızımın güzelliği bile bana dert oluyor!»

Kızının ruhu onun için bir bilmeceydi. «Ne biçim insan, bugünün gençleri!» Anlayamıyordu onları. Onun için yabancıydı hepsi. Anlayamıyordu ama, kuşkulanmaktan da geri kalmıyordu. «Ne yapabilirler ki! Öğrenimlerini babalarının parası ile tamamladılar. Kaygı tasa görmediler; Aleksandr Parkomenko ile birlikte savaşmadılar, ufacık bir felâketin nelere mal olduğunu nerden bilecekler!» Ama bu kadarla da kalmaz; daha önceden çocukları ile haşır neşir olmadığı, onlarla konuşmasını öğrenemediği ve ruhlarına işleyemediği için kendi kendine lânet okumaya kadar işi ileri götürürdü; herkesin önünde, bunları yapabilecek durumda olduğu halde, yapamamaktan dolayı dövünürdü.

Bir gün kızına çıkışarak:

— Böyle susmakla ne geçecek eline? Ne oluyor, niçin susup duruyorsun böyle? dedi.

Nastia, şaşkın gözlerini ona doğru kaldırdı, omuzlarını silkerek:

— Ne diyebilirim, baba? Siz sorun, ben söyleyeyim, diye yanıtladı.

Ne var ki, baba da, nasıl ve hangi konuda soru sorulacağını kestiremiyordu. Nastia'nın arkadaşlarını ciddi ve meraklı bir gözle inceliyordu; iyileri de vardı, kötüleri de; ama, bir tanesi vardı ki, artık ondan tiksinti duymaya başlamıştı. Lizet'ti bu. Daha doğrusu, şimdilerde Luiz adını kendine yakıştıran kızdı.

Taras bu kuşbeyinli kızı farkedip iyice anladığı zaman, ağzı açık kaldı. Luiz'in tüm giyimi kuşamı bir acayipti, uyumsuz ve göze batıcıydı. Dizlerine kadar bile gelmeyen kısa bir etek giyiyor, bir Rus'a yakışmayacak şekilde başını yaptırıyordu: Alnının üzerinde, gülünç ve anlamsız bir biçimde sarılıp toplanmış soluk kumral bukleler vardı. Hiç bir yanı ile Rus değildi bu kız; Alman da değildi. Maymunun tekiydi sanki.

— Kimin kızısın, sen? diye sormuştu Taras.

— Anton Lukiç'in kızı, Luiz, diye yanıtladı kaygısızca.

— Çek git buradan, sürtük seni! diye haykırdı Taras. Senin o koca aptal babana gideceğim, sana iyi bir kötek atmasını söyleyeceğim.

Ama çok geçmeden kendini toparladı, genç kıza anlaşılması güç bir bakışla baktı. Nastia susuyordu. Kapıyı çarparak çıkıp gitti.

Luiz, Taras'ın evine gelmekten vazgeçmedi. İlk günler, ihtiyardan çekiniyordu; çıkış kapısına daha yakın durmak için, mutfağa gizleniyordu; kadınlarla alçak sesle konuşuyor, Taras'ın kapısı tarafına, korkarak, yan yan bakıyordu. Kendi de gülünç kılığından ve buklelerinden rahatsız olmaya başlamıştı. Ama, yavaş yavaş yine cesaretini topladı, hattâ işi yüzsüzlüğe kadar götürdü. Bir kez de Taras'ı paylamak taşkınlığında bulundu.

— Nasıl oluyor da, Taras Andreyeviç, Nastia'ya dışarıyı yasak ediyorsunuz? Gençtir o, canı eğlenmek istemez mi?

Öfkeden nerdeyse kan beynine sıçrayacaktı Taras'ın.

Ama, kendini tuttu. Nastia'ya yaklaştı, son derece üzgün bir tavırla dik dik baktı.

— Eğlenmek istiyor mu canın, kızım? diye sordu; şefkatliydi; onunla konuşurken hiç belli etmediği bir şefkatti bu; sesi de titriyordu.

Kızı, ne diyeceğini bilemiyordu, gözlerini babasına doğru kaldırdı, ama hemen aşağıya indirdi:

— Hayır, baba.

— Duydun mu? dedi, Luiz'e dönerek. Eğlenmek istemiyor canı. Böyle zamanlarda eğlenmeye kim bakar; nasıl eğlenir insan?

— İhanet mi olur? diyerek, kahkahayı bastı Luiz.

— İhanet olur, dedi Taras. Hatta, ihanetten de beter. Eğer baban ölseydi, eviniz yas içinde olsaydı, gidip eğlenebilir miydin? İşte şimdi bizde, her evde yas var. Eğlenecek yürek kalmadı kimsede. Biz burada eğlenceye verirsek kendimizi, bizimkiler bağışlar mı bizi?

— Savaş her şeyi silip süpürecek!

— Hayır! dedi Taras; inançlı bir davranışla başını sallıyordu. Yanılıyorsun Luiz, silip süpürmeyecek. Her şeyi kayda geçirecek. Hiç bir şeyi bağışlamayacak, hiç bir şeyi unutmayacak. Bunu aklından çıkarma kızım! Bizimkiler dönecek, bizleri karşılarına alacaklar, bakışları ruhlarımızın derinliklerine işleyecek. Ruhun derinliklerine! Evet, her şeyi görecekler: Umutla bekleyenleri, inancına sarılanları ve kendini satanları ve unutanları.

— Peki, ne zaman dönecekler?

— İşte bunu ben de bilemem, kızım. Ama, dönecek onlar, kuşkun olmasın: Dönecekler mutlaka.

— O zamana kadar gençlik de elden gidecek! diyerek içini çekti Luiz, ömrümüzün en güzel kısmı...

Taras kışlasının önde gelen savaş eri Lionka, karanlık bir köşeden çıkıp göründü ve şakacı bir gülümseme ile:

— Büyükbaba! Böylesi kızlar üstüne bir türkü yaktılar. —Işıl ışıl parlayan bir göz işaretiyle Luiz'i gösterdi— Herkesin ağzında şimdi bu; ben de ezbere biliyorum.

— Ne türküsüymüş o öyle?

«Almanlarla Eğlenceye Dalan Kızları Kınama» diye bir türkü; durun size okuyayım.

Lionka bir şarkıcı pozu aldı, duru bir delikanlı sesiyle türküyü mırıldanmaya başladı:

Genç kız gülümser Alman'a
Unutur arkadaşlarını,
Olur yüzkarası evinin ocağının,
Acı acı ağlar analar babalar sevgili oğullarına.
Ne çabuk unuttun, genç kız, ne çabuk!
Yurdunun giriştiği çetin savaşta,
Sizler için, genç kızlar için,
Kanını döken genç adamı,
Ne çabuk unuttun, ne çabuk!
Bir yiğit devrilip düştü yurt uğruna,
Rüzgâr dalgalandırır durur sarı saçlarını,
Sanki sevgili bir el okşamaktadır onları;
Yağmur yağıp yıkar beyaz kemikleri,
Ve kara toprak çeker yavaş yavaş
Üstlerine örtüleri.
Böyle yiter gençler, böyle yiter yiğitler.
Onlar ki can pahasına savundular vatanı.
Geçen bahar ağlıyordun genç kız,
Havacı teğmene yemin billâh sadıktın,
Çattı kara günler, unuttun kartalını,
Bir ekmek somununa Alman'a kendini sattın,
Süsleyip başını oldun bir Alman taşbebeği,
Sürdün sürüştürdün, oynadın kıvır kıvır,
Bir yılan balığı gibi.
Ama ne umurunda genç kartalın,
Senin buklelerin, senin boyan,
Genç adam başını çevirip bakmadan,
Küçümsüyerek geçecek yanından.
Yiğit ve atak dönecek yine kartallar,
Hangi yüzle çıkacaksın karşısına genç adamın?
Sattın okşamalarını, sevgini sattın,
Yoktur bunun özürü, bağışlanması genç kız!

Türküyü dinlerken büyükanne Efrosinia içini çekti, Antonin için için ağladı, Luiz kızarıp büzüldü kaldı, sonunda hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı ve birden kalkıp çıktı gitti.

Nastia'nın yüzü sarardı:

— Genç kızların hepsi böyle değil, başkaları da var, dedi.

Başka bir şey söylemedi. Taras, bu sözlerin altında neyin yattığını yine anlayamadı; nasıl ki, daha önce de, onun suskunluğunun neleri gizlediğini anlayamadığı gibi... Ne düşünüyordu, susup konuşmamakla neleri saklıyordu, neleri bekliyordu? «Ah; diye göğüs geçirdi; insanın gözü her an onun üstünde olması gerekiyor, galiba?»

Ama her zaman göz altında nasıl tutarsın onu? Büyükanne Efrosinia bile, sabahın erken saatinde gizlice dışarıya çıkmış, tâ akşam yemeği zamanında öfke ile eve dönmüştü. Şimdi sık sık tükürüyor, çanak çömleği tangır tungur oynatıyordu.

Taras artık dayanamayarak:

— Tükürmekle ne geçiyor eline? Niçin boyuna tükürüp duruyorsun? diye sordu. Sabahtan beri nerelerdeydin?

— Kilisede.

— Peki ne oldu?

— Boşver!

— Sevgili Tanrı'nın tapınağında, hoşuna gitmeyen bir şey mi oldu? diye alay etti.

— Sana ne bundan, nene gerek?

Her yerde kendini gösteren Lionka hemen söze karıştı:

— Büyükbaba, papaz hoşuna gitmedi onun.

— Papaz mı? Hangi papaz?

— Almanların atadığı papaz, canım.

— Nerden almışlar onu?

— Kahveden. Orada bilardo toplarını toplayan adam, Kostia, şimdi Alman papazı oldu.

— Kostia mı? O koca ayyaş herif şimdi de papaz mı

oldu? Taras şaştı kaldı bu işe; karısına baktı. Efrosinia fırındaki çömlekleri oynatarak, sürekli susuyordu. Taras dayanamadı:

— Almanlar seninle alay ediyorlar. Budala karı! Senin Tanrı'nla, tapınağınla, inancınla alay ediyorlar da, sen yine oraya gidiyorsun! Eğer çok istekliysen, evinde yap duanı, Alman papazına ne gidiyorsun! Ne dediğimi anlıyor musun?

Başka bir kez de Antonin, akşam üstü, zırıl zırıl ağlayarak dönmüştü eve. Sinemadan geliyordu.

Almanlarla ilgili, güncel, askerî olayları göstermişlerdi. Büyük bir mızıka takımının çaldığı kulakları patlatan marşların eşliğinde, Alman zırhlı arabaları sinema perdesi üzerinde ilerliyor, topları ateş ediyordu. Salonun her köşesinde siyah kaputlu polis memurları, gözü kulağı kirişte, halkın bir gösteri yapması kaygısıyla gözetleyici olarak duruyorlardı. Ama hiç umulmadık bir şeyle karşılaştılar: Salonda bulunanlar birden ağlamaya başlamıştı. Toplar ne denli güçlü patlarsa, salondakiler de o denli acı hıçkırıklar çıkarıyordu. Subaylar, Rus kadınlarına kızdıkça onlar sanki inadına daha çok ağlıyorlardı. Herbirine öyle geliyordu ki, bu Alman topları, sanki kendi kocasına, kendi oğluna ya da erkek kardeşine ateş ediyordu. Bağırıp çağırmak yok! Ya öyle mi? Ağlarlardı o zaman.

Gestapo'dan bir subay dayanamadı, horozlanarak uludu:

— Bıktık be gözyaşınızdan! Cenaze töreni göstermiyoruz burada! Gülümseyin! Haydi gülümseyin be! Rus domuzları!

Işıklar yandı. Polis memurları karanlık köşelerinden çıktılar. Subay, sopasını havada sallayarak bağırıyordu:

— Gülümseyin Haydi, gülümseyin be, domuz sürüsü!

Kadınlar durmuyor, ağlıyorlardı.

— Peki sen de niçin gülümsemiyordun ki? diye iğneledi Taras. Mademki Alman sinemasına gittin, gülmen gerekirdi gayri! Eğer ağlamak istiyorsan, evinde oturursun. Almanların umurunda mı senin gözyaşların.

Her şeyle alay ediyordu onlar: Efrosinia'nın inancı ile, Antonin'in acısıyla, Liz Luiz'in gençliğiyle, bukleleriyle alay ediyorlardı; her şeyi ayaklar altına alıp eziyorlardı; eğer dikkat edilmeseydi Nastia'yı da, Lionka'yı da, küçük Marika'yı da ezeceklerdi; mahmuzlu çizmelerinin topukları altında insanın inancını da ezip geçeceklerdi öteye... Nasıl kurtarmalı, ama nasıl kurtarmalı şu evimizi, ocağımızı?

V

Herkes yaşamını kurtarmaya bakıyor, oysa insan asıl inancını kurtarmaya çalışmalı.

Taras ise evinin içinde güya 'kurtarıyordu kendini' Kapıyı pencereyi sımsıkı örtüyor, hep evine kapanıyordu. Kentte olup bitenlerden haberi bile yoktu.

Oysa kent onu dayanılmaz bir biçimde kendine çekiyor, çağırıyor, içini eziyordu: «Şanlı şerefli günlerimde görmüştün beni; ama bak şimdi çarmıha çekildim! Yaralarıma bak, acıma ortak ol!»

Taras bu sürgülerin gerisinde duramazdı artık; değneğini kaptığı gibi dışarı fırladı.

Tepeye tırmanır tırmanmaz, gözleri önünde kentin yayılıp gittiğini gördü. Dünyada bir benzeri bulunmayan bu kent, işte yine her zaman olduğu gibiydi: Damlar, bacalar; damlar, bacalar; kenar mahallelerden merkeze doğru inen sokaklar hep aynı; saçla, kiremitle örtülü evler hep aynı; belediye parkındaki akasyalar hep aynı. Ve yine her vakitki gibi, zamanı geldiğinde, oynak ve hafif bir tüy parçası kavaklardan kalkıp uçmaya başlıyor, caddelerin üzerinde dönüp dolaşıyor, bir kar tanesi gibi bir damın üstüne düşüyordu. Ilık ve pembe bir kar tanesi gibi. Her şey tıpkı böyleydi! —Taras acı acı başını salladı— Her şey tıpkı böyleydi!

Ne var ki, kentin sahibi artık Alman'dı.

Taras için için kaynayarak kenti dolaştı. «Bu adamlara da ne oldu? Ne oldu adamlara yahu?» diye öfkeyle aklından geçiriyordu. İşte tam o sırada, sokaklarda kimsenin

bulunmadığını anladı. Tenhalık ve sessizlik. Sessizlik, sanki burası bir kent değil, bir mezarlıktı. Sanki kentin dili koparılıp çıkarılmıştı; artık ne bağırabiliyor, ne gülebiliyor, ne de şarkı söyleyebiliyordu. Dilsizliğinin çilesini dolduran bir dilsiz-adam gibi sessizce inliyordu. Çitler boyunca gölgeler etraftan sakına sakına geçiyor, kavşağa açılan sokakları telâş içinde atlıyor, evlerin sokak kapılarından içeri dalıyorlardı. Orada, kapalı kepenkler arkasında yaşam kıpırdıyor, kendi akışını izliyordu; ama yarıklardan ne canlı bir ses, ne bir şarkı, ne de bir hıçkırık sızıyordu. Bacalardan çıkan duman bile zayıf ve soluktu; kimbilir, belki de odunları, pişirecek bir şeyleri yoktu. Yalnızca küçük bir duman yükseliyor, gökyüzünde titreşiyor, ürkek ürkek dağılıveriyordu.

Taras'ın tanıdığı kimseler koşar adım yanından geçiyorlar; nedenin bilmeden, onlara yavaş sesle sesleniyor; sanki, sessizliğin, sokakların o boğucu ve gıcırdayan sessizliğinin bütün varlığını sardığını duyuyordu. Ne tuhaf, doğduğu kentte alçak sesle konuşuyordu! Sesini duyan yoktu hiç, dönüp bakan yoktu; insanların boyunları acayip, alışılmamış bir tik kazanmıştı, sağı solu denetlemek alışkanlığından ileri gelen, hızlı ve ürküntülü bir tikti bu. Her türlü karşılaşmadan çekiniyordu insanlar.

Belediye tiyatrosunun yıkıntıları yanında, bütün çocuklarına ve torunlarına bakmış olan doktor Fişman ile karşılaştı. Her zamanki gibi, Taras yine şapkasını çıkardı; bu arada, Fişman'ın ceket kolunun üzerinde altı kollu bir yıldızın bulunduğu sarı bir kolluk gördü —Yahudilik işaretiydi bu— ve şimdiye dek yapmadığı bir biçimde aşağıdan selâmladı.

Bu selâm doktoru şaşkına çevirdi. Hemen kenara çekildi ve içgüdüsel bir şekilde yüzünü örttü. Taras susuyordu.

— Beni mi... beni mi selâmladınız siz? diye sorabildi en sonunda; sesi boğuk çıkıyordu doktorun.

— Sizi, Aron Davidoviç, sizi ve acınızı, diye yanıtladı Taras.

— Ha... Evet... Evet! diye kekeledi Fişman; şaşırmıştı; İyi günler... Çok onurlandım doğrusu... Nasılsınız? Ben, eh işte, şöyle böyleyim ben de.

Ama, bir şeyler vardı boğazını sıkan birdenbire. İki kolunu kaldırdı ve haykırdı:

— Teşekkürler! Sonra kafasını çevirmeden uzaklaştı hızla.

Taras bir süre arkasından bakakaldı. Cinlerin top attığı caddede, doktorun kamburlaşmış, titremelerle, kasılmalarla oynayıp duran sırtı hâlâ görülüyordu. Çevrede her şey eskisi gibiydi; damlar ve bacalar, yine damlar ve bacalar, saç ve kiremit örtülü evler hep aynıydı; kenar mahallelerden merkeze inen sokaklar, caddeler; ve her zamanki gibi, mevsimin istediği şekilde, kıvrak ve hafif bir tüy parçası kavak ağaçlarından kalkıp uçuyor, yolların üstünde dolanıyor, bir kar tanesi gibi gelip bir damın üzerine düşüyordu. Ilık ve pembe bir kar tanesi gibi.

«Daha nerelere gideceksin, Taras; daha neler göreceksin? Gördüklerin yetmez mi sana?» Ama o durmuyor; şen ve canlı ruhu sökülüp çıkarılmış olan bu kentin, cansız ve çarmıha gerilmiş sokakları boyunca ilerliyordu. Ruhu sökülüp çıkarılmıştı, ayaklar altına alınıp ezilmişti. Artık yoktu orada, bir şey kalmamıştı ondan, bir dilsizler ve dilenciler kentiydi o artık.

Tek başına yürüyordu Taras; kaldırım taşlarına vuran değneğinin çıkardığı sesler anılarını uyandırıyor ve bir araya topluyordu. Her yandan, her taştan, her evden, her kavşaktan koşuşup geliyorlardı ona doğru; sanki bir yankı merkezinde bulunuyordu. O, burada doğmuştu, burada evlenmişti, burada kocamıştı. Bir zamanlar, burada, şu meydanda, coşkulu mitingler yapılırdı. Klim Voroşilov, elini kolunu sallayarak nutuklar çekerdi. Parkomenko buradan ölümsüzlüğe göçmüştü. Komsomollar burada **«Lokomotif»** marşını söylerlerdi ve lokomotifler yaparlardı. Neşeli bir demir şangırtısı, geceli gündüzlü kentin üstünde dolaşırdı, karşı kıyıda şarkılar ve parktaki çocukların gülüşmeleri havalarda dolaşırdı.

Oysa şimdi, her şey susmuştu: Türküler boğulmuş, gülmeler kurşuna dizilmişti. Kentin elinde kalan tek canlı şey, anılardı.

Hiç farkında olmadan, beklenmedik bir biçimde, Taras pazar meydanına kadar sürüklenmişti. Eskiden, bu meydanda, yük arabalarının gıcırtısı duyulur, kalabalığın kaynaştığı, itişip kakıştığı görülürdü. Çizgili karpuz yığınları, dumanı tüten sıcak et kümeleri yanında yükselirdi. Çömlekçi sergilerinde, güneş, güğümleri, çanakları, killi topraktan yapılmış cilâlı çömlekleri pırıl pırıl parlatırdı; oyuncak satıcısı düdükleri türlü türlü havalarda öttürürdü ve bir halk müziği çarşının hay-huyuna karışırdı. Öte yandan, bütün bu bağrış çağrışı, bütün bu nağmeleri, bütün düdük seslerini ve araba cayırtılarını bastırarak, kalabalığın üstünde, kümes hayvanlarına ayrılmış tablaların üzerinden, horozların, şakrak, çılgın, şanlı ötüşü yükselirdi. Horozsuz pazar olmazdı!

Her ne kadar fabrika işçisi idiyse de, Taras pazarı yine de çok severdi. Pazar günleri, ödeme yapıldıktan sonra, karısıyla buraya gelmekten, önemle sergileri gözden geçirmekten hoşlanırdı; pek iştah kabartıcı bir biçimde sergilenmiş olan tüm yiyeceklerin sahibiymiş gibi hissederdi kendini. Her şeyi satın alabilirdi; pazar yeri zengindi; ama, ustabaşı Taras da zengindi.

Oysa şimdi, ne satın alınacak bir şey, ne de satın alacak para vardı. Aralıklı duran birkaç yük arabasının yanında tasalı insanlar bir ip gibi dizilmişlerdi: Yaşlanmış, çizgileri derinleşmiş, ayağına partal ayakkabılar geçirmiş kadınlar; traşsız, ak sakalları çenelerinde diken diken olmuş erkekler. Buğday, bardak hesabıyla satılıyordu, patatesler tane ile; şeker, küçük topaklarla. Yoksulluğun acı verici ölçüsüydü bunlar!

Buraya, bu pazar yerine, yıkık köylerin sefaleti akın akın geliyor, çarmıha gerilmiş olan kentin aç ve acı sefaleti ile birleşiyordu. Sefalet, eski konsol gözlerinin köşesinde bucağında ne kalmışsa hemen alıp pazar yerine getiriyordu. Çiçekleri solmuş gelinlik elbiseler, gümüşî *naf-*

talin pulları hâlâ üzerinde duran kadın ceketleri, eskimiş bir seccade, mavi kurdeleli küçük bir çocuk yorganı; sırttan çıkarılıp getirilen gömlekler. Ellerinde böyle malları olmayan kimseler ise, pazar yerine ıvır zıvır şeyler getiriyorlardı; ama bunların yüzüne bakan olmuyordu; zamanla paslanmış ve bakır çalığı renginde lekeleri olan el şamdanları, yine bakır çalığı renginde yamru yumru semaverler ve çocuk oyuncakları: tüyleri dökülmüş bir tavşan ya da aptalca gülümseyen bir taşbebek.

Hiç bir işe yaramayan bu gibi eşyaların sahipleri de bunların yararsız olduklarını çok iyi biliyorlar; bu yüzden teklifte bulunamıyorlardı. Pazar meydanında bütün gün sessizce duruyorlar, asık ve sararmış bir yüzle ellerindeki şamdanı ileriye uzatıyorlar, üzgün ve yalvarıcı bir eda ile gelip geçenlere bakıyorlardı. Her bir eşya; sahibi adına, şöyle bağırıyor gibiydi: «Satın alın beni! Elinde kalan son eşyası benim!»

Ne müthiştir sefaletin dili! Açlık ve umutsuzluk sancısına tutulmuş kentin iç organları, Taras'ın gözleri önünde sanki ters yüz olmuştu. İnsanları da, eşyaları da tanıyordu. Bunlar, insan gölgeleri ile eşya döküntüleriydi. Dilenci dilenciden bir şeyler alıyor, aç açla değiştokuş yapıyordu. Her şey sessiz sedasız yürütülüyordu. Kalabalık içinde o eski neşeli kaynaşma, o hay-huy artık duyulmaz olmuştu. Umutsuzluğun suskunluğu çökmüştü ortalığa!

Kelebek gözlüklü yaşlı bir adam, elinde boş bir zenbil, patates yüklü tezgâhın önüne dikilmiş, uzun süredir hiç kıpırdamadan duruyordu. Bir ara, yavaş yavaş, ceketini çıkardı; bir süre evirdi çevirdi, anlaşılır hiç bir sebep yokken silkeledi ve satıcıya uzattı. Taras, kelebek gözlüklü bu adamı tanıyordu, hemen sırtını dönüverdi: Oğlu Nikifor'un öğrenimini yaptığı meslekî teknik okulun müdürüydü.

Taras daha birçok tanışlarla karşılaştı. Ne acı rastlaşmaydı bu! Kimse birbirini tanımıyordu sanki! Herkes kendini utangaç ve tedirgin hissediyordu. Ünlü dökümcü bir ustabaşı, bir zamanlar armağan olarak kazandığı gra-

mofonu satılığa çıkarmıştı. Fabrika laboratuvarının kimyacısı kendi yaptığı kibritleri piyasaya sürüyordu. Burada, pazar meydanında, bir köşede Efrosinia, Taras'ın yaptığı kapı kilitlerini, asma kilitleri ekmek karşılığında değiş tokuş ediyordu.

Orada, o pazar yerinde, yaşayanların ayakları dibinde, kaldırım kenarında kıvrılıp kalmış ölüler yatıyordu. Henüz yaşamakta olanlar, sakınarak yanlarından uzaklaşıyorlar, yollarını değiştiriyor ya da görmezlikten gelmeye çalışıyorlardı: Ölümün donuk gözü, sanki, yarın kendilerini bekleyen yazgıyı anımsatıyor gibiydi. Cesetlere alışılmıştı artık bu kentte.

Alaca bulaca şallarla örtülü, hırpani kılıklı çingeneler, halkın yakasına yapışmıştı. «Fal bakarız» diye. Erkekler üzgün bir hareketle yüz çeviriyorlar; fakat kadınlar, bir Alman ya da bir polis memuru var mı, yok mu diye sağa sola baktıktan sonra, kabul ediyorlardı. Çingeneler tutkulu ve inançlı sözler geveliyorlardı ağızlarında:

— Kartallar yaşıyor, tatlı güvercinim; bekle, gelecek o. Çok çekti. Çayda boğuluyordu, ama boğulmadı; alevler içinde yanıyordu, ama yanmadı; düşman onu öldürmedi, kurşun ona işlemedi, bomba yanından geçti, değmedi. Gelecek o, tatlı güvercinim, ilk kar düşende, kış yolundan bekle onu...

— İnşallah! dedi kadınlar; göğüs geçirdiler, bir yandan da istavroz çıkardılar.

Kadınlar en çok bir körün çevresinde toplanıyorlardı. Kör, kabartma harflerle yazılı bir kitabın üzerinde parmağını dolaştırarak gelecekten haberler veriyor, evliyalar gibi konuşuyor, kadınlara korku salıyordu.

— Kan dereler gibi akacak, diyordu monoton bir sesle; insan soyunun düşmanı bu derelerin soyunda boğulacak. Göreceksiniz, bu olacak...

Bir yanda kadınlar, umut ve korku içinde donup kalmış bir halde yanıtı beklerken, öte yandan o da kabartma harfleri sökmeye çalışıyordu.

Kentin üstünde olduğu gibi, pazar meydanının üstün-

de de cılız ve hastalıklı bir karanlık yüzüyordu: Sesler ve gürültüler gücünü yitirmişti; ortada dolaşanlar sanki insan değil, birer hayaletti. Yalnızca İtalyan askerleri büyük gürültülerle neşeli neşeli alışveriş yapıyorlardı. Tüylü küçük şapkalar giyen, kralın bu silâhşörlerini, kadın giyim eşyaları ve daha başka çeşit çeşit kullanılmış eşyalarla donanıp, ticaret aşkıyle ortalarda dolaşırken; kendilerine ait olan eşyaları ya da başka bir yerden aşırdıklarını satarken, trampa ederken ve hemen arkasından yine başka bir şey alıp satışa çıkarırken görmek pek eğlenceli oluyordu.

Ne var ki, pazar meydanının sessizliği çok geçmeden bozuldu, yok oldu. Az önce birisi çılgın gibi bağırmıştı: «Baskın var!» Her şey altüst olmuştu; meydanın üzerinde ne varsa kaynaşmaya başlamıştı. Taras'ın yanından insanlar koşa koşa geçiyorlardı. Korkudan allak bullak olmuş yüzler görüyordu. Silâh sesleri, bağrışmalar, çağrışmalar duyuluyordu. Bir yabancı yakalanmıştı. Kafasının kaldırım taşlarına çarparak çıkardığı sesler duyuluyordu. Bir kadın umutsuzluk içinde feryat ediyordu: Alnı yarılmış, koyu bir kan siyah saçlarını yapış yapış etmişti. Alakargalar, kaygılı kaygılı, pazar yerinin üstünde uçuşuyorlardı. Makineli - tüfekçilerin yakalamış oldukları bir delikanlı onların demir ökçeli ayakları arasında çırpınıyor, sanki yakalandığını kabul etmek istemiyordu. Güçlü ellerden sıyrılıyor, sessizce, kendinden geçercesine döğüşüyor, boşuna haykırışlarla gücünü yitirmemek için dişlerini gıcırdatıyordu. Ama iri cüssesi tümüyle özgürlük diye haykırıyor, bağırıyor, özgürlüğe susamış bir insanın tutkusu ile esaretten kaçıyordu. Amansızca, hırsla vuruyorlardı; o ise, sonunun artık geldiğini aklına bile getirmeden çırpınıp duruyordu. Ama birdenbire, takati kesildi, gevşeyiverdi ve olduğu yerde kalakaldı. Delikanlı, son bir kez daha, gençliğinin özgür dünyasını, içi yanarak, sıkıntılı bir bakışla gözleri önüne getirdi. Onun için artık her şey bitmişti. Şimdi sıra, Almanya'ya, zindana gitmeğe gelmişti; orada, kuşkusuz, ölüm bekliyordu kendisini.

Yılgıya kapılmış insanlar, durmadan koşarak Taras'ın yanından geçiyorlardı. Baskının kimin için yapıldığını, kimin peşinden koşulduğunu, kimin üzerine itlerin salıverildiğini öğrenip anlamadan o da koşmaya başladı. Hiç bir suçları olmadığı halde herkes koşuyordu. Tek suçları, insan olmaktı. Çünkü, bu bir insan avıydı. Taras da bir insandı, peşine düşmüşlerdi işte; hırlaya hırlaya, soluk soluğa, her an yüreğinin çatlamasını bekleyerekten koşuyordu... Bir araba kapısının altına sığındı, derin bir nefes aldı. Bir sürü insan hışımla yanından geçti, ayak sesleri uzaklarda kesildi. Kapının altında ve avluda büyük bir kalabalık birikmişti. Ağır ağır, sessizce soluyorlardı. Birisi kan tükürerek:

— Ah! Elimizde bir otomatik tüfek olsa! Yok! Otomatik tüfekler, ah! Bir zamanlar nicesini yapmıştım fabrikada! Keşke, akıl edip de bir tanesini kendime ayırsaymışım! dedi.

— Önemi yok, dedi Taras. Baltalar da iş görür.

Bir Alman devriyesi geçti, herkes sesini kesti. Sessizlik içinde, Almanların nalçalı çizmelerinin kaldırım taşları üzerinde çınladıkları duyuluyordu. Pencerelerden, bütün yarıklardan, kapı aralıklarından, kıvılcım saçan gözler, kinli bakışlar Hitlercileri izliyordu... Almanlar canı çekilmiş sokaklardan geçiyorlardı; kentin meydanları bomboştu. Kent, dilsiz bir adam gibi susuyordu. Korkunç bir sessizlik, insanın içinde sakladığı kinin sessizliği kentin üstüne çöküyordu. Bu sessizlikte bile bir felâket, bir karabasan gibi, çılgınca bir sayıklama gibi nalçalı çizmelerin taşlar üzerindeki şıngırtısı duyuluyordu. Bu madeni gürültü duyulur duyulmaz, gece olsun gündüz olsun, yaşam, ürküntüye kapılıp, sönüyordu. Yaşayan ne varsa saklanıyordu, çocuklar seslerini kesiyor, kadınlar kilerlere iniyorlar. Erkekler yumruklarını sıkıyorlardı: «Aradıkları ben değilim belki de? Benim sıram değil belki de?» diye içlerinden geçiriyorlardı. Bu ağır ve iğrenç çizme gürültüsünü işitmek çekilmez olmuştu gayri, Alman'ı görmek çekilmez olmuştu...

Yaşamak olanaksızdı.

VI

Alman baltası henüz Taras ailesinin tepesine inmemişti. Yakınlarından daha kimse öldürülmemişti. Aralarından hiçbiri ne işkence görmüş, ne de tutuklanıp sürgüne gönderilmiş, ya da elindekine avcundakine el konmuştu. Kameni Brod caddesindeki küçük, eski eve henüz tek bir Alman adımını atmamıştı. Öyleyken, yaşam çekilmez olmuştu.

İşgalcinin bu kaygan ilmiği icindeki bu evde yaşama olanağı kalmamıştı. Alman korkusu ile zehirlenmiş olan bu havayı soluma olanağı kalmamıştı. Gerçi henüz kimseyi öldürmemişlerdi; ama her an öldürebilirlerdi. Geceyarısında baskın yapabilirler; güpe gündüz caddenin ortasında insanı yaka paça götürebilirlerdi. Bir vagona atıp, Almanya'ya postalayabilirlerdi. Suçsuz olduğunuz halde, sorgu sual etmeden kurşuna dizebilirler ya da bir adamın saçlarının gözleri önünde akpak olduğunu görünce, bıyık altından gülüp dalga geçtikten sonra salıverirlerdi. İnce bir Alman şakasıydı bu! Yapmayacakları yoktu onların. Her şey gelirdi ellerinden. Öldürmekten de beterdi bu. Kentteki her evin üzerinde olduğu gibi, Taras'ın o küçük evinin üzerinde de korku, kara bir gölge gibi dolaşıyor, ağırlığını duyuruyordu.

Ne yasa, ne mahkeme, ne hukuk, ne sistem, ne de rejim vardı. Her şey emirlerle yapılıyordu. Emirlerin tümü de korku salıyor, bir şeyleri yasaklıyordu. Bu emirler yurttaşların elinden hangi haklarının alındığını kesinkes bildiriyordu. Kişi haklarının kaldırılmasını öngören Anayasa'ydı emirler. İnsan yaşamı, üzerinde 'Ölüme mahkûm' sözlerinin basılmış olduğu kâğıt parçasından daha değersizdi.

Ev, artık insanın sığınağı olmaktan çıkmıştı. Kilitler ne canı, ne de malı koruyabiliyordu. İnsanlar evlerinde oturmaktan ya da uyumaktan çekinir olmuşlardı. Hangarlara, kilerlere gizleniyorlardı. Alman çizmelerinin madenî sesini duyunca, kıyıda köşede yığışıp toplanıyorlardı. Kent

içinde mağara bulunsaydı, insanlar oraya çekileceklerdi. Tek bir amaçla, «yeni düzen» yönetiminde yaşamamak amacıyla duvar kovuklarına kapanacaklardı.

Sıradan bir kentlinin bütün yaşamı gizlenmekle özetlenebilirdi. Sokakta dolaşırken Alman'dan sakınmak, uzak durmak, eve geldiğinde bir köşeye gizlenmek arandığında sıvışıp uzaklaşmak, işte artık yaşam buydu.

Alman'a gelince; o, göğsünü *kabarta* kabarta bir balıkçı kuşu gibi bacaklarını gerip uzatarak, dar alınlı kafasına zırhlı başlığını geçirerek kent içinde rahatça geziniyordu. Bir otomatın tutuk canlılığı ile, her şeyi ezerek, ayakları altında çiğneyerek, mıncıklayarak dolaşıyordu. Yaşama olanağı kalmamıştı; ama, ne olursa olsun, yaşamak gerekiyordu.

Ama nasıl yaşamalıydı? Atlatılacak bir soru değildi bu; «Bizi ilgilendirmez!» deyip geçemezdi insan. Kentte herkes bunu soruyordu kendine: Nasıl yaşamalı? Ne yapmalı? Herkes problemi kendi adına ve kendi vicdanına göre çözmek zorunda idi.

Taras'ın komşusu Nazar İvanoviç, bugünlerde, sık sık gelip kendisiyle görüşüyordu. Felâket ortaklığı onları birbirine yaklaştırmıştı: Akşamları birlikte geçiriyorlar, tütün içiyorlar, ofluya pufluya dövünüyorlardı...

Her vakit olduğu gibi, konuşmayı yine Nazar açtı:

— Görüyorsun nice zamandır ateş sesi duyulmaz oldu, uçaklarımızı da göremez olduk. Hiç olmazsa birkaç bomba atsalar da, biraz şenlensek ha, ne dersin? Cephe uzaklara çekildi, hem de çok uzaklara... Volga yakınlarında bir yerlere...

— Cephe gitti, ama yine dönecek. İnançlı olmak gerek.

— İnanç, inanç ha!

Tütün dumanı basık tavana doğru yükseliyor, kepenklere çarpıyordu.

Nazar üzgündü:

— Nasıl yaşamalı, Taras Andreyeviç? diye sordu; haydi, söyle bakalım: Nasıl yaşamalı, ne yapmalı?

— Vicdanın buyruğuna göre karara bağlanacak bir iş bu, diye yanıtladı Taras.

— Vicdan döğüşmeyi buyuruyor! Peki ama neyle döğüşeceksin? Seninle ben silâhsız insanlarız, üstelik yaşlıyız!

Taras başını sallayarak, düşünceli düşünceli:

— İhtiyarların silâhı baltadır, şaşmaz bir silâhtır o, dedi. Partizanların izini bulmak gerek! Kuşkusuz, ihtiyarız ikimiz de, Nazar; ama, yine de bir hizmette bulunabiliriz.

Nazar'a doğru eğiliyor ve şunları fısıldıyordu:

— Dinle bak, kentte bile sadık adamlarımız var. Dün, kışlalara birisi bir bomba atmış; önceki gün, bir depoyu ateşlediler, yangın bütün gece sürdü. Kentte adamlarımız var ama, görülmüyorlar; izlerinden besbelli. Her yerde onların sözü ediliyor.

Ayrıca, step partizanlarının da sözü ediliyor. Ormanın sık bölgelerinde, dar vadilerde, bırakılmış kazı yerlerinde gizleniyorlarmış. Üstlerinin yer altında, maden ocaklarında olduğu söyleniyor. Partizanların açtığı çığırın ateşi bölgede yanıp tutuşmakta; Alman katarları raylardan çıkıyor, depoları havaya uçuyor. Kısacası, Partizanlar canla başla döğüşüyorlardı. Bütün bunların söylentisi kentin bir başından öteki başına uçuyor, evden eve dolaşıyor ve insanları heyecanlandırıyordu.

Taras, gitgide daha da sıklaştırarak:

— Partizanlara kavuşmanın yolunu bulmak gerek, diyordu. Ruha bir çıkış yolu bulmalı, evet, bu çok gerekli! Gayri buna katlanamıyacağım, Nazar!

Ve kentte herkes aynı şeyi düşünüyordu: Nasıl yaşamalı, nasıl yaşamalı ve ne yapmalı?

VII

Eskiden bir tröstün maliyecisi olan Yakov Starçakov karısıyla şöyle konuşuyordu:

— Benim anlayabildiğim kadarıyla, siyasal duruma

şöyle bir bakıyorum da, zamanımın gelip çattığına hükmediyorum; ticaret yapma zamanının. Bir satış komisyoncusu mağazası açacağız.

Karısı hiç tınmadı. Kocasının tavşan bedeninde bir kaplan ruhu gizlendiğini biliyordu. Belki de, gerçekten, Starçakov'un vakti erişmişti; özel ticaretin altın çağı açılıyordu. Yerel gazetede bir bildiri yayınlandı: «Bay Starçakov, Alman kumandanlığından aldığı izinle bir komisyoncu satış mağazası açıyor.» Bildiri büyük harflerle basılmıştı.

Halılar, şamdanlar yollarını değiştirdiler: Artık pazar meydanına doğru değil, Starçakov'un mağazasına doğru akıyorlardı. Kalın ve ağır bir kütle halinde, ırmağın üzerindeki kalaslar gibi, dalgalana dalgalana akıp geliyorlardı. Starçakov alındı makbuzlarını yazmaya yetişemiyordu. Teslimatı alıyor, eşyaları eliyle yokluyor, sıvazlıyor, değerlendiriyordu. Malların tümünü kendisine aitmiş gibi görüyordu. Daha şimdiden, bu taşra kenti kendine dar gelmeğe başlamıştı. Berlin'de, Unter der Linden caddesinde bir mağaza açmayı tasarlamaya başlamıştı.

Satılık eşyalar küçük mağazayı tıklım tıklım doldurmuştu. Suların kabardığı mevsimde kalaslar nasıl yığılırsa, eşyalar aa öyle yığılıyordu. Starçakov, artık komisyon hesabı eşya almadığını bildirdi. Bundan böyle, müşterilerini bekleyecekti. Ne var ki, ne alan, ne de soran oldu.

Starçakov küçük mağazanın içinde habire gidip geliyor, tezgâhtaki eşyaların yerlerini değiştiriyor, sonra duruyor, müşteri bekliyordu. Ama, işe bakın ki, bir tek müşteri bile çıkmıyordu! Aç kentin arık toprağında ticaret yeşermiyordu. Komisyoncu kendini acayip bir isteğe kaptırdığını hissediyordu; üstelik, bu isteği gitgide daha sık duymaya başlamıştı: Herkesin satmak istediği, ama hiç kimsenin almaya gücünün yetmediği Doğu yapımı halılar arasında, mağazanın tam ortasında, kullanılmış bir avizeye kendini asmak isteği geçiyordu içinden.

Gazetede bir bildiri daha çıktı: «Bay Starçakov, Alman kumandanın izni ile komisyonlu satış mağazasını tasfiye

etmeye başlamıştır. Komisyona eşya teslim etmiş olan kişilerin tümünden, mallarını geri almaları rica olunur.» Bildiri, küçük ve silik harflerle yayınlanmıştı. Bu iki bildiri arasındaki süre içinde, Alman rejimi altında boy gösteren ilk tüccarın meslek yaşamı pek kısa olmuş, bir parlayıp bir sönmüştü: Yücelik ve çöküntü.

İlgililer, mallarını geri almaya geldiklerinde, mağazayı bomboş buldular. Almanlar, işlerine yaramayan eşyaları kırıp döktükten sonra, geriye ne kaldıysa «el koymuşlardı» kırık porselen parçalar, ayakların altında cızırtılar çıkarıyordu. Duvarda bir çengele asılı, bıçak darbesi ile karnı deşilmiş bir tablo sallanıyordu: **Ostraya Mogila Savaşı.**

Uzun zamandır kentte oturan ve çalışan bir ressamın tablosuydu bu. Ressamın diğer panoları kültür saraylarını, kulüpleri ve okulları süslüyordu. Bir zamanlar, her pazar günü, ressam onları dolaşırdı. Bayramlık ceketini ve şapkasını giyer, «çocuklarımı ziyarete gidiyorum» diyerek yola çıkardı. Tabloları, yani çocukları, kendi başlarına bağımsız bir yaşam kazanmışlardı. Her birinin bir yaşı, kendine özgü bir karakteri, yaşam öyküsü vardı. Kimileri ressamı hiç üzmemişti; ama kimileri de acılar, sancılar içinde dünyaya gelmişlerdi. Hepsini severdi, ama ayrı ayrı severdi; kimini daha çok, kimini daha az. Gözde evlâtları vardı; üvey evlâtları vardı. Fakat onun gözünde hepsi de değerliydi: Emeğinin ve çilesinin çocuklarıydı onlar.

Almanlar kente yerleştikleri zaman, ressam, çocuklarının durumunu merak etti, başlarına neler geldiğini öğrenmek istedi.

Ve öğrendi de: Ayaklar altında çiğnenmiş, kirlenip pislenmiş, çerçevelerinden çıkarılmış, eğilip bükülmüş olarak kent çöplüğüne atılmış olduklarını gördü.

O gece canına kıymaya kalkıştı; yakınları kurtardı ipten. Aralarından biri de sertçe çıkıştı ona:

— Gördüklerinizi resmetmek için yaşayacaksınız; gelecek kuşaklar için resim yapacaksınız.

— Öyle, öyle, diye kekeledi. Yaşamak gerek... Yaşamak gerek...

Ölmedi. Görmek ve belleğine gördüklerini aktarmak için yaşadı. Caddeleri, mezarlıkları, ekilmemiş boş toprakları dolaştı, korkunç şeyler gördü. Gelgelim, o anda resim yapamıyordu: *Elleri tutsak edilmişti sanki; salt belleği, dürüst*, ama kanayan belleği özgürdü ve Almanların zincire vurmuş olduğu ellerine lânet okuyordu.

Acından ölmemek için, alaca bulaca, küçük sulu boya tablolar yapmaya başladı. Bunlarda Ukrayna görünümleri vardı; ama böyleleri hiç yapılmamıştı. İtalyan askerleri fırsatı hiç kaçırmıyorlar, hepsini satın alıyorlardı. Sanatçının çiğ renklerle boyadığı bu küçük suluboya resimlere bayılıyorlardı. «İşte oğlunuzun fethettiği topraklar» diye *arkalarına yazarak, İtalya'ya gönderiyorlardı.*

Ressam, bir baskı ustasının gösterdiği mekanik bir işlerlikle değirmenleri, çayları, küçük köy evlerini üretip duruyordu; pazar günleri, pazar yerinde lahana satar gibi, onları satışa çıkarıyordu. «Yaşamak gerek, yaşamak gerek,» diyordu kendi kendine. «Görmek ve gördüklerini belleğine nakış işler gibi işlemek için...».

Bir gün Gestapo'ya çağırdılar.

— Usta ressamlara ihtiyaç duyduk, dediler. Bize propaganda afişleri yapacaksın; böylece sen de açlıktan kurtulacaksın.

Gülümsedi.

— Afiş yapmasını bilmem ben; bildiğim, yalnızca *küçük sulu-boya resimler... ırmaklar, küçük köy evleri*, badanalı...

— Yazık. Oysa doya doya yiyecektiniz artık.

— Tokum ben, diye yanıtladı nefesi kısılarak. Tokum, hem de tıka basa. Bunları söylerken, Alman kasaturasıyla karnı deşilen tuvallerini aklından geçiriyordu.

Oradan evine, atelyesine döndü.

— Propaganda afişleri ha? Evet, afiş yapmasını ben de bilirim, afiş yapacağım.

Kanlar içinde bir kent, sanki çarmıha gerilmiş, gözya-

şı ile yunup yıkanmış. Elleri morarmış analar. Parmaklıklı yeşil vagonlar. Dul kalan gelinler gibi gözyaşları içinde zırıl zırıl ağlayan kavak ağaçları; yurtlarına, gençliklerine, özgürlüklerine veda etmiş genç kızlar. **Tutsakların İniltileri;** işte afişin adı da bu. Hemen işe başlamalı. Gayri resim yapmadan duramaz o.

Tutsakların İniltileri... Bu başlık kulaklarında durmadan çınlıyor, yüreğine işliyordu. Bütün Ukrayna'da, genç kızların acı bağırışı yankılar yapıyordu. Dul kalan anaların iniltileri. Tutsakların acı çığlığı.

Esir kafileleri gitgide daha sık geçmeye başladılar Batı'ya doğru. Kentler günden güne daha da tenhalaştı. Almanlar gelmeden önce Nastia'nın devam ettiği I-B sınıfından altı genç kız vatanlarına elveda etmişlerdi bile. Demir parmaklıklı vagonlar içinde götürüyorlardı onları. Esarette kimbilir neler bekliyordu kendilerini? Nastia'yı neler bekliyordu? I-B sınıfının tüm genç kızlarını neler bekliyordu?

Beş arkadaşdılar; ve coşkulu küçük bir gurup oluşturuyorlardı: Nastia, Larissa, Lizo, Galya, Mari. Bu bahar, orta-öğrenimlerini bitireceklerdi. Kollarını birbirilerinin bellerine dolamış, hülyalara dalarak, parkta dolaşıyorlardı. Yaşam, parkın yolları gibi aydınlık ve dümdüzdü; gökyüzü, gözlerinin önündeki şu kavak ağacının doruğu kadar yakın ve el altındaydı; gelecek, hemen yakınlarında bulunan şu kayın ağacı gibi mutlu ve görkemliydi.

Fakat bir gün Almanlar çıkageldi. Tankların tırtılları genç kızların düşlerini ve umutlarını çatır çatır kırıp parçaladı. I-B'nin küçük kızları, dökümtülerini toplamak için bile zaman bulamadılar. «Elveda arkadaşlarım!» diye yazıyordu Galya, bir konak yerinden. «Kanatlarım kırıldı, ellerim zincire vuruldu. Hiçbir umudum kalmadı artık. Elveda yaşam! Elveda gençlik! Elveda vatan!»

Yarın sıra kimde? Larissa, Almanya'ya sürülmemek için tiyatroya, Almanların açtığı bir 'kabareye' girmişti. Bir zamanlar hep oyuncu olmayı düşlerdi. Tatlı bir genç kız sesi vardı. Yanık türküler okur, okurken hem kendisi hem

de dinleyen arkadaşları ağlardı.

Ne var ki Larissa, tiyatroda, türküsünü sonuna dek okuyamıyordu: Alman askerleri ıslık çalarak, yuha çekerek sahneden kovuyorlardı. Türkülerine kulak astıkları yoktu. Kalçalarını oynatsın istiyorlardı. Soğuk sahnenin üzerinde, titreyen kızlar, mahzun mahzun kollarını bacaklarını oynatıyorlardı. Almanlar beğenmiyorlar: «Daha hızlı, daha hızlı, kısraklar!» diye bağırıyorlardı. Tiyatro görevlisi subay, kamçısını, at terbiyecisi gibi şaklatıyordu. Kızlar, soğuktan morarmış bacaklarını havaya kaldırarak canla başla oynamaya çalışıyorlardı. Almanya'ya sürülmesinler de!..

Kulislerde Alman ve İtalyan subaylarının toplaştıkları görülüyordu. Onlara göre kulis, sirk ahırı gibi bir şeydi. Genç kızların sırtlarına teklifsizce şaplak atıyor ve yemeye çağırıyorlardı..

Larissa, iğrenme ve tiksintiyle Nastia'ya:

— Ne pis domuzlar Tanrım! Bir bilsen, ne pis domuzlar! diyordu. Ta bir kilometre uzaklıktan domuz gibi kokar bunlar. Bu heriflerden hele bir teki yaklaşmaya görsün yanıma, kahrımdan ölürüm vallahi; asarım kendimi daha iyi!

Liz - Luiz artık Nastia ile görüşmeyi kesmişti. Bir Alman subayı kendisine bir bluz armağan etmişti; tiftik yününden, mavi ve göz alıcı bir blûzdu bu; kentte kimsede yoktu eşi. Luiz ana-caddede dolaşırken, herkes kendisine bakıyordu. Bir gün, kadının biri peşine takıldı; bluzdan gözlerini hiç ayırmaksızın, sokak sokak arkasından geldi.

İçinin ateşiyle pırıl pırıl parlayan, çılgınca bakan siyah gözleri vardı kadının. Liz-Luiz'in tepesi attı. Böyle peşinden koşmak, durmadan kendisini gözetlemek; Kent gerçekten bir sürü kaçıkla dolmuştu; ne küstahlıktı bu!

— Ne bakıp duruyorsunuz bana öyle? diye bağırdı kadına.

— Güzel bir blûzunuz var, hanım kız.

— Peki! Size ne bundan?

— Aman alınmayın, diye gülümsedi kadın. Utanmıştı. «Giyin, giyin! Ama bir zamanlar benim blûzumdu o. Kocam hediye etmişti. Sonra öldürdüler onu, bir daha ben

de onu giymedim. Evimize bir Alman gelmişti, başka birçok eşyayla birlikte onu da almıştı. Kızım İroçka ağlamaya başlamıştı; küçük budala! Alman onu da öldürdü. Ama ne önemi var, ne önemi var canım... Siz yine giyin o blûzu... Güzel bir parça... İroçka'nın kanıyla lekeli. Bu yüzden bakıyorum ona. Mavi üzerinde kırmızı... Ne güzel değil mi?»

Aklı başından gitmişti Luiz'in, kadından hemen uzaklaşıp kaçtı. «Mavi üzerinde kırmızı... Ne güzel, değil mi?» diye bağırıyordu kadın arkasından. Luiz eve koştu, yastıklara kapanıp hıçkıra hıçkıra ağladı. Uzun süre kendine gelemedi. Blûzu sırtından çıkardı. Ama, şu işe bakın ki, şimdi eteğinin üzerinde, kollarının üzerinde, kunduralarının üzerinde hep siyah kan lekeleri görüyordu. Sanki dudaklarının üzerindeki ruj artık bir boya değildi, kandı; tırnaklarının üzerindeki oje, artık bir cilâ değildi, kandı. Bütün bedeninde lekeler, hep kan lekeleri vardı...

Taras, bıyık altından gülerek, Nastia'ya:

— Ne oldu senin küçük dostlarına, bize niçin gelmiyorlar artık? diye sordu. Gürültü patırtı da duyulmaz oldu buralarda gayri. Bir işe yerleştiler, sanırım?

— Öyle, diye yanıtladı Nastia. Yerleştiler.

— Ben de kendi kendime: «Bak şu işe, niye gelmiyorlar uzun zamandır?» diye düşünüp duruyordum. Nereye yerleştiler peki, senin o cicili bicili kızlar?

— Galya'yı Almanya'ya sürdüler.

— Ya!

Nastia acı bir gülümsemeyle:

— Mari'nin yeri hepsininkinden iyi, dedi. Almanlar'ın yanında kalıyor. Şimdi onlarda yatıp kalkıyor, onlar da karnını doyuruyor.

— Hapishanede mi yani? diye sordu şaşkın şaşkın. O kadar küçük bir kız, hapishanede nasıl olur!

Nastia istemeye istemeye:

— Bilmem... Bildiri dağıtmaktan olacak herhalde, diye yanıt verdi; sonra babasına sırtını döndü.

Taras üstüne varmadı. Mari'yi anımsamaya çalıştı.

Anıları arasından kalkık burunlu, sesi dokunaklı, alaycı bir yüzün belirmekte olduğunu görür gibi oluyordu. Ama belki yanılıyordu, kimbilir? Nice kız çocuğu gelip gitmişti eve. «Hapishanede ha!» diye mırıldandı kendi kendine. «Şu işe bakın hele! Kuşkusuz Nastia da, kendi yolunu kendi seçecektir bir gün», diye söylendi.

Hangi yolu? Galya'nınkini mi, Luiz'inkini mi, yoksa Mari'ninkini mi?

Nastia susuyordu: Yedi sürgü ile kapatılmış bir ruhtu artık.

Kentte herkes yolunu kendi başına, kendi vicdanına göre arıyordu.

Komşusu Nazar, içi kararmış bir halde:

— Nasıl yaşamalı, nasıl yaşamalı Taras Andreyeviç? diye sordu. Söyle bana, nasıl yaşamalı? Ne yapmalı? Dişimizi sıkalım mı?

— Baş eğmeyeceksin! diye yanıtladı Taras. Tam o sırada belleği, kalkık burunlu, sesi dokunaklı, alaycı bir yüzü yavaş yavaş gözleri önüne getirdi. «Baş eğmeyeceksin!»

VIII

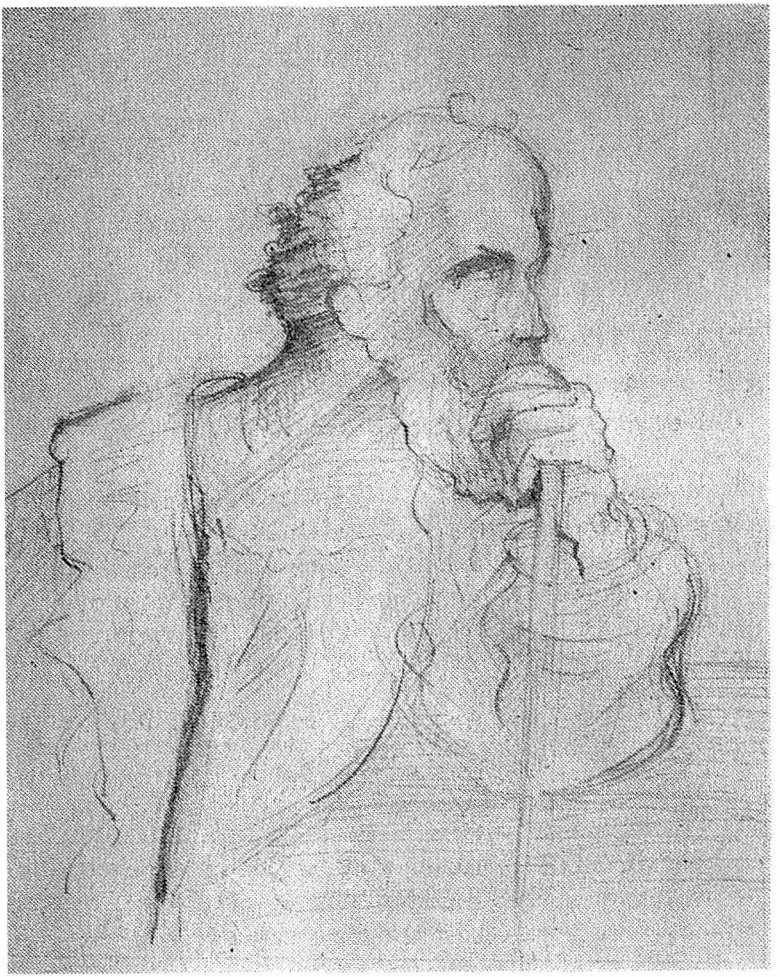
Baş eğmeyeceksin!

Alman baltası Taras ailesinin tepesine asılmıştı: İhtiyar 'İş Borsası'na çağrıldı; ama gitmedi.

Kendisini almaya gelen polis memuruna:

— Çalışmak istemiyorum, dedi.

Yaşamı boyunca ağzından ilk kez çıkıyordu bu söz: «Çalışmak istemiyorum.» Elleri eğesini özlemişti, ciğerleri atelyenin demir talaşı kokan havasını arıyordu. Kulakları, demirhanenin şakrak çekiç seslerini duymak istiyordu, ruhu iş diye kıvranıyordu. Ne var ki, polis memuruna: «Çalışmak istemiyorum. Çalışmayacağım». demişti. İş bir ihanet

olmuştu artık. Şimdi açlığa katlanmak, baş eğmemek demekti.

Diğerlerine ne olduysa, Taras'a da o oldu: İş Borsası'na yaka paça, zorla götürüldü.

Almanlar en barışçı sözcükleri yılgınlık verici anlamda kullanmasını pek bilirler. Her şeyi işkence odasına dönüştürmekte üstlerine yoktur. Okul, onların dilinde, çocuk ruhlarının kurban edildiği bir işkence odasıdır. Hastahaneler, Alman doktorlarının yaralı Ruslar üzerinde zehirlerini denedikleri bir işkence odasıdır. Esir kampları bir işkence odasıdır. Tiyatro, kilise, sokak her biri ayrı ayrı birer işkence odasıdır.

Ama, Taras'ın yaşadığı işçi kentinde, en korkunç işkence odası, kölelik yolunda ilk konaklama yeri, İş Borsası'ydı.

Hiç kimse oraya kendi isteğiyle gelmezdi. Baskınlarda yakalanan, caddelerde tutuklanan, kilerlerin ve yeraltı mahzenlerinin kıyısından köşesinden çıkarılan insanları sürükleyip getiriyorlardı buraya. Bir saat önce, şu küçük erkek çocuğu arkadaşları ile oynuyordu; şu küçük kızcağız annesinin dizleri dibinde duruyordu; ama şimdi, onlar için her şey bitmişti. Bir ad yerine, numaralı bir levha; ev yerine parmaklıklı bir vagon; özgürlük yerine zindan; yurt yerine yaban bir yöre geçmişti. Artık salt umut ve kin kalmıştı geriye.

Orada, o İş Borsası'nda canını dişine takarak savaşım vere vere, özgür yaşamdan ayrılış başlıyordu. Bu insanlara öyle geliyordu ki, orada da, köleliğin tam eşiğinde de insan yine direnebilirdi, boyunduruk altına girmeyebilirdi. İçine düştüğü çemberi yine kırıp kurtulabilirdi; yalvara yakara özgürlüğünü yine sağlayabilirdi. Korku içinde, boyunlarıyla boyunduruğu itiyorlardı; bağıra çağıra insan haklarını ileri sürüyorlardı; hiç yararı dokunmayan karışık belgeler ortaya atıyorlardı; rica ediyorlar, haklı olduklarını gösteriyorlar, tehdit savuruyorlar ve ağlıyorlardı. Ne var ki, hepsi boşuna idi! Kıskaçtan kurtulmanın yolu yoktu. Burada, dik duran başı zorla eğip büküyorlar; baş kaldı-

ran ruhu bedenden ayırıyorlardı. Ya eğileceksin, ya öleceksin, bu işin başka çıkar yolu yoktu. Ya köle olacaksın ya da kadavra...

Taras'ı da kuyruğa soktular. Henüz dayak yememişti; ama bütün ruhu yara bere içindeydi.

...Karnı burnunda gebe bir kadın bir memurun dizlerine sarılıyor, biricik oğlunun elinden alınmaması için yalvarıp yakarıyordu. Kollarıyla kimi zaman memurun çizmelerine, kimi zaman da masanın ayaklarına sarılıyordu. On dört yaşında, solgun benizli bir çocuk olan oğlu ise, üzerine eğiliyor ve şöyle diyordu:

— Ayağa kalk, ayağa kalk anne! Ne gereği var bunun!

İnce bir kan çizgisi dudakları üzerinden akıyordu. Yeniyle onu sildi; sonra yeniden yalvarıp yakarmalara, dileklerde bulunmaya başladı.

— Ayağa kalk, ayağa kalk anne! Ne gereği var bunun!

Oğlanın Alman'dan bir şey istediği, bir şey beklediği yoktu.

Memur, birdenbire, cırlak bir sesle bağırıp çağırmaya başladı:

— Bu köpek eniklerini tümen tümen doğuruyorsunuz da, büyük Almanya'ya vermek istemiyorsunuz ha! Pis karı!

Karnının ortasına çizmesiyle bir tekme atarak geriye itti kadını.

Kadın, ellerini karnına götürerek vahşi bir çığlık kopardı. Çığlığı odanın dört duvarına, pencere camlarına ve tavana çarptı, kesildi.

Ayrıca, genç bir çift karı koca da memura başvuruyorlardı. Kocası konuşuyor, kadını da yanında ağlıyordu. Erkek onu yatıştırmak amacıyla memurla yaptığı konuşmayı keserek: «Ağlama Katerina, basit bir yanlışlık bu, her şey anlaşılacak.» dedi. Kadının gözyaşlarının adamı üzdüğü besbelli idi; bu da, derdini açık seçik olarak dile getirmesine engel oluyordu.

İnandırıcı olmaya çalışarak:

— Bir yanlışlık var, Şef bey. Biz karı-kocayız, yasal olarak evliyiz. Buyurun, işte kâğıtlarımız. Yasa önünde evlendik biz. Şimdi bizi nasıl ayırabilirler? Nereye isterseniz, gitmeye hazırız; ama ayrı ayrı nasıl yaşayabiliriz? Biz yasal yoldayız... Hem efendim, sizin Tanrı'nız da, bizim Tanrı'mız da yasal evliliği aynen kutsamamış mıdır?... Biz sizden sadece bir şey istiyoruz: Bizi birbirimizden ayırmayınız.

Bu dilek memur beye çok gülünç göründü:

— Daha neler, daha neler, mein Gott! (*) diyerek kahkahayı bastı. Peki ama, bir kerhanede birlikte ne yapabilirsiniz ki? Böylece baklayı ağzından çıkarmıştı. Butlarına şaplak ata ata, gırtlağını patlatırcasına gülüyordu. Gülmeye takati kalmayınca, sandalyesine çöktü, göbeğini masasına dayadı.

Kumandanın kapısı sertçe açıldı. İçeriye bir et ve kan külçesi fırlatıldı ve döşemeye çöküverdi. Herkes geriye çekildi, dehşete düşmüştü. Et külçesi parke üzerinde kıvranıyor ve hırlıyordu:

— Of, olmaz! Of, olmaz! Boyun eğmiyorum!

Taras, budaklı değneğini sıktı, kendi kendine: «Bana vurmalarına izin vermiyeceğim! Ölürüm daha iyi!» dedi.

Ne var ki, kimsenin onu dövmeye niyeti yoktu. Sonunda kumandanın yanına çıkardılar. İş Borsası'nın kumandanı, kendisini karşılamak üzere, nezaketen ayağa kalktı. Taras onun Stein olduğunu hemen anladı. Savaştan önce kentte kalan bir Almandı bu.

— Oturunuz, bay Yatsenko.

Taras yavaştan aldı ,biraz durakladı ve oturdu. Değneğini dizleri arasına yerleştirdi ve üzerine dayandı.

Stein nazik bir gülümseme ile seslendi:

— Sizi beklettiler mi Taras Andreviç? Özür dilerim, işlerimiz pek çok da...

(*) *Aman Tanrım!* (Almanca)

— Önemi yok, diye homurdandı Taras.

— Sizlere ihtiyacımız var, bay Yatsenko. Lafı uzatmayalım, Alman kumandan fabrikayı eski haline getirmeye karar verdi.

Taras bir ürperme geçirdi.

— Büyük bir inşaat işi bu. Siz de ben de artık genç sayılmayız, politikayı bir yana bıraktık. Bir ustabaşı için siyaset olamaz, olsa olsa iş vardır. Biz size iş teklifinde bulunuyoruz. Ustabaşı olarak, artık doyuncaya kadar yersiniz, aileniz de sıkıntıdan kurtulur.

— Ben ustabaşı değilim, diye yanıtladı Taras yavaşça; kol işçisiyim.

— Ne? dedi Stein. Şaşkın bir tavırla gözlerini ona dikti, sonra katıla katıla güldü. «Vay vay! Şu maskaralığa bak sen; Anlıyorum! Bir ustabaşı şakası bu!»

— Ben kol işçisiyim, diye yineledi Taras.

Stein yine ona baktı; yüzündeki inatçı çizgileri, dudaklarının ucundan sarkan sert ihtiyarlık çizgilerini, değneğe dayalı sivri çenesini gördü.

— Peki ama ellerin ne olacak! diye çıkıştı delice; göster ellerini, domuz herif!

Taras alaylı alaylı ellerini uzattı. Bunlar, düğüm düğüm olmuş, güçlü, çok önceden sertleşmiş, nasır kabartılarıyla örtülü ellerdi; demir tozlarının ve kara makine yağının artık hiç çıkmayacak bir şekilde etine karıştığı el ayaları idi.

— Kol işçisi elleri böyle mi olur? diye bağırdı Stein. Bunlar ustabaşı elleridir, Bay Yatsenko. Almanya bu ellerin değerini bilir. Biz usta elleri ödüllendiririz, ama asi ruhları da cezalandırırız.

— Ben kol işçisiyim! diye bir kez daha yineledi Taras. Sonra ayağa kalktı, değneğine dayanarak dikildi.

Stein de ayağa kalktı. Bakışları karşılaştı meydan okurcasına. Stein kentten bir Almandı. Yalnızca Rus dilini değil, Rus bakışını da çok iyi bilirdi.

— Peki, öyle olsun! diye bağırdı. Öfkeden boğulacak gibi olmuştu. Kol işçisi ha? Çok güzel! Kol işçilerine de ih-

tiyacımız var bizim. Öyleyse, kol işçisi olarak işe çıkacaksın. Yürümek istemezsen eğer, seni taşırlar. Eğer inat edersen, diri diri toprağa gömerler. Bak sen şuna, kol işçisiymiş!

Stein sözünü tuttu. Her sabah bir polis memuru geliyor, Taras'ı alıp işe götürüyordu. Taras partal elbiselerini giyiyor, değneğini alıyor, dışarı çıkıyordu. Mavi işçi tulumlarını bir kez bile olsun giymemişti: «Yani bir de işçi üniformasının şanına ket mi vuracaktı!» Polis memuru daha birkaç evi dolaşarak, yola gelmeyen yaşlı fabrika işçileri gurubunu tekmilliyordu. Sonra onları yedeğine alıyor, kentin içinden geçiriyor, fabrikaya kadar sürüyüp götürüyordu. Eskiden bildikleri kapılardan, dün usta olarak geçiyorlardı, bugün ise köle olarak geçiyorlar, kadavra haline gelmiş fabrikanın önünde duruyorlardı. Demirler yanıp kömürleşmiş, eğri büğrü olmuştu; duvarlar cansız taş yığını idi.

İhtiyarlar fabrikaya girdiler... Avludaki yolları otlar örtmüştü. Atelyelerin duvarlarını yosunlar sarmıştı. Dam direkleri arasına kara kargalar yuva yapmıştı. Bir zamanlar, akkor halindeki demirlerin şavkının balkıdığı yerde şimdi arsız otlar bitmişti. Birdenbire, bir paslı demir kalas çöktü: payandaları çürüyüp göçmüştü. Yıkıntıların üzerinden siyah toz bulutları yükseldi. Kargalar kalın, şaşkın çığırışlarla uçuşmaya başladı. Çatı direklerine kanatları ile çarpıyorlardı; sonra, fabrika binalarının yıkıntıları üstünde, bir leş üzerinde uçar gibi, uzun bir süre dolanıp durdular.

Boyun eğmeyen ihtiyarlar işe götürülüyorlardı. Fabrikanın mezarlığından muhafızların eşliğinde geçiyorlardı; onlar da iskeletlere benziyordu. Hepsi başlarını öne eğmişti: Korkunç bir şeydi bu yıkıntılara bakmak! Çevrelerinde ölü demir kokusu yayılıyordu. Demir pasının ceset kokusu. Her yana sessizlik çökmüştü. Yalnızca, paslanmış demir plakaların üzerinde ayakların sürtündüğü duyuluyordu.

Boyun eğmeyen ihtiyarları elektrik istasyonunun yıkıntılarına doğru yönelttiler. Yarı yarıya yıkılmış duvarları yık-

mak ve alanı temizlemek emrini verdiler. Peki, öyle olsundu! Duvarı yıkmaya eyvallahtı; ama yapmaya yanaşmayacaklardı! Bir yerden bir yere taşları taşıyorlar, ama yavaşça, dalga geçe geçe taşıyorlardı. Alman gözcü deliye dönmüştü: «Rus adamı çalışmadan anlamıyor! Rus adamı tenbel eşeğin teki!» Taras bıyık altından güldü. «Ah, sen Alman dölü, şu tembel Rus'u, kendisinin efendisi olduğu zamanlar, burada, başını işten hiç kaldırmadan nasıl çalıştığını bir görseydin; Piotr Likhodid'in ağır çekici nasıl salladığını bir görseydin; bir zamanlar burada kaynaşan çalışma aşkını, gömlekleri sırıl sıklam eden terleri bir görseydin...»

Alman gözcü başlarından uzaklaşır uzaklaşmaz, ihtiyarlar hemen işi bırakıyorlardı. Boğazlarını temizliyorlar, taşların üzerine oturup tütün içiyorlardı. On ihtiyar, yani toplam beşyüz yıllık emek. Şimdi bu yıkıntıların üzerinde duranlar zanaatlerinde usta kişiydiler. Bu fabrika yapılarını onlar kurup meydana getirmişti, şimdi yine onlar yıkıyorlardı.

Aranızdan hanginiz bunlara bir daha can verebilir?

Emekli ihtiyar Artamonov:

— Kaç yaşındasın sen Taras? diye sordu.

— Altmış, Pavel Petroviç, diye saygıyla yanıtladı Taras.

— Gençsin daha! diye göğüs geçirdi Artamonov. Yapın da sağlam! Bunları görecek kadar yaşarsın sen.

Geniş omuzlu, sağlam yapılı Taras'a herkes gıpta ile baktı. Evet, yaşamak, o an gelinceye dek yaşamak! O anın geldiğini görünceye dek yaşamak! Belki sadece birkaç gün, belki birkaç hafta kalmıştır kurtuluşa; ne var ki, yaşlılar için her saat, son saattir.

Nazar acı acı başını sallayarak:

— Daha önce de ölebiliriz, dedi; hepimiz kuruduk iskeletlere döndük, hepimiz iskelet olduk! Bakıyorum da şaşıyorum: İnsanlar neyle yaşıyorlar acaba?

— İnanç yaşatıyor onları, Nazar! diye yanıtladı Taras, ciddiyetle.

İhtiyarlar birbirilerine sokuldular, sıkışık bir grup halinde toplandılar.

— Fabrika mı dedin, bir çırpıda yeniden dikilebilir o! İş bana kalsaydı, işe şuradan başlardım... —Hemen tasarısını açıklamaya koyuldu.

İhtiyarlardan her birinin kendine göre bir tasarısı vardı. Üzerinde inceden inceye düşündüğü, emek harcadığı bir tasarı, bir düş gibi koynunda taşıdığı bir tasarı. Fabrikanın yeniden kurulması işine, herkes kendi atelyesinden başlıyordu. Herkes, tutulacak en iyi yolun bu olduğunu karşısındakilere göstermeye çalışıyordu. Tartışıyorlar. Birbirilerine ateş püskürüyor, kırıcı sözler bile söylüyorlar, karşı gelenle alay ediyorlar, öfkeleniyorlardı. Yine hepsi de düş kuruyordu.

Oraya dek yaşamak! O güne dek yaşamak! Ve sonunda, elektrik istasyonunun üstünde, ilk ve ürkek, soluk bir duman çizgisini görmek... Demirhanede ilk çekiç vuruşlarının şakırdamasını duymak...

Ama aralarından hiç biri, bu fabrikanın dumanını işgalci için savurduğunu görmeğe katlanamazdı. Bu sevgili fabrika köle olacağına kadavra halinde kalsındı, daha iyiydi! Şimdilik ölü olarak kalsındı!

Alman gözcü sövüp sayarak işinin başına dönüyordu. İhtiyarlar yeniden işlerine koyuldular. Duvarı ağır ağır yıkıyorlardı. Soluya soluya taşları çekiyorlar, tuğlaları bir yerden başka bir yere aktarıyorlardı.

Kırık tuğlalar, yıkık duvarlar, cansız taşlar, acılı döşemeler!

IX

İhtiyar Artamonov ölmüştü: Bir taşı sürükleyip çektiği bir sırada yere kapaklanmış, bir daha da kalkamamıştı. Çelimsiz kolları ile taşı sararak yerde uzanıp kalmıştı. Sessiz sedasız, çarçabuk gömmüşlerdi onu; hem de eski-

si gibi fabrikaya da değil; Almanlar ihtiyarın salt saygıdeğer yaşamına değil, saygıdeğer ölümüne de balta olmuşlardı.

Tabutunun arkasından ancak dokuz ihtiyar yürüdü. Mezara giderken, yolda, Nazar, her zaman olduğu gibi, çok heyecanlıydı; korkunç haberler yayıyordu: Sverdlov kuyularında, Almanlar yedi yüz maden işçisini, karılarıyla, yaşlı yakınları ve çocuklarıyla birlikte kurşuna dizmişlerdi.

— Bütün galeriler tıklım tıklım insan cesetleriyle dolmuştu. Kuyuların üstünde öyle bir koku vardı ki felâketti! — Sonra başını sallayarak, gelecekten haber veriyordu:— Almanlar herkesi temizleyecek. İnanın bana. Bütün halkın kökünü kazıyacak. Sonra sıra bize gelecek! İlkin Yahudilere, sonra da bizlere.

Görünüşe bakılırsa, hani bu da yanlış sayılamazdı. Bir sabah, Taras, uzun bir Yahudi kafilesini kentin içinden geçirirlerken görmüştü.

Süngülerden oluşan bir çitle çevrili olarak, insanlar korku ve bitkinlik içinde ilerliyorlardı. Nereye, niçin götürüldüklerini bildikleri yoktu. Ölüme mi? İşkence masasına mı? Zındana mı? bilmiyorlardı. Ne var ki, işlerinin bitik olduğunu sezerek, çaresiz, gitmelerini istedikleri yere, hiç ses çıkarmadan ilerliyorlardı. Ne bir haykırış, ne bir hıçkırık duyuluyordu. Yalnızca bir öksürük yükseliyordu; kalabalığın üstünde dolaşan kalın, yorucu ve acılı bir öksürük' İnsanın göğsünü parçalayan bir öksürük. Nemli ve soğuk bir rüzgâr bu insanları durmadan örseleyip hırpalıyordu. Yağmur sırtlarına ve omuzlarına bir kamçı gibi bindiriyordu.

Islak taşlarda ayakları tökezleyen, bunalmış kadınlar, kucaklarında hasta çocuklarını taşıyorlardı. İhtiyarlar ve sakatlar kafilenin kuyruk kısmında düşe kalka yürümeye çalışıyorlardı: Kafileye eşlik eden askerin süngüsüyle karşı karşıya kalmamak için, herkes soluk soluğa ilerlemeye çalışıyordu. Yaşlı bir kadın, bir sinir bunalımı geçirerek yere yamanmış, kaldırım üzerinde debelenip duruyordu. Fakat, bağırıp yardım istemekten de korkuyordu. Islak taşlar

üzerinde, kendi kendine çırpınıp kalmıştı. Havayı elleriyle tutmak ister gibi bir hali vardı; oysa ölüme hüküm giymiş insanlar, kendisini olduğu yerde bırakıp durmadan geçip gidiyorlardı. Islak paketlerin ağırlığı altında iki büklüm olmuşlar, eşyalarını sürüyüp götürüyorlardı. Varlarını yoklarını arkada bırakmışlardı: Doğdukları ev, ocakları ve malları arkada kalmıştı. Yıllar yılı biriktirilmiş olan, uzun bir yaşamdan geri kalan ne varsa, işte hepsi bu kadardı: Şu sefil paketti! Bu insanlara, eşyalarıyla gelmeleri söylenmişti, onlar da buna pek sevinmişlerdi. Bunun anlamı, kuşkusuz, onların ölüme götürülmedikleri, henüz ölümün söz konusu olmadığı idi!

Ne var ki, şimdi, tıpkı yaşamın kendisine, tıpkı sıcak ve ürpertili yaşamın hayaline kapılmış gibi, paketlerine takılıp kalmışlardı.

Aralarında bir de bagajsız, paketsiz, gösterişsiz, yalnız bir adam vardı: İhtiyar doktor Fişman Eski doktor çantası dışında yanına bir şey almamıştı; sanki ölüme gitmiyordu da, hastalarını dolaşmak üzere, sabah turnesine çıkmıştı.

Uysal, ilerisini göremeyen küçük insanlar, soydaşı olan kardeşleri, paketlerinin ağırlığı altında ezilip bunalarak yanında yürüyorlardı. Son günlerinin gelip çattığını, son saatlerini yaşadıklarını, kentin üzerinde gördükleri sisin son olduğunu, damlar üzerine yağan yağmurun son yağmur olduğunu bilmiyorlardı, inanmıyorlardı. Paketleriyle, örtüleriyle, soğuk alan küçük kızlarının tüylü boyun atkısı ile uğraşıp duruyorlardı.

Ama o her şeyi biliyordu. Son yolculuğuna çıktığını, içinde doğup büyüdüğü kentten son kez geçtiğini biliyordu. Kara kavak ağaçlarını hışırdatan bu nemli rüzgâr, kuru yapraklarla örtülü toprağın kokusu, ağlamaklı Rus çatıları, kentin üzerine yağan Rus güzünün yağmuru, bütün bunlar üzücü, sevgili şeylerdi. Her vakitki gibi sakin, heybetli, başı dik; deri çantası elinde, yaşlı doktor ölüme gidiyordu. O, bu haliyle, kırk yıl boyunca, her sabah, hastalarını dolaşmıştı. O, bu haliyle, çantası elinde, mezara uza-

nıp yatacaktı.

Taras uzun bir süre ondan gözünü ayırmadı. Kalabalık sessiz sedasız dalgalanıyor, çocuklar bile hiç tınmıyorlardı. Polis memurları ile makinalı tüfek erleri sessiz ve kaygısız geçiyorlardı.

— Elveda, diye mırıldandı Taras, bana kızmamalısın; seni kurtarmak için elimden bir şey gelmez. Bizler de zaten sıramızı bekliyoruz.

Yahudiler kenar semtlerin birinde kurşunlandılar. Sağ kalan bir kaçkişi Rus ailelerine sığındı. Ruslar, korkuya kendilerini kaptırmaksızın kapılarını onlara açmışlardı: Bu bir vicdan borcuydu.

Taras'ın oturduğu sokak altı yaşındaki bir kızcağızı gizliyordu. Polisler kokusunu almışlardı, canla başla aramaya çıktılar. Sanki köpekler gibi iz kovuyorlardı. Ama sokak pabuç bırakmadı buna.

Kızcağız, her akşam siyah bir şala sarılarak yeni bir sığınağa, bir komşudan ötekine iletiliyordu. Her evde, onun yatağını yerleştirmek için bir sandık vardı. Kızcağız bu sandık içinde oturuyor, yiyor ve uyuyordu. En küçük bir tehlike belirtisinde, kapak hemen indiriliyordu. Çocuk barınağına alışmıştı; hiç de bir tabut gibi görünmüyordu ona; naftalin ve küf kokusunu, bir yakını gibi duyuyordu. Marika, bu küçük kızın varlığını arkadaşlarından öğrenmişti; yumurcaklar seslerini kısarak söz ediyorlardı ondan. Çocuk Taras'ın evine taşındığı zaman, Marika sevinç içinde büyükbabasına sordu:

— Sandıktaki küçük kız mı bu? — Taras ne diyeceğini bilemedi.

Sandıktaki kız solgun ve çelimsizdi; iri kara gözlerinin derinliklerinde korku yuva yapmıştı. Gözlerini yatıştırmak, neşesini geri getirebilmek için yılların geçmesi gerekecekti! Marika kollarıyla kıza sarıldı ve göğsünde sıktı. Biri siyah, biri sarışın iki küçük baş birbirine karıştı.

— Bebek oynuyacağız, dedi Marika; sonra Taras'a döndü: — Oynayabilir miyiz? Sandığın içinde oynayaca-

ğız! diye hemen ekledi. Taras gözünün yaşını tutamayacağını anladı, sırtını döndü.

Geceleyin polisler Taras'ın evine baskın yaptılar. Odalarda, sandık odasında ne varsa altüst ettiler. Sonunda, sandığı buldular, kırıp açtılar. Kızcağız hâlâ uyuyordu. Polis memurunun kucağında bile uykusunu sürdürdü. Uykusunda bile yüzünde hâlâ rahat bir gülümseme vardı; dudaklarını hafifçe kıpırdatıyordu. Kapıya vurulan sert bir darbe onu da uyandırdı. Yabancı, korkunç yüzler, kara kaputlar gördü. Kara kaputlar... İrkildi ağlamaya başladı...

Taras o zaman bir küçük kızı, bir sarışın kızı, Marika'yı aklına getirdi. Geriye döndü, gözlerine baktı: Korkudan irileşmişler, masmavi olmuşlardı. «Ne oluyor? O ne yaptı, büyükbaba? Niçin ama?» diyordu; fakat gözleri kupkuru idi.

Yaşarmadı gözleri. Ağlamamayı öğrenmişti çocuklar. Gülmeyi unutmuşlardı, ama ağlamamayı öğrenmişlerdi.

Çocuklar kocamışlardı.

X

Çocuklar kocamışlardı.

Göz göre göre küçük ihtiyar adamlar, küçük ihtiyar kadınlar oluyorlardı. Kimi zaman, Taras'a öyle geliyordu ki, Marika ile aynı yaşta idi sanki. Marika, tıpkı küçük, yaşlı bir kadın gibi, düşünceli düşünceli o ufak alnını kırıştırarak, göbeğinin üstünde ellerini bağlıyarak evin bir köşesinde oturup duruyor, düşüncelere dalıyordu.

— Büyükbaba, diye sordu bir kez, Ruslar yakında gelecek, değil mi?

— Şuna da bak, sen Rus değil misin? diye çıkıştı Taras.

— Hayır, dedi başını sallayarak, şimdi biz Almanlara bağlıyız. Öyle değil mi?

— Sen Russun. Bu topraklar da Rus. Kentimiz de Rus idi, yine Rus olacak. Böyle demek gerek Marika: Bizimki-

ler gelecek! Bizimkiler yakında gelecek! Bizimkiler Almanları kovacak.

Bu sözleri bir dua gibi belletiyordu ona. O da artık bu sözlerin insanın kalbinin derinliklerinde saklı kalmasının, Almanlara duyurulmamasının gerektiğini biliyordu.

Lionka okula gitmişti. Dönüşünde tasalı bir hali vardı; söze nereden başlayacağını kestiremiyordu. Bu yüzden, büyükbabasının çevresinde bir zaman dolandı durdu. En sonunda şöyle girişti söze:

— Büyükbaba, bu ara okula birşeyler vermek gerekecek: Haftada bir kucak odun, iki kova kömür ve bir miktar para...

Taras kaşlarını çattı, masanın üzerine parmakları ile vurmaya başladı.

— Eğitiminiz için yapılan masrafa ne vakit olmaz dedim ben? Diye sordu; ama incinmişti.

Lionka bulunduğu yerde durmadan yerinde sayıyordu; gözlerini döşemeye dikerek konuşmaya başladı:

— Büyükbaba, ne olursa olsun, ben bu okula gitmeyeceğim artık. İnsan amiplere dönüyor orada; ya da sürü hayvanı gibi oluyor. Bize yalnızca okuyup yazmayı ve hesap yapmayı öğreteceklermiş; bütün bilgimiz bu kadar olacakmış.

Büyükanne, ihtiyar Efrossinia, kızgın bir sesle çıkıştı:

— Peki daha ne istiyorsun sen?

Lionka ona yukardan bakarak, yanıtı yapıştırdı:

— Bana çok bilgi gerek, büyükanne. Ülkemizden söz eden coğrafyayı öğrenmek istiyorum; tarihi de, fiziği de. Ama Almanlar bunları bize göstermiyorlar.

Yine büyükbabasına döndü; yalvarıcı bir sesle şunları söyledi:

— Dediğim gibi, ben bu okula gitmeyeceğim, büyükbaba? Bu benim... —bir ara durakladı, demek istediği şuydu: Bu benim ağırıma gidiyor— ama vazgeçti.

— Utanıyorum, deyiverdi.

— Gitme! diye yanıtladı kısaca Taras.

İşte böylece Lionka'nın öğrenimi de burada kaldı.

Artık Taras'ın evinde sık sık Almanlara rastlanıyordu. Almanlar, sıra sıra olup, yoğun bir sel gibi kentten geçiyorlar, cepheye, Stalingrad'a doğru gidiyorlardı. Kısa bir dinlence için, bir geceliğine, kimi zaman bir günlüğüne kentte kalıyorlardı.

Almanların sıkıntılı ve öfkeli bir hali vardı. Stalingrad yolunda en büyük kent burası idi. Bundan sonra step başlıyordu. Stepten ise korkuyorlardı.

Ruslar, hele çocuklar sinirlerine dokunuyordu. Uzun zamandanberi Taras artık Almanların yaptıklarından şaşkınlık duymamaya alışmıştı. Onlardan her şey beklenebilirdi. Ama Taras'ın asıl şaşkınlığı, onların çocuklara karşı duyduğu kinden doğuyordu. Bir Alman'ın bir genç kıza gülümsemesi görülen şeylerdendi; ama Taras bir Alman'ın bir çocuğa gülümsediğini hiç görmemişti.

Genci olsun, yaşlısı olsun, bir Rus yumurcağını gördüğü zaman, hepsinin tepesi atıyordu. Odalardan kovuyorlardı, ellerine düştükleri zaman pataklıyorlardı. Geceleyin, onlar uykuda iken, hele bir çocuk ağlayacak olsun, canını çıkarabilirlerdi. Taras'ın aklı bir türlü yatmıyordu buna; ama çocuklar bunu sezebiliyorlardı. Bu yüzden, Almanlar'a karşı hiç bir düşünceye dayanmayan, hiçbir şeye bağlanamayan, içgüdüsel bir hınç taşıyorlardı içlerinde.

Taras, Lionka için kaygılanmaya başlamıştı. Bu yumurcaktan her şey beklenebilirdi. Küçük oğlanın ateşli bakışlarını birçok kez yakalamıştı. Onu parmağı ile sertçe korkutmuştu. Taras, her gece, mutfağın baltasını alıyor, odasında saklıyordu; bıçakları da kilit altında tutuyordu.

Bir kez, Alman'ın biri Marika'ya gülümsemişti. Kızıl saçlı, babacan görünüşlü, iri yarı bir Almandı bu; Stalingrad'a gitmemişti. Bir masanın başına oturmuş, habire tıkınıyordu; Marika da bir köşeye çekilmiş, onu seyrediyordu. Alman'a yaklaşmamak gerektiğini çok iyi biliyordu; ne var ki, Alman o denli görülmedik şeyler atıştırıyordu ki, dayanamadı, ona doğru biraz ilerledi. Tereyağla salam yiyordu Alman. Kimbilir, ne zamandan beri Marika'nın böyle bir şeyi görmüşlüğü yoktu!

Bu denli tatlı, bu denli lezzetli şeylerin var olabileceğini bile unutmuştu. Alman'ın iki adım uzağında duruyordu, ağzını şapırdata şapırdata zevkle yiyişini seyrediyordu. Bir lokmacık salam istemek düşüncesi aklından bile geçmemişti. Olağanüstü bir şeymiş gibi görünen tereyağı ile salama, saygılı bir şaşkınlıkla, durmadan bakıyordu.

Alman durumu farketti ve gülümsedi. Bıçağı aldı, yavaş yavaş beyaz ekmekten büyük bir dilim kesti. Gene yavaş yavaş üzerine yağ sürdü. Salamın yağlı tarafından da bir dilim kesti, ekmeğin üzerine koydu. Sonra, Marika'ya baktı, yine gülümsedi. Sonra da... ekmek dilimini, ayaklarının dibinde miyavlamakta olan kediye atıverdi. Babacan görünüşlü, kızıl saçlı, ablak yüzlü başı ani bir kahkahayla bir zaman sallandı durdu; dayanamadı, birlikte gülmek için, kalktı arkadaşını uyandırmaya gitti.

Marika ağır ağır köşesine çekildi. Bağırıp çağırmadı, ağlamadı. Banketin üzerine oturdu, çenesini iki avucunun içine alarak düşünceye daldı.

Ruhunun derinliklerinde kanayan bir yara daha açılmıştı.

Küçük Marika'nın tüm ruhu kanayan yaralarla delik deşikti. Geceleri çoğu kez, acayip korku nöbetlerine tutuluyordu. Ağlamaya, bağırmaya ve yatağında kendini sağa sola atmaya başlıyordu. Korkunç ve kanlı hayaletler geçiyordu aklından: Sandıktaki kızcağız, döşeme taşlarında patlayan kafatası... Yalnızca Taras'ın kucağında kendisine gelebiliyordu; ancak o yatıştırabiliyordu onu; sanki, sakin ve güvenilir bir güç fışkırıyordu ondan. Marika ihtiyarın göğsüne sokuluyor, omuzlarına sımsıkı sarılarak uyuyordu.

Daha sonra Taras onu yavaşça yatağına yatırıp yanında bir tabureye oturuyor, orada saatlerce kalıyordu.

«Herşey iyileştirilebilir, eski haline getirilebilir, onarılabilir» diyordu kendi kendine; bir yandan da, kızcağızının yüzüne bakıyordu; acılı bir kırışıklıkla bozulmuş yüzüne bakıyordu. «Bir kez savaş bitti mi, tüm yaralar kabuk bağlayıp kuruyacak, tüm fabrikalar yeniden kurulacak, tüm ya-

şam yenilenecek. Öyle ama, çocuğun yaralı, parça parça edilmiş, kanlara belenmiş ruhunu neyle ondurabilirsiniz? Onu neyle iyileştirebilirsiniz? İş işten geçmiş olmayacak mı?»

Taras, işte o zaman, ilk kez, oğullarına sabırsız ve yürekten bir çağrıda bulunarak haykırdı: «Nerelerdesiniz, be hey oğullarım? Nerelerdesiniz?»

İKİNCİ BÖLÜM

I

«Nerelerdesiniz, be hey oğullarım, nerelerdesiniz?»

Taras'ın üç oğlu vardı; fakat hiçbirinden haber alamıyordu! Yaşıyorlar mıydı acaba? Yoksa... Ama o, ölmemişlerdir diye düşünmeye çalışıyordu. Gözleri yollarda, bekliyordu.

Sınırı olmayan bir bekleyişti bu; yaşamının amentüsüydü. «Ordumuz yaşıyor; bu demektir ki, çocuklarım da yaşıyor. Ordu dönecek, onunla birlikte, oğullarım da dönecek. Oğullarım dönecek, onlarla birlikte, ordu da dönecek». Ordusuz dönemezlerdi. Zaten başka türlü de beklemiyordu onları.

Ne var ki, Andre tek başına çıkageldi; sonbaharda, bir akşam hava kararırken. Kara, kuru ve sakallıydı. İlkin tanıyamadılar. Yaban giysiler vardı sırtında: Külrengi, bir çeşit köylü kaftanı giymişti; yüzündeki, sakalındaki, çoraplarındaki tozlar yabandı, başka yerlerden hangi bilinmez yollardan taşınıp getirilmişlerdi. Kendisi de, tepeden tırnağa yaban, ne idüğü belirsiz, acılı bir kişi olmuştu. Sırf kendisinin bildiği düş kırıklıklarının ve acılarının üzgünlüğü, gözlerinin tunç rengi çukurlarında, esmer ve sarı, çıkık elmacık kemiklerinde, ağzının kindar kıvrımlarında toplanmıştı.

— Merhaba yahu! dedi, acı bir gülümsemeyle; giysilerini çıkarırken, külâhının tozunu, bir konuk gibi çekine çekine silkelemeye koyuldu.

Antonin korkunç bir çığlık attı, kocasının boynuna sarıldı. İhtiyar Efrosinia iki gözü iki çeşme ağladı. Çocuklar kaygılıydılar. Taras, şaşkına dönmüş bir halde, kapı eşiğin-

de, elindeki kandille donup kalmıştı.

Marika Lionka'ya şaşkın şaşkın:

— Kim bu? diye sordu.

— Senin baban.

— Babama hiç benzemiyor! dedi Marika. Üzgündü, güvensiz bir eda ile babasına yaklaştı.

Andre'yi içeri aldılar, masaya oturttular. Bütün aile çevresinde toplandı. Marika, pek benzetemese de, korka korka babasına yaslanıyordu. Antonin bir gülüyor, bir ağlıyor, kocasının yanında içleniyordu. En sonunda, Andre'nin dizlerine sarılarak yüreği yatıştı ve sustu. İhtiyar Efrosinia fırının yanında, masanın çevresinde ev işleriyle uğraşıyordu.

Masa başında oturmakta olan Andre, hâlâ yaban yaban, tedirgin duruyordu; Antonin'in saçlarını çekine çekine okşuyor, kızı Marika'yı şaşkın şaşkın bağrına basıyor, aklına geleni söylüyor, şimdilerde herkesin yaptığı gibi yerli yersiz sesler çıkarıyor, hırslı ve şaşkın bir bakışla odayı gözden geçiriyordu. Sanki, «Sahiden ben evde miyim şimdi? Sakın rüya olmasın?» der gibi bir hali vardı.

İlkin çocukluğundan beri alışık olduğu kokular geldi burnuna: Sandık odasındaki fare kokusunu, mutfaktaki hamur teknesinin ve Taras'ın odasındaki demirin ve çam tahtası yongalarının kokusunu duydu. Sonra, deniz hayvanlarının kabuklarıyla çerçevelenmiş aile resimlerini, general Skobelev'in at üzerindeki tablosu ile sarkaçlı saati, boyalı çanak çömlekleriyle camlı dolabı, biblonun önünde, bakır pası yeşilinde küçük bir zincirle asılı duran idare lambasını gördü. Her şey yerli yerindeydi: Duvarda tek bir leke yoktu.

— Evde hiçbir şey değişmemiş yahu! dedi. Şaşırmış mıydı, yoksa neşeli miydi, pek kestirilemiyordu.

Çevresinde her şey kıpırdanıp oynuyordu. Her şey eğreti, hayali ve sallantılıydı, sanki içinde kıpır kıpır kaynaşan, kanlı bir dünya taşıyormuş gibiydi. Oysa ruhunun, şu anda, bu odadan başka bir şeyi içermediğini biliyordu; çünkü yalnız onu düşünmüştü, içinde her şey ona dö-

nüktü. Bütün dileği, hep birlikte sofraya oturmak, alışık olduğu bu duvarlarla, kokularla, ailesinin o sevgili ve sıcak yüzleriyle çevrili olmaktı... evini ve gece kandilinin o yumuşak ışığını ne kerte sevdiğini kendisi de bilmiyordu o vakte kadar.

Her şey geçecekti: Savaş da, dünyanın dalgalanmaları da geçecekti. Duvardaki aile fotoğrafları, mutfaktaki hamur kokusu, biblolar önündeki gece kandilinin yumuşak ışığı sonsuzdu yalnızca.

Mutluydu, hafifçe güldü, ellerini oğuşturdu ve ilk kez evde olduğunu duydu:

Marika Lionka'nın kulağına:

— Babam eve döndü, bu demektir ki, bizimkiler kenttedir, öyle değil mi? diye fısıldadı.

— Hayır, eve dönen yalnızca senin baban.

Taras'ın, Andre geldiğinden beri ağzından tek bir söz çıkmamıştı. Durgun bir bakışla oğlunun her hareketini izliyordu. Masada gözünü ondan ayırmadı: Ilık suya kavuşmanın sevinci ile yıkanmaya başlayınca onu seyretti; suyun çamurla hemen bulanıvermesine şaştı kaldı. Nice zamandır kendisini bekleyen, evinin, sandığının, hamarat kadının ellerinin kokusunu taşıyan kolalı çamaşırlarını, yani kendi çamaşırlarını Antonin'in ellerinden alırken nerdeyse hüngür hüngür ağlayacaktı.

Andre yıkanarak giysilerini değiştirip sevinçten içi içine sığmadığı ve masaya yeniden oturduğu zaman, ancak o zaman, Taras o ağır suskunluğunu kesti.

— Nereden çıktın böyle Andre? diye yavaşça sordu.

Andre ürperdi. Taras sorusunu bir daha yineledi; üsteliyordu.

— Esir düşmüştüm... diye yanıtladı Andre; sesi zar zor işitiliyordu.

Birden, acele acele, esirliğinden söz etmeye başladı. Antonin elini sıktı, bütün aile susuyordu. Oysa o, gitgide daha da heyecanlanarak, esirlikte neler çektiğini bir bir anlatmak istiyordu. Başından geçenlere ölmeden nasıl katlandığına kendisi bile şaşıyordu.

Ama babası sözünü kesti.

— Nasıl esir düştün Andre?

— Nasıl mı? dedi oğul; acı bir gülümseme vardı yüzünde. Herkes gibi. Biliyorsunuz, kuşatma yaparak bizi çembere almışlardı... Almanlar üstümüze saldırıyordu... Tüfeğime şöyle bir baktım: Ne yapabilirdim ki, gereksiz bir silah!.. Fırlatıp attım ve teslim oldum...

— Teslim mi oldun? diye bağırdı Taras. Teslim oldun ha, gavurun oğlu!

Andre sapsarı kesildi. Çok zor bir an geçiriyordu.

— A... Amca! dedi Lionka; canı sıkılmıştı, Andre'nin gözlerine bakamaz olmuştu. Bunu nasıl yapabildin?.. Ben olsaydım, asla teslim olmazdım.

Andre gürledi:

— Teslim olmaz mıydın? Sen ha! Sümüklü! Kahraman taslağı! Öyle görünüyor ki siz burada topunuz kahraman kesilmişsiniz! Ölümün ne olduğundan haberiniz bile yok, Alman nedir görmediniz, oturmuş ahkâm kesiyorsunuz. Tek başıma Alman'a karşı ne yapabilirdim ki? Sürüyleydi Alman... Oysa ben?

— Sen de ölecek kadar yürekli değildin, değil mi? diye haykırdı Taras.

— Ölmek mi? diye haykırdı Antonin; sanki ölüme götürmek için onu elinden çekip alıyorlarmış gibi, iki eliyle Andre'ye asıldı.

— Ölmek mi? diye yineledi Andre; çarpık bir gülümseme vardı dudaklarında. Söylemesi kolay bunun baba. Ölmek de ne ki, ben de yapabilirdim bunu... Pek zorluğu da yok bu işin. Bütün aileye kötü kötü baktı ve şunları ekledi: — Belki de, kimbilir, ölseydim gerçekten daha iyi olacaktı...

Herkes susuyordu. Sadece Antonin, Andre'nin elini daha kuvvetli çekiyordu.

— Şu işe bak! diye bir kez daha alaylı gülümsedi; üzgündü. Güya esaretten dönüyordum... Kanatlarım vardı sanki... Evde beni bekliyordur, diye söyleniyordum kendi kendime. Eve sevinç getireceğimi sanıyordum. Nerde...

Görüyorsunuz, getirdiğim sevinç değil, sıkıntı...

— Biz seni böyle beklemiyorduk, dedi Taras başını sallayarak.

— Hakkınız yok Taras Andreyeviç! dedi birden Antonin; sesi titriyordu, gözleri yaşlıydı. Herkese haksızlık ediyorsunuz durmadan! Ne olmuş yani, herkesin uğruna tek başına ölse miydi? Eve dönmesi bile bir şans eseri - birilerinden arka bulmak için kadınlara bir göz attı. İhtiyar Efrosinia, her zaman olduğu gibi, ağarmış başını belli belirsiz sallıyordu. Nastia'dan tıs çıkmıyordu.

— Gıdaklayan tavuğa da bak! dedi küçümseyerek Taras. Gidip çocuklarını yatırsan daha iyi edersin sen. Niçin uyumuyor onlar? diye bağırdı, içindeki umutsuzluğu onların üzerine boşaltıverdi. Al işte orda o! Al işte yaşıyor! Haydi seyir bitti artık! Herkes yatağına!

İhtiyar Efrosinia ile Antonin çocuklarla ilgilendiler. Marika hemen yatağına yattı; 'pek benzetemediği' bu babanın gelişinden ürkmüş ve yorulmuştu; ama Lionka, karşı durarak, tartışarak daha uzun bir süre odada kaldı: Uyumak istemiyordu işte. Andre masa başına oturmuş, sessiz sedasız, parmakları arasında ekmek içinden bilyalar yapıyordu... İşte artık evdeydi; ama ev, ev olmaktan çıkmıştı. Taras, ağır ağır yürüyordu odada.

Nastia, o vakte değin sesini çıkarmamış, hep susmuştu; birden:

— Esir kampından çıktıysan, bu demektir ki, oradan çıkılabilir?

Andre düşünmeyi bir an kesti ve omuzlarını öfke ile oynattı:

— Yine ne var? diye sordu.

Nastia sorusunu yineledi. Antonin Andre'nin yanına gelip oturdu, elini eline aldı.

— Köyün kadınları kurtardı beni... dedi istemeye istemeye. Kadınlar bize acıdı... Yaban kadınlar bize acıdılar! diye yineledi; Babasının konuşmasına bir meydan okuyuş, bir kınama tonu vardı sesinde. Bilisiz ve ne idüğü belirsiz kadınlardı bunlar... ama, şefkat doluydu göğüsleri...

- O anda, bu kadınların sözlerini anımsadı: 'Zavallı felâketzedeler!' diyorlardı savaş esirlerine; talihsiz erkekler bakımından küçümseyici ve acı bir merhametti bu.

Onlar da, perişan bir kalabalık halinde, kasabalardan geçiyorlardı; artık ne köylü, ne de asker hali vardı üzerlerinde; tutsaktılar bundan böyle. Savaş esirlerine bu görünümü veren nedir, biliyor musunuz? Kuşaksız, palaskasız kaput, gözlerini yerden ayırmama, zindan mahkûmları gibi ellerini arkada bağlama bu görünümü yaratıyordu. Her şeyini yitirmiş bir alay insan kasabadan kasabaya dolaşıyordu. Bir ay önce, yine bu kasabalardan, saf saf dizilip yürüyerek, korkunç savaşçı birlikleri halinde geçmişlerdi. O zaman da kadınlar onlara acıyorlar, alıp köyün bir ucuna götürüyorlar, sessizce ağlıyorlardı. Ama onlara «zavallı talihsizler!» gözüyle bakmıyorlardı, of, hiç de bakmıyorlardı.

Birden babasına dönerek:

— Belki de sen, bu esirlikte hiç üzülmediğimi sanıyorsundur? Döğüşe döğüşe ölmediğim için nerdeyse yüz kez kendimi lânetlemişimdir. Ölmek çok kolaydı! Büyük yol üzerinde bizi fır fır dolaştırdılar, cirit attırdılar. Birazcık ağırdan alıverdin mi, dipçiği ossaat yerdin! Ayaklarımız şorul şorul kanıyor, ağzımızdan kan geliyordu, kanla yıkanıyorduk. Yolda, bizimkilerden ölenler oluyordu. Kendi başlarına ölmeyi kıvıramayan delikanlıların işini Almanlar bitiriveriyordu. Sonra bir kampa götürdüler bizi. Milrofo yakınlarında, tellerle çevrili boş bir arazi. İşte kamp dedikleri de bu. Yağmur yağarsa, varsın yağsın, biz yağmurun altında da yaşarız. Hava soğuksa, olsun, soğukta da yaşarız. Islak toprağın üzerinde uyuduk. Yediğimize gelince... — Eliyle «Boş ver!» der gibi bir işaret yaptı — Bize hiç yiyecek vermezlerdi ki. Köylü kadınların tel örgüler üzerinden attıklarıyla geçindik; hepsi bu kadardı işte. Atılan bir lokmayı kapabilmek için vahşi hayvanlar gibi döğüşüyorduk birbirimizle. Orada da birçoğumuz öldü gitti; ben ise, kahrolaydım keşke, gördüğünüz gibi, hâlâ yaşıyorum işte.

Hızlı hızlı ve içtenlikle konuşuyordu, kampın korkunç serüvenlerini yeniden yaşar gibi oluyordu; arkadaşlarının can çekişirken çıkardıkları hırıltıyı, kamçının şakırdayışını, rüzgârla sallanan tel örgülerin sürekli şıngırtısını yine duyuyordu sanki...

— Kampın bütün çevresinde köylü kadınlar vardı... Gece de, gündüz de orada kalıyorlardı. Erkeklerine kavuşmaya çalışıyorlardı. Ağlıyorlardı bu kadınlar, ah! hem de nasıl ağlıyorlardı bir görseniz! Ağlamak değil, ulumaktı onlarınki! Bizler de başlıyorduk ulumaya. Kim yaşamak istiyorsa, uluyordu. Bir şey demeden ölenler de vardı. İşin en korkuncu da buydu. Ama ben uluyordum, tıpkı bir kurt gibi. Evi görüyor gibi oluyordum hep... Antonin'i, Marika'yı... Acım ne denli zorlu olursa, ölüm ne denli bastırıp sıkıştırırsa, o denli yaşamak isteği duyuyordum içimde. Yaşıyordum da. Nasıl yaşıyordum, yolumu nasıl bulup yaşıyordum, bugün sizlere bunu açıklayamam.

— Peki ama Andre, nasıl oldu da sen bu esir kampından paçanı kurtarabildin? diye yeniden sordu Nastia; bu işi kurcalamak istiyordu nedense.

— Köyün kadınları kurtardı beni... Biliyor musun, Almanlar'ın kurnaz bir politikaları var. Aramızdan binlercesi bu kamplarda can verdi. Hiç kimse görmüyor bunu. Ama, bir esiri salıverdiler mi; adam daha evine varmadan bir bağırış, bir çığırıştır gidiyor. Bu yüzden Almanlar şu karara vardılar: Kocasını ya da babasını esirler arasında gören bir kadın, onu alıp evine götürmek hakkına sahiptir, dediler. Bunun için, muhtardan bir tanıtma belgesi getirmek yeterdi. Eh, bu da zor bir iş değildi! Bu kadınlar arasında, bu yolla, diğer kamplardan yüze yakın 'koca'yı kaçıranlar vardı. — alayla gülerek — Bana gelince, kim kurtaracaktı beni? Çevrede hiçbir yakınım yoktu. Özgürlüğüme de ille kavuşmak istiyordum, ah, bilseniz, hem de nasıl istiyordum!.. Kör bir köpek eniği gibi orada öleceğimi, hiçbir arayanım soranım olmayacağını anlıyordum. Bir de o dikenli tel var ya, sanki ruhuma çakılmış gibi, beni sıkıyordu. Kazıkları, kanatıncaya dek ruhumu delip parça-

lıyordu. İşte o zaman... kadınlara, dikenli telin üstünden küçük bir pusula attım: «Aranızda iyi kalpli biri varsa, dedim onlara, kurtarsın beni». Altına da adımı, soyadımı ve memleketimi yazdım... — Bir an durakladı, dalgınlaştı, sonra birden müşfik ve tatlı bir gülümseme ile: İyi kalpli biri çıktı, dedi, Lukeria Pavlovna adında bir kadın... ya da kısaca Lusa... O kurtardı beni... evine alıp götürdü... Erkeği yoktu; her şey ters gidiyordu, her şey dökülüyordu... Bir ara duraladı, yüzü kızardı ve bir çaba daha göstererek sözünü bitirdi: Sen beni istediğin gibi yargılayabilirsin Antonin, ben saklamıyacağım, bu kadınla... karı koca gibi oldum...

Antonin titredi, şaşırdı; delice bir bakışla kocasına bir göz attı ve, içgüdüsel bir şekilde elini Andre'nin elinden çekti.

— Ben, biliyor musun... diye kekeledi Andre; sizlerin hayatta olup olmadığınızı, burada bulunup bulunmadığınızı bile bilmiyordum... Şimdi dünyada her şey bir sallantı içinde, her şey ters ters gidiyor...

— Ne çıkar bundan, ne çıkar bundan! diye kahkahayı bastırdı Taras, şeytanca; tatlı canını ne sıkıyorsun karın için, azizim? Bırak sen onu, sen Rusya'ya ihanet ettin, karının sözü mü olur? Şimdi sen benim söyleyeceklerimi iyi dinle, Andre. Karın seni bağışlayacak. Yumuşak başlı, her şeyi sineye çeken bir insandır o. Ama Rusya'nın da seni bağışlayacağını mı sanıyorsun?

— Rusya'ya karşı bir suç işlemedim ki ben... diye mırıldandı yavaşça.

— Yalan söylüyorsun! Yalan söylüyorsun! diye bağırdı Taras. Sen herkesi aldattın! Hem Rusya'yı, hem karını, hem de beni; ne koca budalaymışım ki bunca zaman yoluna bakıp beklemişim! — Sonra birden sırtını döndü, kapıyı sertçe çarparak odasına gitti.

Ortalığa bir sessizlik çöktü. Antonin bitkin bir halde, başını ellerine dayamış, üzgün üzgün oturuyordu. Nastia hiç sesini çıkarmıyordu. İhtiyar Efrosinia büzülüp kalmış, acı acı başını sallıyordu.

Bu cekilmez sessizliği dağıtmak için Andre:

— Peki, sizlerde ne var ne yok bakalım? dedi.

Ama hiç kimse yanıt vermedi. Nastia omuzlarını silkti. Andre karısının önüne düşmüş başına baktı, saçları arasındaki beyaz teller gözüne takıldı. Gözlerine inanamıyordu. Bir kez daha dikkatlice baktı: Gece kandilinin soluk ışığı altında gümüşi birkaç tel pırıldıyordu. «Tanrılar Tanrısı, dedi kendi kendine; korkmuştu. Ona ne yaptılar böyle?» Ürkek ürkek çevresine bakındı. Nastia susuyordu. Anne anlaşılmaz sözler mırıldanıyordu. Kimbilir, bir dua okuyordu belki de?

Ev, ev, diyordun, işte ev; gel gör ki, evde evlik kalmamıştı! Kendi başı, yani Andre'nin başı üzerinde uğuldayan vücudunu ve ruhunu kırıp sakatlayan fırtınanın eşi, felâketlerin benzeri Kamenni Brod mahallesindeki sakin evin üzerinde de gürlemişti. Görünüşte, her şey eskisi gibi, olduğu yerdeydi; donuk aynaların arkasındaki fotoğraflar, gece kandilinin yumuşak ışığı hep yerli yerindeydi; ama eski yaşantıdan eser kalmamıştı artık.

Andre birden karısına dönmek, kucaklayıp öpmek, tel tel ağaran yorgun başını kollarıyla sarıp okşamak, kalbinin üstünde sıkmak ve birlikte ağlamak isteğini duydu içinde: «Neylersin, geçmiş geçmiş'te kalır. Durma üstünde; durma üstünde, Antonin! Şimdi bak, buradayım, seninleyim artık. İyi kötü birlikte yaşıyacağız. Savaşın sonuna varacağız. Sürgit savaş olacak değil ya!» diyecekti; ama yapamadı. Neye yarardı! Sözlerine başta kendi inanmıyordu, Antonin de inanmıyordu. Sözleri yalandı.

Yo! Esaretin pençesinden kurtulamamıştı o! Dikenli tel hâlâ orada duruyordu! Andre gene esirdi, bütün kent Almanların esiriydi. Ruhu esir edilmişti. Her şeyi dikenli tel çevirmişti. Dikenli tellerin kazıkları insanların ruhuna çakılmıştı.

Ama ihtiyarın, babasının ruhu özgürdü. Onu zincire vurmanın yolu yoktu. Taras'ın sert ve ölümsüz ruhunu dikenli tellerle çevirmek olanaksızdı. İşte o anda, oğul, babanın durumuna gıpta etti.

II

O gece, Kamenni Brod sokağındaki küçük viranhanede, kimsenin gözüne uyku girmemişti.

Andre erkenden kalkmıştı; ama ailenin birçok üyesi daha da tez davranmıştı.. Döşeme ayaklarının altında gıcır gıcır ediyordu; her köşede koşuşmalar sürtüşmeler duyuluyordu. Andre kalktı, giyindi. Antonin uyuyormuş gibi yaptı. Andre ona baktı, göğüs geçirdi. İşte, evde, ilk gecesini geçirmişti bile, sonrası yine ayrılık... Hiç de kurduğu gibi geçmedi bu gece... yazık! Herşey eskisinden başka türlü olmuştu dünyada... Musluğa gidip yıkandı.

Anne işlenmeye başlamıştı bile. Kollu küçük bir değirmene tahıl taneleri koymuş, çekiyordu. Dişli tekerlekler acı acı gıcırdıyordu.

Anne oğlunun kendisine baktığını görünce:

— Baban yaptı bunu, dedi. Bir de ad taktı ona: 'Batarya' diye. Ama bana sorarsan, bataryadan çok bir baş belâsı bizim için. Belânın ta kendisi, başka bir şey değil...

Kepenkler henüz kapalı idi. Zayıf ve soluk bir sabah ışığı yarıklardan güçlükle sızabiliyordu:

— Kepenkleri açayım mı? diye sordu; karanlık burası, sanki bir mezar.

— Biz hep böyle yaşıyoruz! diye yanıtladı anne; zaten görecek bir şey yok ki.

Sabahleyin, bütün ev, Andre'ye eskisinden bambaşka göründü. Dün farketmediği sefaletin korkunç yüzü karşısına geçmiş kendisine bakıyordu şimdi. Bu sefaletin, Taras'ın 'batarya'sında, ekmeğin yerini alan ekşi peksimetlerde ya da bir köşede unutulmuş kalmış tozlu semaverde gizlendiğini söylemeğe dili varmazdı. (Demek ki evde ne çay, ne şeker vardı. Çayı o kadar çok seven anne acaba şimdi ne yapıyordu?). Sefalet, bir ev sahibesi gibi, evin her köşesinde hüküm sürüyordu. Andre bunu açıkça gör-

müştü; bu da kendisine dönük bir kınama gibi gelmişti ona. Eğer savaş ve Almanlar kentte bulunuyorlarsa, eğer evlerde ekmek diye bir şey kalmamışsa, bu Andre'nin suçuydu sanki.

Aile, yavaş yavaş masanın başında toplanıyordu: Herkesin suratı asıktı, kimse konuşmuyordu. Lionka, kesinkes onaylamayan bir tavırla gizlice amcasının yüzünü inceliyordu. Son olarak çıkıp gelen Antonin'di. Biraz geciktikten sonra dışarı çıktığında, acayip bir heyecan içinde kocasına yaklaştı; kocası niçin gecikmiş olduğunu hemen anladı: Pudra sürünmüştü yüzüne.

Ne var ki, pudra, Antonin'in yaşlanmış halini, yorgun çizgilerini saklıyamıyordu. En çok da gözleri kocamıştı, üzgün ve donuktular. 'Çok ağlıyor!' diye içinden geçirdi Andre. Gözlerini ondan ayırdı. Yemek hızla yendi, sıkıntılı geçti. Herkes susuyordu. Sadece küçük Marika cıvıldıyor ve okşanmak ister gibi Andre'ye sokuluyordu.

— Okula gidiyor musun, sen? diye sordu Andre.

— Hayır, diye yanıtladı Marika; şaşmıştı. Almanlar var orada şimdi.

— Doğru, doğru, diye kekeledi. Aklına gelmemişti bu.

Bunu da kendisi için bir kınama gibi karşıladı. Marika'nın okula gidemeyişinden sanki kendisi sorumluydu.

— Peki, seni okutmayı ben üzerime alıyorum! diye söz verdi kızına, acele acele.

Yemekten sonra Taras fabrikaya gitmek için hazırlanmaya başladı. Partallarını büyük bir ciddiyetle sandıktan çıkardı ve giyinmeye koyuldu.

— Nasıl? Babam fabrikada mı çalışıyor? diye sordu kızkardeşine; buna pek şaşmıştı.

— Evet... Öyle gibi bir şey... diye yanıtladı alaylı bir gülümsemeyle.

— Büyükbabam muhafızlarla gidiyor fabrikaya! diye bağırdı Lionka. Anladınız mı? Muhafız olmadan gitmiyor.

Taras odasının köşesinden duydu bu söylenenleri:

— Evet, tam öyle! diyerek bağırdı. Saygılarından! Dik kafalı olduğum için, Almanlar, ihtiyarlığımdan dolayı bana saygılı davranıyorlar. Beni fabrikaya tıpkı bir vali gibi, muhafızlarla götürüyorlar.

— Peki, sen çalışmıyor musun? diye sordu Nastia'ya.

— Ben mi, yoo?

— Ne yapıyorsun peki?

— Gizleniyorum.

— Gizleniyor musun? Kimden?

— Herkesten ve her şeyden: Almanya'dan, bürolardan, Alman gözünden.

— Saklanmak için ne yapıyorsun peki?

Yüzünde anlaşılması güç bir gülümseme ile:

— İşte böyle, gördüğün gibi... eve kapanıyorum, dışarıya adımımı atmıyorum. Tüm yaşantım, bugünlerde hep gizlenmekle geçiyor.

Andre düşüncelere daldı; şaşmıştı; hattâ biraz da kıskanmıştı: «Gördün mü, burada da Almanlar'a karşı savaş verilmekte; küçük bir savaş bu kuşkusuz; ama bir de şu uzlaşmaz davranışlarına bakın!»

Taras odasından çıktı, duvardaki saate bakarak:

— Benim Polizei bu gün gecikti, dedi; ne idüğü belirsiz paçavralar içindeydi; bunları nereden bulduğunu öğrenmek istiyordu insan! Andre durumu kavradı: İhtiyar bile bile yapıyordu bunu.

— Gecikti bu gün benim Polizei! diye yineledi alaylı bir biçimde. Kargaşalıktan ötürü bu! Hoş görülebilir, elbette: Bu günlerde poliste çalışacak adam bulamıyorlar pek. Baş eğmek istemeyen çok adam var; bu yüzden işin altından kalkamıyorlar!

Oğluna baktı ve umursamazcasına, sanki bir rastlantı ile sordu:

— Poliste hizmet alacaksın, değil mi Andre? Ha?

Andre'nin benzi attı:

— Demek, beni sen böyle düşünüyorsun, baba! diye kekeledi; kırılmıştı. Biraz acayip kaçmaz mı bu?

— Peki nereye gitmek istiyorsun? diye lafı uzattı ih-

tiyar; hiç acıması yoktu. Sen yolunu seçtin bir kez. Damgayı yedin artık. — Öfke ile şeytanca bir kahkaha patlattı — Asıl kırılacak olan benim! Senin kırılman için hiçbir neden yok!

Andre öfkeye kapıldığını anladı. Eninde sonunda, nedir inandığı babamın? diye düşündü. «Almanlar bana ballı böreklerle ziyafet çekmediler, kırbaç yedirdiler. Benim çektiklerimi rüyalarınızda bile görmemişsinizdir sizler.» Birden esir kampını anımsadı. Hiç unutamayacaktı orasını! Hiçbir zaman tasfiye edilemeyecek bir hesaptı bu!.. Bütün bunları, sıraya saygıya bakmaksızın, öfkeyle, babasının başına çalmak istedi içinden. «Peki, peki, haydi bakalım, ihtiyar, kimin içi öfkeyle kaynıyor bir görelim, bakalım! Haydi!» diyecekti; ama tam o sırada bir dipçik darbesi duyuldu kapıda ve bir ses bağırdı:

— Hey! Çıkın artık dışarı!

— A... İşte geldi nihayet! diye alay etti Taras; kasketini başına geçirerek: — Gidiyorum! Hadi sen de gel Andre, bak şimdi ihtiyarlara nasıl karşılama törenleri yapıyorlar, gör! Gel, gel kuzum! diye bağırdı emredercesine; çünkü oğlu yerinden kıpırdamıyordu; senin görmen gerek bunları.

Andre, hiç ses çıkarmadan, basamaklı merdivenden babasının gidişini izledi. İhtiyarlar, bastonlarına dayanmışlar, caddede duruyorlardı. 'Sanki savaş esirleri!' diye düşündü Andre. Hepsini tanımıştı. Nasıl tanımasındı o usta işçileri!

Bu hırçın ihtiyarlar, bir zamanlar, yanlarında genç bir arkadaş olarak çalışırken Andre'ye de az çektirmemişlerdi. O bunları hep ihtiyar olarak görürdü. Kendilerine 'siz' diye hitap ettiği halde, onlar hep 'sen' diye seslenirlerdi. Nasıl tanımazdı onları! Akademi üyeleri bile danışmaya gelirdi onlara; müdürler biraz çekinirlerdi kendilerinden. Yeni atanan müdür ilkin onlara gidip kendini takdim etti; sonra yerel komiteye. Onları ikna edebilirdiniz ya da çok seyrek olarak rica minnet bir şeyi kabul ettirebilirdiniz; ama hiçbir şey emredemezdiniz.

Taras sırada yerini aldı, polis memuru bir işaret verdi, ihtiyarlar yürüyüşe geçti.

Yürürken değneklerine kuvvetle basıyorlardı. Andre, gediklilerin kocadıklarını, yıprandıklarını açıkça görüyordu. Babası da, ki aralarında en genci o idi, o da artık kamburlaşmıştı. Yırtık pardesüsü zayıf omuzlarından dökülüp sallanıyordu; ona çok bitkin, pek ihtiyar bir adam hali kazandırıyordu. Ama hepsinin başı dik ve yüksekte idi. Son güçlerini sarfederek gururla, onurla yürümeğe çalışıyorlardı; güçlerinin üstünde bir direnme iradesiyle hareket ediyorlardı. Bu muhafız takımının onlar için gerçekten bir şeref takımı olduğu söylense, yeriydi.

'Yok, yok, bunlar savaş esiri olamaz!' diye düşündü Andre; 'bunlar bağ eğmeyenlerdir.'

Her vakit olduğu gibi, Taras yine Nazar'ın yanında yürüyordu.

— Hey, Taras, diye sordu Nazar birdenbire; Taras'ın korktuğu başına gelecekti; biraz önce basamaklı merdivende gördüğüm Andre değil miydi?

— Ta kendisi, dedi bir solukta Taras.

— Hele, hele!.. Konuğundan dolayı seni kutlamamız gerek Taras! Oğlun geldi ha! Eskiden olsaydı, bir güzel ıslatırdık bunu...

— Buna bir sebep yok!

— Evet... Elbette... Ama şaka bir yana... Peki, neler diyor senin Andre?.. He? Ordumuz neredeymiş, biliyor mu?

— Bugünlerde birşey söylenebiliyor mu hiç?

— Elbette... Ama, ne de olsa... Ama, bundan vazgeçelim şimdi... Peki, nereden geliyormuş Andre?

— Kuşatılmışlar, diye yalan söyledi Taras. 'Savaş esirleri kampından' demeye dili varmadı.

— A elbette!.. Öyle ama, bugünlerde de kuşatmadan kurtulan birçok adamla karşılaşıyoruz. Eskiden, biz iç savaş yaparken, bu 'kuşatma' sözcüğünü duymuş olduğumu hiç anımsamıyorum. Ama... Belki de unutmuşumdur?

Bir süre hiç konuşmadan yürümeyi sürdürdüler:

— A evet! diye seslendi Nazar, düşünceliydi; Bizim-

kiler ellerinden geldiğince dağıldı... Bir kuşatma oluyor! Al sana arkasından da 'kayıplar'... Belki artık ordumuz da kalmadı, Taras, ha, ne dersin? Düşlerimizden bir şey kalmadı, kimbilir? Belki de, bu ordu da, senin oğlan gibi kuşatmaya düştü ve sonra herkes evine döndü. Ha? Ne dersin? Eh, bizler de bekleyeduralım bakalım!

Andre döneli beri Taras da bunu düşünüyordu; ama, Nazar'a hiç yanıt vermedi. Sessizce yürüyüp gittiler.

En ön sırada yürüyen ihtiyar Buliga:

— Hey! Kuzum! diye bağırdı; Hey, kuzum, Polis efendi, bu yol eski geçtiğimiz yol değil! Kuzum, sana söylüyorum!

Polis memuru otomatik tüfeği ile Buliga'yı korkutarak:

— Kes sesini, diye haykırdı.

İhtiyarlar heyecanlandı.

— Peki nereye götürüyor bu adam bizi? diye kaygılandı Nazar. Belki de hapishaneye, kim bilir?

— Farketmez, dedi hemen Taras.

— A, nasıl olur... Olmaz böyle şey...

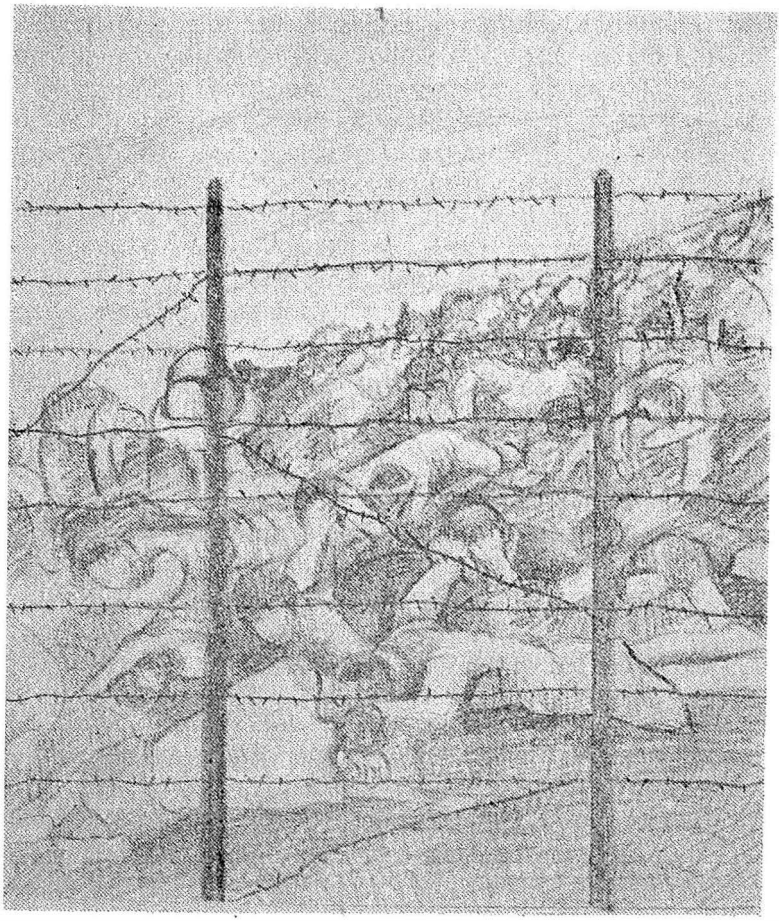
Dökümcü Omelçenko birden:

— Eğer bizleri kurşuna dizmek için bu yolu tuttularsa, kendilerine teşekkür edeceğim, dedi. Mutlu günler gelinceye dek nasıl olsa kalamıyacağız. Böylesine yaşamaktansa... - Umutsuz bir el işareti yaptı.

Ama ne hapishaneye, ne de idam takımının önüne götürüyorlardı onları. Küçük bir fabrikanın onarımına gidiyorlardı. Pek küçük fabrikaydı bu; boşaltıldığı sırada, tahrip edilmesine bile gerek duymamışlardı; bir çeşit zanaatçi atelyesi gibi bir şeydi. Şimdi, yalnızca onun bacasından duman tütüyordu: Sarı, soluk küçük bir duman.

Polis memuru çekilip gitti; ihtiyarlar, ne yapacaklarına karar veremeden, kendi başlarına ortada kalakaldılar. Derken, Alman işçisi kılığında bir adam atelyeden çıktı, koşa koşa yanlarına geldi. Taras onun bir Rus işçisi olduğunu hemen anladı.

İşçi ihtiyarların yanına gelince, sevinçle:

— Oh! diye bağırdı. İşte artık nöbet değişiyor!

İhtiyar Buliga sertçe sözünü keserek:

— Dur bakalım! Kimsin sen, burada ne işin var? diye sordu.

— Ben mi? diyerek, kahkaha ile gülmeye başladı öteki, — Ustabaşıyım!

— Ustabaşı mı? diye payladı Taras. Ustabaşı denmez senin gibisine, köpek eniği denir... Hain herif!

— Dur hele! diye emredercesine sözü kesti Buliga. Söyle bakalım, bizleri buraya niçin getirdiler?

— Anlıyorum: Aynı iş için... Sizler nitelikli işçilersiniz de?..

— Tut ki nitelikli işçileriz, peki ne olmuş?

— Gördünüz mü, düşündüğüm gibi çıktı işte! Korkarım, burada çalışacaksınız! İvedi işler var...

— Çalışmayacağız! dedi Nazar.

— Çalışacaksınız! Zorlayacaklar sizi! Savaş emri bu! Burada uzun lafa yer yok! diye göğüs geçirdi Alman işçisi kılığındaki ustabaşı. Bakın; Bir yığın tank var burada, hepsi de işlemez durumda...

— Almanların mı bunlar?

— Hay aklınla bin yaşa! Ya kimin olacaktı? Bak, yığın yığın! Almanların elinde bu kadar tankı bir arada hiç görmemiştim. İşçi bulamıyorlar galiba. Çok örselenmemiş tankları, herhalde kendi atelyelerinde onarıyorlar. Ama tankları bu kerte işlemez hale sokmaya, hani diyecek yok vallahi, bir şaheser! Kısacası onları da tamir etmek için bize gönderiyorlar...

Taras şaşırmıştı, yine söze karıştı:

— Dur, bir dakika! İşlemez durumda tanklar dediniz! Kim sokmuş bu hale onları?

Ustabaşı gülerek:

— A bakın, kimin soktuğunu söyleyemem size, dedi. Anlıyorum, elbette: Usta eller sokmuştur bu hale onları! Savaşa tutuştukları kimseler! - Çevresine baktı - nasıl demeli, karşı taraftakiler.

Kelebek gözlüklü ,askeri üniformalı, pek kurumlu şiş-

man bir Alman atelyeden çıktı, hızlı bir yürüyüşle ihtiyarlara doğru ilerledi.

— Ooo! diye sevinçle bağırdı. Şok iyi! Sizler Rus işçilerisiniz, değil mi? Günaydın, Rus işçileri!

İhtiyarlar alçak sesle mırıldandılar:

— Günaydın! diye.

— Tanışalım! dedi yine neşeli Alman. Ben müyendis. Siz, nitelikli Rus işçileri. Şok iyidir! Bir iş far... Oho! Şok iş far! Tankları onurmak gerek. şabuk şabuk! Rusçada nasıl dersiniz? Ha evet: Evedi! Onbeş gün. Yoksam, dizildiniz kurşuna!

— Ne biçim iş olduğunu görmek gerek, dedi Taras yavaşça.

— Ha! Nasil? Bu doğru olucak! İşşi işini görmek gerek. - Mühendis, Rus işçileriyle bu denli güzel Rusça konuşabildiğinden ötürü sevinçliydi.

— Size işi göstermek, Bitte (güzel)!

İhtiyarları atelyeye soktular. İşlemez hale gelmiş, yamru yumru, delik deşik olmuş Alman zırhlı arabaları uzun bir dişi oluşturuyordu. Artık bunlar, kent meydanlarında insanların gözünü korkutan tanklar olmaktan çıkmıştı. Güçsüz, cansız, takati kesilmiş demir hurdalarıydı sadece.

— Dast ist (İşte bunlar), diye büyük bir ciddiyetle gösterdi Alman. Bunlar da? Güçlü Alman gereçleri. Bugün hasta! Sizler ve ben doktorluk edeceğiz. Oldu mu? dedi, katıla katıla güldü; yaptığı benzetme pek hoşuna gitmişti.

Taras zırhlı arabanın deliklerini inceledikten sonra, çok beğenmiş ve şunları eklemişti:

— Yaman bir işçilik, aşkolsun doğrusu! Daha güzeli can sağlığı! Bu zavallıların defterini böyle nerede dürdüler ki? Stalingrad altında olmasın?

Mühendisin yüzü pespembe oldu:

— Nenize gerek sizin! Kes sesini! Kes sesini! diye bağırdı.

— Birşey dediğim yok benim, dedi Taras omuzlarını silkerek.

— Kes sesini! diye yine bağırdı mühendis; ama bu kez daha yavaşça. Rus işçileriyle Rusça konuşabildiği aklına geldi ve sakin sakin: — Bu tankların hemen savaşa girmesi gerekiyor. Yoksa kurşuna dizileceksiniz!

İhtiyar Buliga sesini alçaltarak:

— Bizim işimiz değil bu, dedi.

— WAS (*) diye uludu mühendis. Nasıl olur? Niçin... Bunu siz yapmazsınız?

İhtiyarların hepsi hep birden:

Biz yapamayız, diye homurdandılar.

Alman aptal aptal yüzlerine baktı. Böyle bir direnme ile karşılaşacağını ummuyordu. Kelebek gözlüğünü çıkardı, hiç gereği yokken evirip çevirmeye başladı. Birden gülümsedi, anlayışlı bir tavırla:

— A! Evet! Evet! Ben anlar... Bu doğru olacak. İşçiler karnını doyurmalı... Siz - parmağı ile kuru kadit olmuş Buliga'ya dokundu - Siz, iskelet! Ben işçileri doyuracak, bu doğru olacak. İki sözcük vardı ki, onları söylerken ayrı bir haz duyuyordu: 'doğru' ve 'kurşuna dizilmek'

— Hayır, dedi alaylı alaylı Buliga; bize artık kimse doyasıya yediremez... Biz zaten tokuz!

— Bizim yapacağımız iş değil bu, diye kesinkes bildirdi Taras; biz nitelikli işçi değiliz.

— Nasıl değilsiniz! diye haykırdı mühendis; şaşmıştı.

— Biz kol işçisiyiz.

— Kol işçisi ne demek? diye haykırdı. Bana dendi: nitelikli işçiler! - Alman işçi kılığındaki ustabaşına doğru döndü; onun da benzi kül gibi olmuştu, alnı ter içindeydi, sırtını dönüverdi.

Nazar, Alman'ın gözleri içine dimdik bakarak, acındırıcı bir eda ile:

— Bizler nitelikli işçi değiliz! Okula falan gitmedik...

(*) Was: *Ne (Almanca) Y.N.*

cahiliz... kol işçileriyiz hepimiz... Sonra, bir düşünün efendim, biz şu anda işçi sayılır mıyız? Bizler artık, birer ihtiyarız, iskeletiz! Bizleri beslemeğe bile değmez, savurganlık olur. Ölümün çağrısını bekleyerek günü gününe yaşıyoruz işte! Bizler nasıl işçi oluruz?

Bu sözler üzerine Alman şaşkına döndü ve bütün grubu gözden geçirerek:

— Hepiniz de mi kol işçisisiniz? diye sordu.

İhtiyarlar hep bir ağızdan onayladılar:

— Hepimiz de!

Alman'ın canı sıkılmıştı, ihtiyarlara dikkatle bakarak:

— Sizlere iyi yiyecekler vereceğim! dedi. Ama sesi pek güven verici değildi.

İhtiyarlar, hiç kıpırdamadılar. Ayakta, sessiz, uysal bir tavırla, başları öne eğik, hiçbir şeye boyun eğmeksizin, öylece duruyorlardı. İşte bu hal, sözlerin de ötesinde, bu adamların çalışmaya niyeti olmadığını Alman'ın kafasına dank ettirdi.

Kendinden geçmiş, vuracakmış gibi yaparak:

— Çekin arabanızı! diye haykırdı. Sonra birden topukları üzerinde döndü, fabrikaya gitti.

İhtiyarlar hâlâ oldukları yerde duruyorlardı:

— Peki, şimdi ben ne yapacağım sizleri? diye gürledi polis memuru. Siz gerçekten kötü niyetli insanlarsınız, ihtiyarlar! Ölmeye de bir türlü karar veremiyorsunuz! Şimdi sizi nereye götüreyim ben? - Bir an düşündü, sonra kolunu kaldırarak: — Tamam! Hadi şimdi evinize dönün. Kumandanıma rapor edeceğim. Emri o verecek. Topunuzu kurşuna dizmeli, başka bir işe yaramazsınız siz!

Buliga kısa bir selamlamadan sonra:

— O tatlı sözlerinize teşekkürler, memur bey.

Alman işçi kılığındaki ustabaşı Taras'a ulaştığı zaman, grup fabrikanın büyük kapısına varmıştı. Benzi kül gibi olmuştu. Taras'ı yeninden tutarak:

— 'Bağışlayın beni, diye mırıldandı. Korkaklığımı bağışlayın. Şu tamir işini atlatmayı bir türlü kıvıramadım, aklıma da gelmedi. Şimdi artık vakit çok geç... Hiç olmazsa

şunu unutmayın ki, diye ekledi hemen, az önce sizlere de ihanet etmiş sayılmam. Bunu göz önünde tutun bari... Yoksa sizin ne nitelikte işçi olduğunuzu pek âlâ biliyordum ben.

Taras uzlaşmaz bir baş sallaması ile:

— Ben ne papazım, ne de yargıç. Herkes kendi vicdanına göre yaşar.

Eve dönünce Taras sadece Andre ile karşılaştı, kadınlar dışarı çıkmışlardı.

— Şu anda tam anlamıyla ihtiyacım var sana! dedi oğluna. Otur bakalım şöyle!

Andre gösterdiği yere oturdu.

— Bak, Andre, diye başladı Taras, iyi ya da kötü, sen yine de bir askersin... değil mi?

— Elbette... diye yanıtladı oğul; kendi kendine de, üzüle üzüle: 'Bakalim daha ne zamana kadar benimle alay edecek? Kimbilir, belki de hep edecek?' diye düşündü.

— Sen büyük bir savaş eri değilsin, bırakalım bunu; diye sürdürdü Taras; ama, ne de olsa, sana yine de bir şeyler öğretmişlerdir? Doğru değil mi?

— Evet, elbette.

— Öyleyse söyle bana: Bir tankı parça parça etmek için bir el bombasını ne kadar uzaktan atmak gerekir?

— Niçin soruyorsun bunu? dedi Andre; yüzünde hafif bir gülümseme ile: Yoksa bomba mı atacaksın?

— Belki de öyle! Genç olsaydım, atardım. Teslim olmayacağımdan emin olabilirsin.

— En isabetli atış, beş ile on metreden olur, diye yanıtladı Andre; ama kafası kızmıştı.

— Bu kadar yakından mı? diye şaşkınlık gösterdi Taras. O zaman, demek ki, tank senin üzerine gelinceye dek, bu uzaklıkta bekleyeceksin, öyle mi?

— Eh, hemen hemen.

— Böyle bir eylem yürek ister. Demirden bir ruhu olması gerek insanın!

— Evet... Elbette.

— Demek, diye sordu Taras, bu işi göze alacak adamlar da var, ha?

— Evet, elbette... Ama niye bunları soruyorsunuz bana? dedi oğul; kulaklarını dikmişti.

— Evet, evet... Böyle adamlar var, diye göğüs geçirdi ihtiyar. Böyle çocukları olan babalara ne mutlu!.. Neyse, bu tamam! Şimdi başka bir soru: Ya zırhlı arabalar? Bu arabaların canına okumanın yolu yok el bombası ile! Top gerekiyor bunun için değil mi?

— Evet, top gerekir.

— E, bu da her topla olmaz, herhalde? Tank ağır oldu mu, hafif topa dayanabilir?

— Elbette!

— Öyleyse ağır, güçlü toplar gerekecek, değil mi?

— Elbette...

— Demek ki toplar var işin içinde. Demek ki toplar da var, toplar da var! diye bağırdı ihtiyar; kazanmıştı artık, elinin ayası ile masanın üzerine vurdu - Var, gâvurun oğlu, var bizim ordumuz! Ben de, senin hatan yüzünden, nerdeyse inancımı yitiriyordum!

— Dur yahu! diye öfke ile karşı çıkacak oldu Andre.

— Olmaz! diye kestirdi attı babası. Şimdi sen beni dinle. İşte emirlerim.

Masadan kalktı, Andre'nin karşısına dikildi, şişik ve kara parmağı ile gözdağı vererek:

— Stalingrad altında ya da başka yerlerde birçok Alman tankı işlemez duruma sokulmuş bulunmaktadır. Bunu bilmiyordum. Almanlar bunları toplamışlar, buraya getirmişler. Tamir ettireceklermiş. Avanak işçiler arıyorlarmış. Şimdi, benim son sözüm şu olacak Andre. Sen canın ne isterse onu yap; gerekirse, polisin hizmetine de gir. Seninle alacağım vereceğim kalmadı benim, seni ruhumun dışına attım artık. Ama fabrikaya... Duyuyor musun beni? Fabrikaya... Bir an duraladı, öksürükten boğulacak gibiydi. Andre sapsarı kesilmiş, babasının önünde sessizce duruyordu.

Taras sözünü sürdürerek:

— Benim tezgaha yerleştirmek için fabrikaya götürdüğüm zaman, sen henüz küçük bir çocuktun. Eğemi sana vermiştim, gâvurun oğlu, elde nasıl tutulacağını da göstermiştim. Sana, gâvurun oğlu, hangi eğenin hangi işe en iyi gittiğini söylemiştim; törpüyü de, fare kuyruğunu da, kargaburnunu da anlatmıştım sana. Doğru değil mi, söyle? Eğer cesaret edip de... kendi ellerimle seni... Geri kalanı artık söylemedi, eliyle yorgun bir hareket yaptı bıraktı — Kendi fikrince yaşa, istediğini yap!

III

«İstediğini yap!» demişti babası; ama Andre kendini nerede kullanacağını bilmiyordu.

İnsan haklarının tümünden yoksun kalınca, ailesinin ne savunucusu, ne de besleyicisi olabiliyordu. Kendisi fazladan bir boğazdı, işte o kadar.

Artık yaşamının ne bir anlamı, ne bir haklı yanı, ne de bir ereği vardı. Niçin yaşıyordu Andre bu yeryüzünde? Bu soruyu yanıtlayacak bir şey yoktu elinde.

Esirlikte bile yaşamının bir ereği vardı: Oradan çıkmak, paçasını o tel örgülerden kurtarmak. Peki, işte çıkmıştı artık. Lukeria'nın evindeyken yeni bir düşe sardırmıştı kafasını: Ne pahasına olursa olsun, evine kavuşacaktı! Peki, kavuşmuştu işte! Ailesinin boynuna ağır bir taş gibi asılmıştı. Sonra ne olacaktı? Sonrasını kendi de bilmiyordu...

Babası Taras büyük acılar içinde çırpınıyordu, 'bizimkilerin dönüşüne dek dayanabilmek' için ailesinin üstüne kol kanat geriyordu. Hiçbir bakımdan düşmanın önünde dize gelmeden beklemek; işte, Taras'ın, dişlerini sıka sıka, uğrunda yaşadığı şey buydu.

Andre'nin beklemeye de hakkı yoktu. Kendisi gibi eli silâh tutabilecek bir yaşta, sağlıklı bir adamın, kurtulmak

için başkalarının gelmesini beklemesi, hiç olacak iş miydi? Hem sonra kurtarıcılarının karşısına hangi yüzle çıkacaktı?

Aslında, beklemek de hoşgörü ile karşılanamazdı: Açlık, ailenin üzerine bütün ağırlığı ile çökmüştü. Andre, bir çıkar yol bulmak için kafasını patlatıyordu; ama nafileydi; hiçbir sonuca varamıyordu. Kendine iş arasaydı? Fakat nerde arayacaktı? Üstelik, Almanların verdiği işler de insanın karnını doyurmuyordu, iliğini kemiğini kurutuyordu. Poliste de iş arıyacak değildi ya artık!

Polis Andre'nin dönüşünü öğrenmişti. Evrakını evire çevire incelediler. Başına iş açmak istediler. Amaçları kaydını yaptırıp bir işe sokmaktı. Andre hasta olduğunu öne sürdü. Bir doktordan sağlık durumu belgesi almasını söylediler; 'bir şişe şarapla' bu işin 'ayarlanabileceğini' ima yoluyla anlattılar. Oysa, Andre'nin elinde, onlara rüşvet olarak verebileceği metelik yoktu. En sonunda, vakit geçirmek için yapmış olduğu bir çakmağı verdi; polis de kabul etti.

'Köye, Lukeria'nın yanına gideyim, eve ekmek getireyim' diye bir fikir geçti aklından bir gün; uzun zaman aklından çıkaramadı bu fikri. Ama, karısına açmak cesaretini de gösteremedi. Antonine, itirafına hiç karşılık vermemişti; ayrıca, o vakittenberi, o söylediklerinin hiçbirini ağzına almamıştı. Öyleyken, Andre de, bu konuyu kurcalamamak gerektiğini, kurcalayamayacağını çok iyi anlıyordu.

Lukeria Pavlovna, Taras'ın evine, bir öğle vakti ihtiyar Efrosinia ile Antonin evde olduğu bir sırada, ansızın geliverdi.

Kapıyı çekine çekine açtı.

— Andre Yatsenko burada mı oturuyor? diye sordu Antonin'e. Çok sıkılıyordu.

— A... Evet... diye yanıtladı öteki; şaşkına dönmüştü; yabancıyı incelemeye başladı; gülünç köylü kadını kılığına, elinde tuttuğu çıkına dikkatle bakıyordu.

— Kendisini görebilir miyim acaba?

— Dışarı çıktı. Ama birazdan gelir. Bekleyin, isterseniz...

— Siz onun yakını mısınız? diye sordu kadın; korku içindeydi. Yoksa karısı mısınız?

Yabancının sesindeki dalgalanma Antonin'i yanıtlamaya zorladı:

— Yo, hayır... Kız kardeşiyim.

— Çok iyi! dedi kadın; sevinmişti, içini çekti, yatıştı. Demek, döndü? Sağ salim?

Sevinçle gülmeye başladı.

Kapının önünde duruyorlardı.

— Siz Lukeria Pavlovna mısınız? diye yavaşça sordu Antonine ve yüzünün kızardığını hissetti.

— Evet! diye yanıtladı kadın; çok şaşmıştı; Andre Tarassoviç benden söz etti mi size?

— Evet... Etti... dedi Antonin; ona hiç bakmıyordu, durmadan önlüğünün ucunu kıvırıyordu. Ama niçin kapıda duruyorsunuz canım? diye kaygılandı. İçeri girsenize...

— Olmaz, girmesem de olur, rahatsız etmeyeyim! Rahatsız etmeyeyim! Burada beklerim ben. Demek, yaşıyor ha! diye bir kez daha sordu. Göğüs geçirdi, sevinç duyuyordu.

Antonine onu içeri aldı, masanın önündeki bir sandalyeye buyur etti. Lukeria, çekine çekine sağına soluna bakınıyordu.

— Peki karısı nerde? Bu sözleri güçlükle, tane tane söylüyordu. Karısına kavuştu mu?

— Hayır, dedi Antonine duraksayarak, karısı yok onun.

— Nasıl olur? Evli olduğunu söylemişti.

— Evet, öyleydi... Ama gitti o şimdi, evden ayrıldı! Kayboldu! Hiçbir haber...

— Ah! Görüyor musunuz şu işi! dedi başını sallayarak. Karısı ve küçük kızı yüzünden az mı çile doldurdu! Siz de bilirsiniz onun nasıl bir adam olduğunu! Utana utana gülümsedi. Sinirli, çok öfkeli bir adam...

— Evet, biliyorum.

— Demek, ölmedi ha? diye üçüncü kez yineledi; bir kez daha, sevinçli ve tatlı bir gülümseme doğdu yüzünde.

İşte tam bu sırada Andre içeri girdi. Karısının yanında Lukeria'yı görünce, şaşkınlıkla irkildi. Sonra, yeniden ilerledi... Lukeria sevinçle önüne atıldı, heyecandan kıpkırmızı olmuştu, iki elini boğazı üzerinde sıkıyordu; ama bakışı Antonine'e takıldı. Ne olduğunu bilemediği bir şey, Antonine'nin, Andre'nin karısı olduğunu ona hissettirdi. Sandalyenin üzerine yığılıverdi; çok korkuyordu; büzülüp kalmıştı.

Acı bir gülümseme ile:

— Bağışlayın beni, dedi; elbette, her kadın mutlu olmak ister... Yeter ki biraz...

Antonine üzülerek içini çekti:

— Önemi yok! Siz de, ben de aynı derdi çekiyoruz.

Andre yerine otururken: «Ne kötü işler oluyor! Hem de çok kötü! Alçakça bir iş bu! Ama kabahat kimin? Sırf benim kabahatim mi? Yoksa zamanımız, şu yıkım yılları, şu savaş mı istiyor böyle olmasını?» diye düşünüyordu.

Bu sırada Taras ansızın geliverdi. Herhalde karısı, Lukeria'nın gelişini haber vermişti. Ona doğru yürüdü ve yavaşça selâmladı.

— Sana teşekkür ederim, kadın! dedi. Sesi titiriyordu. İyi kalpliliğine, insanlığına teşekkürler! Ne var ki, buna lâyık gördüğün kişiyi kurtaramadın. Değmez, bu adama...

Oğluna küçümseyici bir bakışla baktıktan sonra, çıktı gitti.

Herkeste bir tedirginlik vardı.

— Büyükbabamız huysuzdur, dedi Antonine; özür dilemek istiyordu. Prensip sahibi bir adam... Bu nedenle bize kızmayın... N'aparsın, o da böyle işte...

— A, hayır, bir şey diyecek değilim. Hiçbir şey, dedi telâşla. Ben, biliyor musunuz, hemen şöyle bir görmeye geldim, sağ mı ölü mü anlamak istedim. Şimdi artık çekilip gidebilirim.

Antonin şaşırdı kaldı:

— Nereye gidiyorsunuz böyle? Kalın. Geceyi bizde geçirin. Konuğumuz olursunuz. Olur mu böyle? Hiç doğru değil... - Kocasına baktı; o, gözlerini yere dikmiş, susuyordu.

— Hayır, olmaz; teşekkür ederim, teşekkür ederim, rahatsız olmayın, diye mırıldandı Lukeria; çok heyecanlanmıştı. Bu yörede bir kadın yakınım var... - Ayağa kalktı, gitmeğe hazırdı; ama hep dizlerinin üzerinde tuttuğu küçük çıkını ne yapacağını kestiremiyordu. — Özür dilerim, dedi, duraksayan bir sesle; çıkını kaldırdı. Size... Küçük bir armağan. İlkin Andre'ye baktı, sonra Antonin'e, çıkını ona uzattı.

Antonin olumsuz hareketler yaparak kenara çekilirken:

— Hayır, hayır, olmaz! Ne yapıyorsunuz siz! dedi.

— Kabul etmezseniz, kırılırım, dedi yavaşça.

Andre yol göstermek için onunla birlikte çıktı. Antonin basamaklı merdiven başında, onların yan yana yürüyüşlerini sessizce seyretti. Sonra, içini çekti, taş basamaklar üzerine yığılıverdi.

— Çok mükemmel bir kadın! dedi Efrosinia; duygulanmıştı doğrusu; çıkını çözerken: Bizi düşünmüş, küçük bir paket hazırlamış. Evde her şeyin yeri bulunur.

Taras bunu işitir işitmez, hemen koşturdu geldi, utançtan yüzü kızarmıştı.

— Koş, yetiş ona! diye bağırdı öfkeyle, geri ver onu! Şimdi de dilenciliğe mi başladık? Sadaka mı toplayacağız? - Ama tam bu sırada gözü Marika'ya ilişti; çocukcağız yumurtalara özlemle bakıyordu; gözleri sevinç doluydu. Taras ani bir hareketle avluya çıktı.

«Dinlenci bunlar? Dilenciden de beter!» diye düşündü; başını sallaya sallaya evi ve eklentilerini gözden geçirdi. Bütün yapılar meyil vermişti. Hangar, bir yaşlı insan gibi, kamburlaşmıştı; evin çatısı nerdeyse yıkılacaktı. Onarmak gerekiyordu; ama bunu şu sıra nasıl düşünebilirdi!.. «Sıkıntı insanın içini kemirir; pas madeni; kurtçuk tahtayı. Kural bu! Her şey duman olup uçup gitti. Ailedekilerin

tümüne tabut hazırlanacak bir durumdu bu. Ama odun nerde? Herkes ve her şey için topu topu üç çam tahtası var evde!» diye acı acı güldü.

IV

Üç çam tahtası... Bir tabut yapmaya bile yetmiyor! Üstelik, Taras'ın tabut yapmaya niyeti yoktu. Ölmek istemiyordu, henüz inancını yitirmemişti.

Çam tahtalarından bir sandık yaptı. Bir ucuna bir tekerlek uydurdu. İki de sap taktı. Al sana bir el arabası.

İhtiyar Efrosinia' kocasının çalışmasına kaygılı kaygılı bakıyordu.

— Bir yere mi gideceksin, Taras?

Hiç tınmadı.

— Vazgeçsen bu işten iyi edersin? dedi çekine çekine.

Taras omuzlarını oynattı, kızgındı.

— Öf be! Bırak şu boş lafları!

— Sen kendin mi gideceksin?

— Ya kim gidecekti? Kim var ki?

— Andre, belki? diye sordu çekinerek.

— Andre mi? Ne ilişkisi var bizimle onun? diye karşılık verdi; yüzü asıktı.

İhtiyar Efrosinia üzgün üzgün ak saçlı başını salladı.

— Senin yaşında böyle apar topar yola çıkılmaz, Taras... diye göğüs geçirdi.

— Elbette, dedi Taras, çarpık bir gülümseme ile. Bu dünyada yaptığım bunca işten sonra, ihtiyarlığım böyle mi olmalıydı benim? Ama bunlardan dem vurmak neye yarar? Haklarımızı savunmasını bilemedik, oğullarımızı yetiştirmesini bilemedik, şimdi kabahati kime yükleyeceğiz?

Akşamına, ihtiyar Efrosinia ile Nastia, uzun bir yolculuk için Taras'ı hazırladılar.

Gizli sandıklardan çamaşırlar, elbiseler, takımlar çıkartıldı, naftalinleri silkildi, bir bir lambanın ışığında incelendi. Köyde bunları alan olur muydu acaba? Bunlardan ne geçerdi ellerine? İhtiyar Efrosinia, sandıktan çıkan her eşya üstüne, istense, bir uzun öykü anlatabilirdi hani: Aldıkları ücretin bir kısmının nasıl bir kenara ayrıldığını; evin kadınlarının nicedir fikirlerinin yoklandığını; daha sonra ailecek nasıl alış-verişe gidildiğini bir bir anlatabilirdi. Ama şimdi, en iyisi, bu anıları deşmemekti: Bundan ötürü ihtiyar Efrosinia ağzını açıp bir tek kelime söylemiyordu; Taras'tan gizli göğüs geçiriyor, eşyaları el arabasına dolduruyordu.

Bir sandık vardı ki, uzun süre açmak istememişti. Yanından bir uzaklaşıyor, ama biraz sonra, dönüp dolaşıp başına geliyordu.

— Nastia'nın çeyizleri bunlar, dedi en sonunda.

— Hele! Hele! diyerek şaşıp kalmıştı Nastia; demek bir de çeyizim varmış!

— Peki, niçin olmasın? dedi ana; canı sıkılmıştı. Bizler öteki namuslu insanlardan geri mi kalacaktık?

— Hiç haberim yoktu benim, diyerek güldü Nastia. Açın, açın anacığım! Nasıl olsa talip çıkan yok, arayıp soran yok. Don nehrinin ötesinde kaldı hepsi. Aç, anacığım, aç!

Efrosinia sandığı açtı, çamaşırlarla elbiselerin üzerine kapanarak, ağladı.

Nastia'nın çeyizliği de el arabasına dolduruldu.

Geceleyin, henüz elde kalan bir avuç unla Taras için peksimetler pişirilip hazırlandı.

— Yarın sabah erken mi gideceksin, Taras? diye sordu karısı çekinerek.

— Niçin olmasın? diye sordu Taras, kulaklarını dikerek; gerçekten, şafakla yola çıkmak niyetindeydi.

— Bana kalırsa, günün ortasında, el arabası ile sokaklara dökülmek pek uygun olmaz... Yoksulluğumuzu herkes görür.

— Yüzüm kızaracak değil ya bundan! diye bağırdı Taras.

— Eskiden yoksul olduğumuzun anlaşılmasını istemezdin de...

— Eskidendi o! diye homurdandı; bir zamanlar çalışmaktan kaçanlar yoksul oluyordu; ama şimdi gocunacak bir şey yok artık. Ben de günün ortasında yola çıkacağım! diye bağırdı öfkeyle. Tam öğle vakti! Herkes benim elarabamı görsün. - Ailesi ile vedalaştıktan sonra, Andre'ye başını çevirip bakmadan, tam öğle vakti evden ayrıldı.

Başı dimdik havalarda, beyaz bıyıkları rüzgârda, el arabasını sürerek Kamenni Brod caddesini boydan boya, kenti baştan başa dolaşarak, en kalabalık caddelerden geçerek gitti. Kendisini tanıyanlar, durup arkasından sessizce bakıyorlardı...

Hiç kimseye dönüp bakmadan, ciddi ve üzgün, içini kemiren acıyla dünyası kararmış ilerliyordu.

Böylece, tüm kenti bir baştan öbür başa geçti, anayola çıktı. Belini biraz doğrultmak için dört yol ağzında durdu. Yolda gördükleri kafasını kurcalayıp duruyordu.

El arabası, el arabası, göz alabildiğince el arabası. Yalnızca el arabaları ve onlara doğru eğilmiş insan sırtları İnsan sırtları ve el arabaları, görünen başka tek şey yok. Sanki forsaların yolu idi burası. El arabaları, gıcırdaya gıcırdaya, cayırtı kopararaktan taşlar üzerinde ilerliyor; sucuk gibi ter içinde, tozlarla kapkara kesilmiş, bitkin insanları peşlerinden sürüklüyorlardı. Sanki yürüyenler insan değildi de zincir halkaları ile perçinlenmiş insanlardan kolları olan el arabalarıydı.

Sanki yer küresi üzerinde demiryolu, otomobil, buhar gücü, elektrik hiç görülmemişti daha; sanki insanoğlu atı evcilleştirmemişti daha; sanki hiç bir dükkân açılmamıştı daha; sanki insanlar, oldum olası, ektikleri tarlalarda, ekmek aramaya çıkmışlardı; sanki yeryüzünde el arabalarından ve iki büklüm insan sırtlarından başka bir şey hiç varolmamıştı daha; yol, toz duman içinde, önlerinde uza-

nıp gidiyordu...

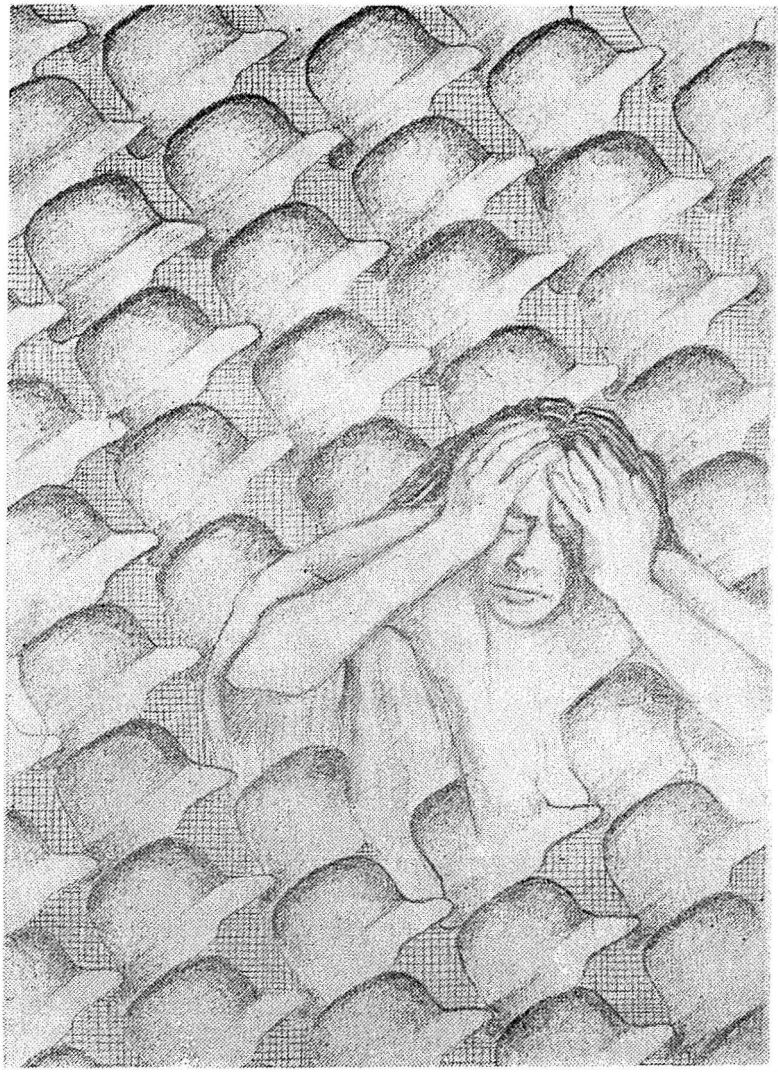
Yaşlısı, kadını, çoluğu çocuğu ile insanlar hep birden el arabalarının yanında, yorgun ve umutsuz bir yürüyüşle ilerliyorlardı. Koca ile karı, el arabalarını sıra ile itiyorlardı. Sekiz yaşındaki bir kızcağız, küçük kardeşini, bir ana sevgisi ve özeni ile, kalbinin üstünde sıkarak kucağında taşıyordu. Bir el arabasının içinde, tozdan şişen gözkapaklarını tırnaklayarak yırtan ve derin hıçkırıklarla ağlayan bir bebek vardı. Bu ailenin dünyadaki bütün varlığı tükenmişti; ne doğdukları kent, ne ot ocak, ne de dam kalmıştı.

Bu insanlar için, ne ulu gökyüzü, ne uçarı bulutlar, ne de ağaçların yeşil tepeleri vardı. Önlerinde yalnızca tozlu bir yol parçası, işte hepsi bu kadar! Kahrediyorlardı yola. Güneşi enselerinde duyuyorlardı ancak; acımasız, hınçlı bir güneşti bu; kahrediyorlardı güneşe. Sağnak yağmurların altında omuzları titriyor ve büzülüyordu, kahrediyorlardı yağmurlara. Kanayan, yorgun elleri arabalarını itemez oluyordu, kahrediyorlardı ellerinde. Salt, başlarına gelen felâketlerin biricik nedeni olan kimseye, sadece ona, yüksek sesle kahredemiyorlardı. Yolun ve arabaların çilesini çeken bu insanların tümü de, yorgun göğüslerinin her soluk alışıyla, sıcaktan ve tozdan kuruyan ağızlarının her tükürüşü ile, çocuklarının her iniltisiyle Alman'a kahrediyorlardı...

Taras, dörtyol ağzına dikilmiş, şaşkın şaşkın yola bakıyordu. «Tanrıların Tanrısı! Tanrıların Tanrısı!» diye yineleyip duruyordu başını sallayarak. Halkın sefaletinin kapsamını hâlâ kafasında canlandıramıyordu. «Tanrıların Tanrısı! Tanrıların Tanrısı!» diye söylenip duruyordu. İnsan acının okyanusu karşısında, kendi acısını küçük ve umursanmaya değmez görüyordu.

Kaynağı ne olursa olsun, eninde sonunda denize akacak olan ırmaklar gibi, yaşlı Taras da, insan acısının ummanına daldı ve orada kayıplara karıştı...

İnsan seli onu da kaptı, kasırgasına soktu, el arabası üzerinde iki büklüm etti, alıp götürdü. Bundan böyle önünde bir el arabası, bir de küçük yol parçası vardı. Ne gök-

yüzü, ne orman! Her şey bitmişti onun için. El arabasına perçinlenmiş gibi, herkes yürüyordu; ihtiyar Taras da yürüyecekti...

Birkaç saat geçtikten sonra yorulduğunu anladı. Böbreklerinde dayanılmaz sancılar başlamıştı. Elleri, ağaca sürtünmekten kızarmış, yanıyorlardı. «Daha alışamadım!» diye dalgaya vurdu Taras, yoldan ayrıldı.

Yolun kenarındaki hendekte insanlar dinleniyorlardı. Gözlerinin içi gülen, kabına sığamayan, saçları kırlaşmaya yüz tutmuş bir adam, Taras'a tepeden inme:

— Nereden geliyorsunuz? diye sordu.

Taras nereden geldiğini söyledi.

— Peki, nereye gidiyorsunuz böyle? dedi kıpırdak adam; ellerini bağlamış, şaşkın şaşkın duruyordu.

— Nereye gidiyorsun ne demek? — Taras omuzlarını kaldırdı— Nereye olacak, Dniepropetrovsk yöresine...

— Peki niçin?

Bu soru Taras'ın tepesini attırdı, yanıt vermedi.

— Eğer ekmek aramak için gidiyorsan, dedi kıpırdak adam hızlı hızlı, aklına şaşayım! Ben Dniepropetrovski'luyum. Size kendimi tanıtmakla şeref duyarım: Petuşkov, Yakov İvanoviç, berber. Kentimizi ziyaret etmek fırsatını bulsaydınız, kuşkunuz olmasın, bende sakallarınızı kestirirdiniz. Bileceksiniz, Kızıl Haç Berberi, cadde...

— Hayır, oraya gitmedim hiç.

— Sahi mi? Yazık! Şimdi de, kalkmış, Dniepropetrovsk'a gidiyorsunuz öyle mi? diye haykırdı berber; iki koluyla da büyük bir hareket yaptı. Oysa ben oradan geliyorum. Diz boyu yoksulluk var orada!

Taras omuzlarını oynattı, inanmıyordu.

— Bana inanmıyorsunuz galiba? dedi Petuşkov; alınmıştı. Böyle bir yörenin sefalet içinde olmasına aklınız yatmıyor, değil mi? Öyleyse, ben size anlatayım! —Ama yeniden toparlandı ve çevresine çekine çekine baktı— Hayır, sizlere söyleyecek sözüm yok benim! Gidin, gidin de görün!

— Uzun zamandır... Hı... sizin kent... hı... FÜHRER'-

in... yönetimi altında değil mi? diye birden bir ses duyuldu; hendeğin dibinden geliyordu bu ses; sonra, kelebek gözlüklü, yaşlı bir adamın ayağa kalktığı görüldü.

— Bizim kent mi? diye yineledi Taras. Dört aydır...

Gözlüklü adam:

— Ohho! diye anlaşılmaz bir biçimde alaya aldı. Bizimki tam bir yıldır...

Taras durumu anlamıştı, elarabasının yanına çöküverdi. Gözlüklü adamla beraber ona acıyarak bakıyordu.

— Peki sizler nereye gidiyorsunuz? diye sordu Taras kısık bir sesle.

— Don'a doğru, diye yanıtladı berber. Orada hâlâ cennetteymiş gibi yaşıyorlar, herhalde...

— Cennette! Ya! diye alaya aldı gözlüklü adam. Dolu bir ambar olsun, yeter bana.

— Cennette! diye öfkeyle bağırdı Petuşkov. Getirdiğim mal karşılığında cennet isterim ben! Aşağısına başımı çevirip bakmam.

Ha Dnieper yakınlarına gitmişsin, ha Don yakınlarına, Taras için farketmezdi. Arabasını yola sürdü, kısa bir düşünceden sonra, Doğu'ya doğru yürüyüşe geçti. Şimdi, güneş ensesinde boza pişiriyordu. Önünde, berberin kıpırdayan sırtı şekilleniyordu; arkasında Piotr Petroviç adındaki kelebek gözlüklü adam güçlükle nefes alıyor, burnundan soluyor ve öksürüyordu.

Akşam onları Donetz'in ötesinde, kırın ortasında yakaladı.

— Burada mı yatacağız? diye sordu berber.

— Köye gitseydik daha iyi olurdu, diye önerdi Taras.

— Köye mi? Ama, nasıl olur! Bizler... hı!.. serseriyiz, köye girmemize izin vermezler geceleyin... Yasaktır.

— Kim yasak etmiş?

— Kim olacak? Onlar!

— Partizanlardan korkuyorlar... dedi berber yavaşça; sonra da sessizce güldü.

Kırın ortasında, «elarabacılarının» yaktıkları ateşlerin dumanı tütüyordu. Bunların barışçı dumanını görenler yol-

dan ayrılıyorlardı. Kırın içinde bir yer seçiyorlar, arabalarını yanlarına koyarak, yorgun argın toprağa çöküp oturuyorlardı.

Bu alan çoktanberi kullanılmakta idi. En yakıcı yaz günleri, kimbilir kaç kez, ordular ve halktan kişiler üzerinden geçmişti. Her yerde savaşların kalıntıları, kamp yerlerinin izleri görülüyordu: Yanmış otlar, yarılıp kesilmiş ağaçlar, bomba çukurları, küller, kamp ateşinin siyah kalıntıları... Mülteciler de bu alandan geçmişler ve buradan sağa sola serpilip dağılmışlardı. Yol kenarında yalnızca at leşleri vardı; bir de, yol üzerinde yük arabalarının, insan yüzündeki çizgileri andıran derin ve acılı izleri...

Ordular geçmişti bu alandan, üzerinde döğüşmüşlerdi; ölülerini buraya gömmüşler, yaralılarını toplamışlar ve burayı belleklerinde tutmaksızın yollarına devam etmişlerdi. Ancak yaralılar anımsar onu, kanları kara otlar üzerinde donup kalmış olanlar...

İşte elarabacılarının eşsiz kampı, şimdi orada, gözleriniz önünde yayılıyor. Bir köylü kadın basma bluzunu çıkarmış, bir bombanın açtığı çukurda yıkıyor. Su pas rengi! Killi toprak yüzünden, diyorlar. Çocuklar siper içinde uyuyor. Eski kamp ateşinin yerinde, yeniden ateşler yakılıyor. Acılı, boynu bükük bir duman çizgisi gökyüzüne doğru yükseliyor... Yeryüzünün tüm acısını ve tüm kanını, savaşların alevlerini, açık ordugâhların dumanını içine emmiş bir kara kırmızı, sanki hiç görülmedik bir güneş, batarken, hızla yanıp tükeniyordu. Bu arada, yine elarabalı insan kafileleri, ardı arkası kesilmeksizin akıp geliyorlardı. Alanda daha şimdiden darlık çekilmeye başlanmıştı. Birbirlerine yaklaşıp sıkışacaklardı Harkov'dan, Poltava'dan gelenler; Donetz'den ve Zaporojie havzasından gelenler. Arabalarında bir çuval tuzla Artiomovsk'tan gelen insanlar, fabrikadan çalınan tütünle Kremençuk'tan gelen insanlar, boya kutularıyla cephelerden gelen insanlar. Sanki Ukrayna'nın tüm kentleri bu yola yığılmış kalmışlardı. Sanki bütün halk, bir el arabasının arkasına takıla-

rak, ekmek bulmak için yollara dökülmüştü. Ekmek uğruna!

«Ukrayna! Ah, sevgili Ukrayna!» dedi Taras, acı acı başını sallıyarak. «İkimiz de birer zavallıyız şimdi!»

Bu arada, berber bir odun ateşi yakmıştı. Alevin kıvrımlarına ve fırıl fırıl dönmelerine, sanki kendi ellerinden çıkmış başarılı bir saç kesimi imişcesine, hayran hayran bakıyordu.

Dört bir yandan, eller ateşe doğru uzanmıştı. Kareli pardesülü, keçe şapkalı bir adam, bir kenara çekilip oturmuştu. Ateşe yaklaşmak için iradesi dışında bir hareket-te bulundu; ama sonradan vazgeçip geri çekildi.

— Peki siz nereden geliyorsunuz, hemşehrim? diye bağırdı berber, nazik ve sıcak bir hali vardı; onu ateşin başına, söyleşiye çağırıyordu.

— Özür dilerim... Hıh! diye yanıtladı fötr şapkalı adam; sesi kısıktı. Yolda... Hıh!... ben konuşmam. - Sonra yüzünü pardesüsünün yakaları içine soktu.

— Bir aydın olmalı! dedi Petuşkov Taras'a, canı sıkılmıştı. Yüksek öğrenimden diplomalı bir aydın! Aydın bir kişiysen, git evinde otur, böyle yollarda sürtmene ne gerek var! diye kızgın kızgın bağırdı.

— Özür dilerim, hıh! diye seslendi fötr şapkalı. Beni anlamadınız, sanırım... Ben şarkı okuyucusuyum, hıh!... Boğazıma bakmam gerek... Burası rutubetli de...

Petuşkov kahkahayı bastı:

— Ssesinize evde baksanız daha iyi olur, bence!

— Seçme olanağım yoktu, diye karşılık verdi okuyucu.

— Öyle, kimsenin seçme olanağı yok! diye göğüs geçirdi. Plotr Petroviç. İki yıl önce, benim, yani yaşlı bir adam olan muhasip Vostrikov'un... hı!.. bir serseri olacağını rüyamda görseydim, kendi kendime: Ne pis rüya derdim. Ama, şu işe bakın ki..., hı!.. Bu da başımıza geldi işte! Hadi boş verin, gelin yerinizi alın! diye bağırdı okuyucuya. Ateş de parayla değil ya.

— Teşekkür ederim, diye yanıtladı şapkasını çıkara-

rak; ateşe biraz daha yaklaştı.

— Peki nasıl oluyor bu? diye sordu Taras, kısa bir gülümseyişle. Söylendiğine göre Almanlar okuyucuları severlermiş!

— Ama ben... Hıh.. Almanları sevmem. Bağışlayın beni! Böyleyim işte. Bir Rusum ben!

— Ne güzel topluluk bu! diye haykırdı berber; kendinden geçmişti. Bizim ateşin başında ne güzel bir topluluk kuruldu! Ha, ne dersin, Piotr Petroviç? Mutlu günlerde bile, böylesine seçkin bir topluluğu her zaman bir araya getiremezsin.

— Öyle, dedi muhasip; dalgın dalgın; boğazında bir hırıltı vardı. Ah, bir de, içinde bir parçacık limon kabuğu bulunan bir küçük sürahi de eklenebilseydi bu topluluğa..

— Portakal kabuğu, diye söze karıştı okuyucu.

— Portakal kabuğu mu? Limon kabuğu kullanıla kullanıla âdet olmuş artık; atalardan geliyor bu bize.

— Portakal daha tatlıdır. Başka türlü yapamam... Bağışlayın... Hıh.. Ah sesim!

Berber ocağa birkaç çalı çırpı daha attı. Islak oldukları için, birbirine dolanmış yılanların oluşturdukları yumaklar gibi, odunlar, ateşi görünce kıvrılıyor ve tıslıyorlardı.

— Domatesli omlet, dedi berber; işte benim en çok sevdiğim yemek, merak edeniniz varsa.

Bu söze kimse karşılık vermedi. Ateşe birkaç çırpı daha attı.

— Şu pancarları görüyor musunuz, isterseniz pişirip yiyebilirsiniz onları; dedi, çekingen bir kadın sesi.

Berber arkasına dönerek:

— Ne dedin?

Ateşe yonını vermiş bir kadın da vardı orada; başını el arabasının üzerine dayamış, oturuyordu.

— Dediğim gibi... Bu tarlada pancar var... pişer bunlar, diye yineledi.

Okuyucu heyecanlandı:

— Bağışlayın, ama bu pancarlar yemliktir; domuz yiyeceğidir...

— Ah, dostum, diye karşı çıktı muhasip, niçin insanlar domuzlardan daha beter olsun? Domuz etini pekâlâ yiyoruz ya...

— Yiyorduk, diye düzeltti Taras.

— Evet, yiyorduk! Bunun sonucu olarak...

— Korkarım, başkaları daha önce bütün pancarları köklemiştir, dedi üzülerek kadın.

— Haydi arayalım, bakalım! diye haykırdı berber; sonra alanın içine doğru koştu.

Biraz sonra, saçları darmadağınık, kan ter içinde döndü:

— Buyurun... dedi; bütün topladıklarını kadının önüne döküverdi. Pancar uğruna bile insanlar değişiyor. Hayvan gibi oldu insanlar şimdi.

— İnsan aç kalınca...

— Peki, neyin içinde pişecek bunlar? diye sordu kadın.

— Öyle ya. Gerçekten, neyin içinde pişireceğiz bunları? Bakın, bunu aklıma getirmemiştim; - Berber, kararsız, sağına soluna bakınıyordu. Hava kararmaya başlamıştı; ama ateşin alevleri toprağın üzerine parlak lekeler atıyordu. — «Hah! İşte!» dedi, eğildi, topraktan bir şey aldı: Bir asker başlığı. Kadına uzattı. «Bunun içinde pişir.»

Kadın başlığı evirdi çevirdi ve birden hıçkırmaya koyuldu.

Herkesi bir kaygıdır aldı.

— Ne var, ne oluyor?

— Delik bu... diye başlığı gösterdi; başlığa bağlı olan yıldızda küçük, siyah bir delik vardı.

Ateşin çevresine bir sessizlik çöktü.

Berber sinirli bir gülümseme ile:

— Bir başkasını bulurum, dedi ve elleriyle otları yoklamaya başladı.

— Belki de kocamın başlığıdır bu!.. diyerek, hafiften hıçkırıyordu kadın.

— Bir karavana buldum, diye bağırdı berber, üstelik delik de değil!..

Pancar çabucak pişirildi. Taras çantasından yarım peksimet çıkardı; ötekiler de azıklarını ortaya koydular.

— Bak şu işe! diye şaşkınlık gösterdi berber; bu pancarlar hiç de fena değil!

— Açlık gibi iyi aşçıbaşı yoktur. Bu... Herkesin bildiği şey... dedi Piotr Petroviç; gülüyordu.

— Açlığa diyecek sözümüz yok! dedi okuyucu; heyecanlıydı. Bir şarkı okuyucusu biraz aç olmalıdır; yoksa, ruhu yerine, midesi şarkı söyler. Ama ben insanların hapır küpür atıştırdıklarını görmekten hiç hoşlanmam, diye bağırdı. Ağızlarını şaplatırlar. Harkov operasında şarkı okuyordum... Kör olasıca, yine Almanlar! Almanları tanırım. Onların bir Wagner'i vardı. Ama o... Onun gibiler Almanlardan değildi! Hayır! Benimle tartışmaya kalkmayın! Akşam yemeğinde beni şarkı okumaya zorladılar; şappuduk şuppuduk çiğniyorlardı yemeklerini... 'Şeytan alsın Wagner'i!' diye bağırıyorlardı. Genelevlerde söylenen bayağı şarkıları istiyorlardı üsteleyerek. - Birdenbire durdu, elini boğazına götürdü ve ürpererek omuzlarını oynattı.- «Özür dilerim, he!.. Heyecanlanmamalıydım. Ah sesim! Sesime iyi bakmalıyım... Umarım ki Wagner'i bir kez daha okuyabileceğim... Yaşamımda bir kez daha... zamanı...» Sözünü bitiremedi; ama herkes ne demek istediğini anladı ve göğüs geçirdi.

— Çiğ yumurta içecektiniz... dedi berber üzüntüyle. Her gün çiğ yumurta... Sanatla yakından ilgilenirim. Anlıyorum...

— Öyle, iyi olurdu... yumurta içmek... dedi okuyucu; sesi gittikçe kısılıyordu.

— Zengin bir kasaba bulacağız, dedi berber; sanki esinlenmişti. Yumurtanın yoklara karışmadığı bir yer bulacağız! Buğday dolu ambarlar da! Bizi baştacı yapılan konuklar gibi karşılayacaklar... İşte o zaman...

Muhasebeci Yakov İvanoviç başını sallayarak:

— Senin söylediğin o köyler yok artık, diye düşüncesini açıkladı.

— Var! diye bağırdı Petuşkov, var olması gerek! Benim getirdiğim mal için, yakılıp yıkılmamış, şen, zengin bir kasaba gerek!

— Peki nasıl bir mal var elinizde? diye sordu Taras.

— Psikolojik bir mal! diye yanıtladı berber, kaçak olarak.

— Seksen sekiz patates ve yüz on yedi kaşık un, diye mırıldandı kadın.

Herkes heyecana kapıldı: — Bu da nesiydi? Kadına baktılar. Bozuldu kadın. Yüksek sesle düşündüğünü farketmemişti.

Ama lafazan Petruşkov üsteledi durdu:

— Patates konusunda bir şeyler söylüyordunuz demin?

En sonunda kadının ağzından öyküsünün tümünü çıkarttılar. Adı Matriona idi. İki küçük kızını, maden işçileri mahallesinde bırakarak yollara düşmüştü. Büyüğü on, küçüğü beş yaşında idi. Onlara biraz un ve sayıyla patates bırakmıştı. Ayrılırken, her gün üç patates almalarını ve çorbaya da üç kaşık un katmalarını tenbihlemişti. Büyüğü, Liubuşa, daha fazla sarfetmeyecekleri üzerine yemin etmişti. Şimdi, bu hesaba göre, onlara, yüz on yedi kaşık un ve seksen sekiz patates kalmış oluyordu.

— Oysa ben daha yolun yarısına bile gelmedim; diye içini çekti.

— Bizleri de, evde açlar bekliyor, dedi boğuk boğuk muhasip. İkimiz ne kadar zamandır yoldayız, Yakov İvanoviç?..

— Öyle, ama senin eli boş dönmeni beklemiyorlar; ekmekle dönmeni istiyorlar. Ekmek olmadıktan sonra bize ne ihtiyaçları olur? Zengin, yakılıp yıkılmadık bir kasaba bulmak gerek bizim eskileri değiş tokuş etmek için.

— Böyle bir kasaba nerde şimdi? diye göğüs geçirdi muhasip, olsa bile bulabilecek miyiz?

— Bulacağız! diye yanıtladı berber; güveni vardı.

— Ben de kabul ediyorum!.

Külün altında için için yanan ateşin başında geceyi geçirdiler; sonra, yakılıp yıkılmadık bir bir yöreyi aramak üzere, gün doğarken hep birlikte yola çıktılar.

V

Yakılıp yıkılmamış bir yörenin araştırılması... Toprağımızın bu denli büyük, uçsuz bucaksız olacağını; içinde bunca köyün, kasabanın, kestane rengi kirazlıklarla örtülü köylük yerlerin, ormanlar içinde bunca ıssız kulübenin ve yolun bulunabileceğini, Taras, görmeseydi, hiç inanamazdı. Her iki kıyısı boyunca akasyaların uzayıp gittiği, makinelerle yapılmış olan, bulvarlar kadar geniş yollar; bir zamanlar köylülerin açmış olduğu, bugün otların altında kalmış olan yollar; kenarlarında su dolu hendeklerin uzayıp gittiği, açık yan kesitli yeni yollar; çamurları artık taşlaşmış tekerlek izleriyle inişli çıkışlı köy yolları; tarlalar arasında, Kazak zırhları gibi, altın rengi samanla kenarları işlenmiş, güleç yollar; yağmurlu havalarda kullanılmayan, işlek, göçük, yamru yumru olmuş yollar; gösterişsiz ve karmaşık step patikaları; ormanlar içinde, ok gibi uzayan düz ve gergin geçitler... Çeşit çeşit bir sürü yol! Taras ve arkadaşları, yakılıp yıkılmamış bir toprak parçasına rastlamadan, işte bu yolların tümünü dolaştılar.

Hiç bir zaman cesaretini yitirmeyen Petuşkov, onlara yol gösteriyor ve her yolun sonunda mutlu toprağa erişileceğini vaat ediyordu. Gelgelelim, ufukta bir türlü görünmüyordu bu toprak! Kasabalar alevler içinde yanıyor, Almanların alıp götürdükleri sürülerin böğürdükleri duyuluyor, köylülerin içi kan ağlıyordu; yol kenarlarında asılmış bedenler sallanıyor, mosmor kesilmiş çıplak ayakları otlara sanki erişemiyordu.

Kundaklanan köylerden çocuklarıyla birlikte kaçan ka-

dınlar, el arabacıların kamp ateşine sık sık sokulurlardı.

— İzin verin de ısınalım, iyi kalpli insanlar! Artık bir şeyimiz kalmadı! Ne mal, ne ot ocak! Kala kala bir tek canımız var.

— Altmış altı patates, doksan dokuz kaşık un... diye mırıldandı Matriona; kundaklanan köyün çocuklarına gözlerini dikmişti.

Petuşkov, karşılaştığı el arabacılarına, geldikleri bölge hakkında, her zaman sorular sorardı.

— E... Söyle bakalım, ne var ne yok sizin oralarda? Değiş-tokuş yapılabiliyor mu?

— Ne gezer!.. diye yanıt veriyorlardı, isteksizce. Tanrı aşkına karşılıksız trampa olur mu?.. Ellerinde avuçlarında bir şey kalmadı ki...

— Nasıl olur da bir şey kalmaz? diye şaşırıyordu Petuşkov. Nereye gitti bunca mal?

— Nereye gitti mi? Nereye gittiğini bilmeyen var mı?

Sonra, umutsuz bir hareket yaparak, yolun tozları içinde gözden kayboluyorlardı.

Bu konuşmalardan sonra yürüyüşe kalkmak ve dünyada yakılıp yıkılmamış bir toprak parçasının var olduğuna inanmak, temelli güçleşiyordu.

— Yoktur, yoktur! diye yineliyordu Piotr Petroviç; Ama, yine, herkes gibi yürüyüşe devam ediyordu.

— Var olması gerekir! diye bağırdı berber. Bu Almanlar, basit bir kemik parçası gibi, bu yağlı toprağı kemirip tüketecek değiller ya!..

— Almanlar'dan her şey beklenir! dedi Taras bir baş sallamasıyla.

— Altmış patates ve doksan üç kaşık un! diye mırıldandı Matriona, içini çekerek.

Odun ateşi tütüyordu... Eski kuru yapraklar yanıp tükeniyordu... Ama yakılıp yıkılmamış toprak bir türlü görünmüyordu.

Taras tezdan kapkara olmuş, daha da zayıflamıştı; suratı her zamankinden daha asıktı, ağzını bıçak açmıyordu. Çevresindekilerin çilesine ne denli eğilirse, kendi çi-

lesi o denli küçük görünüyordu. Nereye gitmeli? Artık bu sorunun önemi kalmamıştı! Ne yemeli? Pancar mı, frenküzümü mü, mantar mı, yoksa ağaç kabuklarını mı? Artık bu sorunun da önemi kalmamıştı! Sırtı, el arabasının üzerine eğilmekten kamburlaşmıştı; avucunun içindeki kanlı kabarcıklar patlayıp sertleşmişti. Kafasındaki düşe kendini kaptırmış olan Petuşkov'un peşinden sürüklenip gidiyordu; henüz yakılıp yıkılmamış bir toprağın var olduğuna, inanıp inanmadığını, kesinkes bilmiyordu.

Geceleyin, odun ateşinin başında, Petuşkov, esinli bir hava ile, yağlı topraklardan, kendilerini bekleyen el değmemiş topraklardan dem vuruyordu. Taras susuyor, muhasip ise karşı çıkıyordu. Okuyucu bile bu düşe kendini kaptırmıştı.

— Evet, evet! diyordu, güzel bir şey bu! - sonra, kaygılı kaygılı, berberin gözleri içine dik dik bakıyordu. - Acaba varacak mıyız oraya? Varacak mıyız?

Pardesüsü yolda eskimişti; çeşit çeşit dikenler takılmıştı, uyurken de başından çıkarmadığı fötr şapkası çoktan biçimini yitirmişti. Şimdi artık o, traşsız sakalıyla, çıkık elmacık kemikleriyle, kuru, ihtiyar bir adamdı; Karkov'un ünlü baritonu olduğuna kimse inanamazdı.

— Eninde sonunda varacağız oraya, diye yanıtladı berber; inançlıydı. Don'un ötesinde toprak zengindir, - sonra, uzun uzadıya bu topraktan söz ediyordu; yolları üzerinde köyler ne denli az olursa, onun öyküleri de o denli renkli ve hayali oluyordu.

— Senin söylediğin o köyler yoktur! Hiç bir zaman da olmadı! diye karşı çıkıyordu muhasip.

— Yoo, vardı böyle köyler! diye karşılık verdi okuyucu Bir kez, konser veriyorduk; kiraz ağaçlarının altında masaların sıralandığını... saydam sürahilerin altın sarısı balla dolu olduğunu... batan güneşi andıran bir omlet yediğimizi anımsıyorum ben!

— Öyle, iyi yaşıyorduk, iyi yaşıyorduk! diye göğüs geçirdi Taras.

Piotr Petroviç ise, eskiden, niçin yaşamından hoşnut

olmadığını şimdi, artık anlayamıyordu.

— Aklımda kaldığına göre, diyordu kararsız kararsız, yaşamımdan hoşnut değildim; ama neden hoşnut değildim, bilmiyorum? İşin püf noktası da burda! Anımsamamın yolu yok!

Müdürü ile yapmış olduğu tartışmaları da açıklayamıyordu şimdi.

— Onun yüzünden boşaltmayı izlemedim... 'Hayır, dedim, ben gelmiyorum! Almanlar'la yaşamak sizinle yaşamaktan daha kolay benim için, Müdür.' Niçin dalaşıyorduk birbirimizle? Ih!.. Anımsamıyorum. Onun bir hıyarağası, bir hayvan olduğunu çok iyi anımsıyorum. Ama, şimdi, bir fırsatı çıkar da onunla karşılaşırsam... Ih!.. boynuna sarılırım, o hıyarağasının! Namussuzum sarılmazsam!

— Öyle, iyi yaşıyorduk, iyi yaşıyorduk...

— Elli dört patates ve seksen yedi kaşık un...

Ne var ki, yakılıp yıkılmamış toprak görünürlerde hâlâ yoktu.

Don steplerine girmişlerdi artık.

«Şimdi yakında bu olacak! Yakında!» diyordu Petuşkof. Gitgide neşeleniyordu. Arabasının üzerine eğilmiş olarak, kimi zaman ıslık çaldığı bile oluyordu.

Yağlı, siyah, bereketli bir toprak üzerinde yürüyorlardı. Akşamleyin, topraktan öyle yoğun ve iştah açıcı bir buhar çıkıyordu ki, Petuşkov'a göre, ekmeğin üzerine tereyağ gibi sürülebilirdi. Kör olası, ekmekleri yoktu. Serçeler gibi, toprağa dökülen tanelerle geçiniyorlardı. Çevrelerinde, birkaç yüz verst yarı çapındaki bir alanda, buğday tarlaları tanelerini döküyorlar ve toprakta bunlar çürüyordu; el arabacıları, işte bu çürümüş taneleri toplayıp yiyorlardı. Petuşkov, «Şimdi, yakında bu olacak! Yakında!» diyerek herkese güven veriyordu.

Bu yağlı toprak, tirfil ve karabuğday kokuları onun başını döndürüp sarhoş ediyordu. Tıpkı bir denizcinin, denizin sisi içinden, yakın kıyıların belirtilerini sezinlediği gibi, o da, her şeyde, mutlu bir toprağın belirtilerini seziyor ve görüyordu.

— Şimdi hangi kasabalarla karşılaşıyoruz, görüyor musunuz? diyordu. Hepsi büyük, sağlam yapılı... Sonra, kolhozcuların evlerinin ve traktör istasyonlarının kalıntılarını, çinko ya da kiremit döşeli güleç çatıları; sıcak, üstü örtülü damları ve ahırları gösteriyordu. Ancak, kafasını biraz kurcalıyan bir şey vardı: Ne sürülerin böğürmeleri, ne de tavukların gıdaklamaları duyuluyordu.

— Bunların hepsini daha ilerde göreceğiz, daha ilerde! diye iddia ediyordu. Şimdilik herkes de buna inanıyordu. Karabuğday balının ve çürüyen has buğdayın kokusu doymak bilmeyen burun deliklerini şişiriyordu...

Bizim el arabacıları, Don yollarında, Rusya'dan gelen bir insan seliyle karşılaştılar. Aralarında, Kursk'tan, Bielgorod'tan, Voronej yöresi kentlerinden insanlar vardı. Rusya Ukrayna ile birleşmişti. Arabalarını yan yana koydular, geçen senenin kuru otundan sardıkları sigaralarını tellendirdiler, el arabalarının kollarını tuta tuta kanayıncaya dek yıpranmış olan ellerinin arasında, bu otları ovarak toz haline getiriyorlar ve sonra sarıp içiyorlardı.

— Büyük kasabalara gitmeyin, diye tenbih ediyorlardı birbirlerine; Alman garnizonları vardı oralarda... Hiç bir şey sağlayamazsınız... Üstelik, elinizde kalanları da, ne denli az olursa olsun, Almanlar alır.

— Kuşkusuz, onların geçtikleri yerden gitmek boşuna olacaktır... Ne bulurlarsa, yiyip temizliyorlar... Çekirge sürüleri gibi...

— Sizin taraflarda ne var ne yok bakalım? diye sordu Taras Kursk'lu adamlara.

Boş ver, der gibi bir hareketle yanıtladılar:

— Tıpkı sizlerdeki gibi! Övünülecek bir şey yok...

— Yaşantınızı zorlaştırıyorlar mı?

— Sözü mü olur bunun...

Taras arabasını sürerken düşüncelere daldı: İnsan acısının da sınıları var mıydı? Onun da bir sonu var mıydı, acaba?

— Sensen patates ve seksen bir kaşık un, diye mırıldandı Matriona; içi sıkılmıştı; Tanrım, Sevgili İsa!

Gel gör ki yine yoktu görünürlerde yakılıp yıkılmamış toprak parçası...

Ertesi gün, Petuşkov, büyük araba yolunu onlara bıraktırdı, bir oto yoluna çıkardı.

Sisli uzaklıkların ötesini gören bir peygamber edasıyla:

— Yakında olacak! Yakında olacak! diye bildirdi.

El arabalarını, kırma taş dökülüp, üzerinden silindir geçirilmiş yolun kuru ve sert toprağı üzerine diktiler. Gördükleri ilk şey, toprağın üzerinde upuzun yatan bir kadın cesedi oldu.

Yolun alçak kenarında, arabasının yanına uzanmış yatıyordu; yüzünü toprağa dayamış, başı Batı'ya dönüktü...

— Bir kadın ölüsü! dedi muhasip; donup kalmıştı.

Bitkin ve şaşkın bir halde, kadının çevresinde toplandılar. Kadının katılaşmış elleri buğday çuvalına sımsıkı sarılmış, öylece duruyordu... Çuval el arabasından düşüp, patlamıştı. Buğday taneleri toprağın üzerine saçılmıştı. Sanki, kadının cansız elleri hâlâ onları devşirmeye çalışıyordu da, bir türlü beceremiyordu.

— Yerine varamadı! diye mırıldandı Matriona.

El arabacıları arabalarının tekerlekleriyle kadının cesedine dokunmamak için, sakına sakına bir kıvrıntı yaparak, sessizce yollarına devam ettiler. İşte yine, tozdan kızıl sarı olmuş bir yol önlerinde uzayıp gidiyordu.

O gece, soğuk bir yağmur, onları kuru ot yığınları içinde saklanmaya zorladı. Nemli yığınların çevresinde, el arabacılarından oluşan büyük bir kalabalık toplandı. Pis bir sinek sürüsü gibi, yığınlara yapışıp kaldılar, otların içlerine gömüldüler; birbirleriyle sıkıştılar; hepsi de aynı derecede ıslanmış ve üşümüştü. Aralıksız, boğuk ve hastalıklı bir öksürük gürültüsü ot yığınlarının üstünde dolaşıyordu. Kimse uyuyamıyordu. Bir yandan da yağmur yağıyor, durmadan yağıyordu... Güz yağmurları başlamıştı. Gelgelelim yakılıp yıkılmamış toprak hâlâ görünürlerde yoktu.

Petuşkov, birden, aklından şunları geçirdi: «Belki de

böyle bir yer gerçekten yoktur? Bir düştür sadece bu, kimbilir?» Ama hemen arkasından, arabasına doğru koştu: «Malım ıslanacak!» diye; sonra, arabasının üzerine boylu boyunca uzanıverdi. Muhasibe, Piotr Petroviç'e gelince; öksürükten başını alamıyordu; «Oraya varamayacağımı Benim yaşımda serserilik etmeğe kalkışılır mı hiç?» diye aklından geçiriyordu. Öksürükten boğulacak gibiydi; koyu koyu balgamlar tükürüyordu. Matriona, ölü kadını bütün gece rüyasında gördü: Yine yere yatmıştı, donuk parmaklarıyla toprağı tırmalıyor, buğday tanelerini toplamaya çalışıyordu hep, ne çare başaramıyordu... «Hiç kuşkusuz, benim evde olduğu gibi, onun evinde de aç boğazlar onu bekliyordur. Ama şimdi, beklemeleri boşuna.» Okuyucu, büyük bir gürültüyle boğazını temizliyordu: «Hım! Hım!» ederek, sesini yitirmediğine kendisini inandırmaya çalışıyordu. Bir ara, nezleli bir sesle bağırarak bir şeyler söyledi... Bir yandan da, yağmur suları iplik iplik bedeninden akıp duruyordu. Ölen kadın, bütün gece, Taras'ın önünde dikildi. Boylu boyunca dikiliyordu; kollarını bir yargıca uzatır gibi, ona uzatıyordu: «Söyle bana, Taras, çekimin ölçüsünü söyle!» O da yanıt veriyordu: «Böyle bir ölçü yok, be kadın!»

Sabahleyin yağmur dindi; göz kamaştıran bir gençlikte, neşeli bir güneşin yükseldiği görüldü. Petuşkov cesaretini yeniden topladı.

— Geceleyin hiç uyumadım. Düşündüm durdum, dedi; acele acele; biliyor musunuz, şansımızın niçin yaver gitmediğini ben şimdi anladım!

Bir şey demeden herkes ona baktı

— Büyük yolların yakınında kalmaya pek bel bağladık. Almanlar da orda olacaklardı elbette. Onların geçtikleri yerlerde bir şeyler aramak, boşuna gayret. Uzak, bilinmeyen köşelere gitmek gerek! diye bağırdı; uzak, bilinmeyen köşelere! Henüz kimsenin ayak basmadığı yerlere!

İçtenlikle, uzun uzun anlattı; herkes yine güvendi ve arkasına takıldı.

Büyük yoldan uzaklaştılar ve Don nehrine doğru arabalarını dümdüz sürdüler. Petuşkov, içini zorlu bir ateşle yakıp tutuşturan düşün coşkunluğu ile, onlara acele etmelerini söylüyor, öfkeleniyor, ve haykırıyordu: - Uzak, bilinmeyen köşelere! Uzak, bilinmeyen köşelere! diye. Onlar da yorgunluktan şişik, hasta bir halde peşinden sürükleniyorlardı, tökezliyorlar, düşüyorlar, ama yine de sürüklenip gidiyorlardı.

El arabacıları, bir öğle vakti, canları burunlarına geldiği bir sırada, uzun zamandanberi duymadıkları bir şeyi, duyar gibi oldular: Kokoriko! Kokoriko!.

— Dinleyin bakın! diye haykırdı kıvançla Petişkov. Elini başının üstüne kaldırmış, öylece donup kalmıştı.

Ama zaten herkes işitmişti bunu. İşittiklerine inanamayarak, herkes, olduğu yerde durdu...

Horozlar ötüyordu! Öyle coşkun, öyle şen, öyle ölçüsüz bir sesle ötüyorlardı ki, bütün yüzlerde dokunaklı ve çekingen bir gülümseme, kendiliğinden, beliriverdi; herkes, yaşamında en iyi ve en mutlu olarak bellediği bir şeyler anımsadı: Çocukluğunu, düğünleri, ilk başarışını; herkesin kendine özgü bir anısı vardı. Petuşkov, kendinden geçmiş bir halde, ayaklarının ucu üzerinde duruyordu. Sevinç ve kıvanç ışıyordu yüzünde. Matriona, sanki dua edecekmiş gibi, ellerini göğsünün üzerinde birleştirmişti. Okuyucu, soyundu. Sessizce, saygılı ve sevgili, ayakta duruyordu.

İşte, ormanın dibinden, mutlu toprak karşılarına çıkagelmişti. Kılları ağarmış yaşlı öküzler yük arabalarını ağır ağır çekiyor, güvensiz bir gözle, belli etmeden bakıyorlardı. Gümüş rengindeki lahana kelleleri arabaların üzerinde yığılmıştı; çingene tefleri gibi gerilmiş karpuzlar birbirine sürtünürken boğuk gıcırtılar çıkartıyor; yamru yumru kabarık patatesler geniş çuvallardan dolup taşıyor; domateslerin kan kırmızısı suları akıyor; çılgına dönmüş horozlar kafeslerinde çarpınıp çırpınıyor; ördekler, 'vak-vak' diye sesler çıkararak etrafı çınlatıyor; pembe domuz yavruları aptalca bir şaşkınlık içinde, dünyayı seyrediyor; kaşları çatık köylüler, kızgın bir tavırla, öküzlerini övendere

ile döğüyorlardı. Alman askerleri de, arabaların yanında, yavaş yavaş, tembelce yürüyorlar, durmadan bir şeyler çiğniyorlardı.

Konvoy, ağır ağır, upuzun, sürüklenip gidiyordu. El arabacıları, yüksek at arabalarının, üzgün ve uysal bakışlı ineklerin, altın rengi has buğdayla dolu sandıkların, asık suratlı köylülerin, ağlamaktan gözlerine kan çökmüş kadınların ve pisboğaz Almanların ardı arası kesilmeksizin geçip gittiğini görüyorlardı... Kervan yavaş yavaş geçiyor, uzaklardan kayboluyordu. Nihayet, en son araba, ormanın dibinde, artık görünmez olmuştu. Mutlu toprak geçip gitmişti; ama, gürültüsü hâlâ duyulmaktaydı; kendisi ufukta eriyip yok olmuştu. Okuyucu, yavaşça arabasının üzerine çöktü, yüzünü şapkasıyla saklayarak, ağlamaya başladı.

Petuşkov boğuk bir sesle:

— Ah nasıl tiksiniyorum onlardan! Nasıl tiksiniyorum, bilseniz! diye söylendi; yumruklarını sıkıyordu. O kadar ki, önüme otursalar, ben bu adamları tıraş edemem... Yanaklarını tıraş ettiğim sırada, belki bir şey olmaz; ama iş boğaza gelince...

— Otuz üç patates ve altmış altı kaşık un, diye mırıldandı Matriona; sonra, hıçkıra hıçkıra ağlamaya koyuldu. Tanrım, Efendim!

Kimse hiç bir şey demedi.

Matriona birden ayağa kalktı, yeniyle gözlerini sildi, önce Petuşkov'u, sonra diğerlerini çok aşağıdan selamladı.

— Sizlere teşekkür ederim yoldaşlar, iyiliğinize ve arkadaşlığınıza. Bütün kalbimle teşekkür ederim!

— Neyin var? diye sordu Petuşkov; korkmuştu.

— Dayanamayacağım artık! dedi ciddiyetle. Evime döneceğim. Çocuklarım son azıklarını yiyorlar.

— İyi ama... Hani buğday? Eve ne götüreceksin?

— Yapacak bir şey kalmadı. Belki bir şeyler trampa edebilirim; ya da, merhametlerine sığınacağım.

— Peki, git öyleyse! dedi yavaşça Petuşkov; sonra, bakışlarını yol arkadaşlarının üzerinde gezdirdi. Bize gelin-

ce, biraz daha devam edeceğiz...

Matriona el arabasının kollarına yapıştı ve yola sürdü.

— Kimbilir, belki de ölülere ekmek götürüyorumdur; ama olsun, ille de gitmem gerek.

— Elveda, Matriona! dedi Taras yavaşça. Yolunun sonuna varmalısın.

— Varacağım inşallah, diye içini çekti maden işçisinin karısı.

El arabacıları, arkasından uzun uzadıya bakarak yolcu ettiler. Sonunda gözlerden kayboldu.

Berber, elinden geldiğince daha şen görünmeye çalışarak:

— İşte böyle! dedi.

Bu arada, sürekli, hafif bir tiremeyle kıpırdayıp duran sarkık çenesiyle, gözlerini kapamış, oturmakta olan okuyucunun yüzü gözüne ilişti. «Varamayacak oraya!» diye düşündü; içinde bir sıkıntı vardı berberin. «Hiç bir yere varamayacak!»

Oyuncunun omuzuna, çekine çekine, sevecenlikle dokundu:

— Ne oluyor? Keyfin kaçtı galiba? diye sordu.

— Ha? Evet... Özür dilerim... Kendimi pek iyi hissetmiyorum! diye açıldı. Her vakitki gibi gülümsemeye çalıştı, ama gülümsemesi yarıda kaldı. Özür diler gibi kollarını açtı. - Ne denli tatsız bir şey değil mi? Özür dilerim...

Güçsüzlüğünden dolayı özür diliyordu. Bu sırada, Petuşkov, ilk kez, birden, ona ve diğerlerine karşı işlediği kusuru anladı. «Bu ihtiyar adamları, nereye olduğunu bilmeden, ne zorum var da sürüklüyorum peşimden? Belki de artık yakılıp yıkılmadık bir köy kalmamıştır dünyada?»

«Ama, ne güzel bir rüya idi o! Ne harikulâde bir rüya!» diye, pişmanlıkla aklından geçirdi. Sonra içini çekerek şunları söyledi:

— Peki, n'apalım! En yakın köye girelim. Göreceğiz!

En yakın köylük yer, yarı yarıya boşaltılmış büyük bir kasabaydı. Evlerin bir çoğu çaprazlama tahtalarla çivilenip kapatılmıştı; bir çok ev de kapısız, çatısız, kasabanın

ortasına bırakılmış, üstü açık cesetler gibi dikiliyordu.

Berber, diğerlerinden daha halli vakitli gibi görünen bir evi seçti ve penceresini tıklattı. Bir kadın göründü; yüzü hastalıklıydı; ama, iyi kalpli olduğu anlaşılıyordu. El arabacılarını görünce, üzüle üzüle başını salladı:

— Girebilir miyiz? diye efendice sordu berber.

— A... Elbette! diye yanıtladı kadın; küçük kapıyı açtı. Avlu, bir halı gibi sarı yapraklarla örtülüydü, geniş ve boştu; arabalarını içeriye sürdüler.

— İşte oldu! dedi berber neşeyle. Satıcıları kabul ediniz, hanım!

— Satıcılar buyursunlar, ama müşteriler nerde, bir tek bile yok, diye yanıtladı üzüntüyle köylü karısı.

— Olsun; ama malları görmek gerek, görmeden olmaz! diye bağırdı Petuşkov. Haydi bakalım - sonra, okuyucuya döndü; o ise arabasının üzerine çökmüştü.

— Hey, ne oluyor? diye sordu yavaşça. Versenize hadi!

Okuyucu bir hareketle umutsuzluğunu belirtti.

— Peki öyleyse, bana bırak da, senin malını ben göstereyim.

Petuşkov okuyucunun arabasına bir göz attı, paketleri çıkardı.

— Boşuna açıyorsunuz paketleri, boşuna üzüyorsunuz kendinizi, dedi kadın; inanın, bir şeyimiz kalmadı, bağışlayın bizi.

— Olmaz, hele bir görün! Hele bir görün! diye atıldı Petuşkov. Ellerini kollarını sallaya sallaya küçük bir dengi çözerek, içindeki bütün zenginlikleri kadının gözleri önüne serdi. Kumaşı da, dikişi de iyi bir erkek takımıydı; herkesin belleğinde savaş öncesi o uzaklarda kalmış dönemi canlandıran bir takım elbiseydi; o zamanlar el arabacıları da, insana yaraşır bir biçimde giyinirler, konserlere giderlerdi. Yeni yeni elbiseler yaptırırlardı; elbiselerinin biçkisi üzerinde terzi ile tartışırlardı; sanki kıyamet kopacakmış gibi ciddi ciddi tartışırlardı.

Kadın saygılı bir tavırla:

— Doğrusu, beyefendi temiz ve zengin giyiniyormuş! dedi. Elbisenin kumaşını gocuna gocuna yokladı.

Okuyucu kısık bir sesle:

— Benim konser elbisemdi, dedi; hemen sırtını döndü.

Petuşkov Kazak karısına eğilerek:

— Kim olduğunu biliyor musun? diye mırıldandı. Bir ses sanatçısı! Bütün dünya tanıyor onu. Okurken bu elbiseleri giyerdi. Anlayan için çok değerli şeyler bunlar!

— Çok acıdım, dedi kadın; içim parçalandı. Giysilere üzüle üzüle baktı, bir kez daha kumaşını yokladı... - elimizde avcumuzda bir şey yok ki, sahiden, inanın bana! Nemiz varsa, hepsini alıp götürdüler...

Ateşi yükselmiş gibi, Okuyucunun içi titriyordu; pardesüsünün yakasını yeniden kaldırdı, başını omuzları arasına gömdü. Güçsüzlükten, ihtiyarlıktan ve açlıktan tir tir titriyordu. Çenesi kıpırdayıp duruyordu, kendini tutamıyordu.

Kazak kadını ona baktı, yüreği ağzına geldi.

— Beyefendi hasta galiba? diye sordu yavaşça.

Petuşkov üzgün bir tavırla karşılık verdi.

Kadın ansızın ayrılıp eve koştu, bir ekmek somunu, bir ibrik ve içinde ince yağ dilimleri olan bir tabakla geri döndü. Hepsini okuyucunun önüne koydu. Okuyucu, korka korka geri çekildi.

Kazak kadını kendisini selâmladı.

— Buyurun, yiyin, rica ederim! Ne olur, beni kırmayın! İneğimi elimden aldılar, yalnızca bir keçim var şimdi! Bağışlayın beni!

Okuyucu el kol hareketleriyle karşı gelerek:

— Olmaz, olmaz! dedi. Param yok, kabul edemem... Ne yapıyorsunuz siz!

Kazak kadını yavaş bir sesle:

— Ben de para kabul edemem, dedi.

Petuşkov yiyeceklere hırsla bakıyordu. Uzun zamandanberi, çok uzun bir zamandan beri ekmeğin yüzünü görmemişti. Ağzının salyasını yutkundu, okuyucuya yaklaştı. İnançlı bir tavırla:

— Yiyin! dedi. Bir şey çıkmaz bundan! Yiyin!

Oyuncunun yüzü kızardı. Mırıldanarak:

— Ama nasıl olur?... Ben bir ses sanatçısıyım... Beni herkes tanır, bir onurum var benim... Sadaka istemem... Teşekkür ederim. Ama...

Kadına şöyle bir baktı. Önünde, ayakta duruyordu, başını iyice eğmişti, önlüğünü çekiştirip duruyordu.

Sanatçı, el arabasından yavaş yavaş kalktı, soyundu; yukarıya, barut rengine dönmüş soğuk gökyüzüne doğru baktı, şapkasını göğsünün üstünde bastırarak, birden, şarkı okumaya başladı. Zayıf, boğuk, hastalıklı sesler çıkıyordu gırtlağından; ama, buna aldırmadı; şarkısına devam etti. Taras, bu adamın, göz göre göre gençleştiğine bakarak, şaşırdı kaldı. Sesi güçlenmeye başlamıştı; hemen nerdeyse madeni bir zenginlik kazanmıştı sesi. Acaba bu bir yanılsama mıydı? Kazak kadını, saygılı, elleri göğsünde bağlanmış bir halde, olduğu yere çakılıp kalmıştı; gözünü kırpmadan, dimdik sanatçıya bakıyordu. Komşular, - erkek ve kadın köylüler - çitin yanında toplanmışlardı. Süzülüp süzülüp avluya geçiyorlardı. İşte birkaç kadın ağlamaya koyulmuştu bile; genç kızlar, yemenileriyle gözlerini siliyorlar, ihtiyarlar başlarını değnekler üzerine eğmişler ve şapkalarını çıkarmışlardı. Sanatçı, şapkasını ileriye uzatmış, karmakarışık havalar ve türküler söylemeye devam ediyordu. Kazak kadınına teşekkürlerini sunuyordu. Ama bir dul kadının ikram ettiği ekmekten dolayı değil, ruhunun iyiliğinden dolayı ona teşekkür ediyordu. Herkese, şarkısıyla teşekkür ediyordu; tüm dinleyenler, hasta, ihtiyar bir Rus sanatçısı olarak, nezleli hançeresini hoşgörü ile karşılıyorlardı; şarkılarıyla duygulanmışlar, onunla birlikte ağlıyorlardı, ağlamasını en iyi bilen, Ruslara yakışır şekilde, ağlıyorlardı.

Bitirmişti şarkılarını, takatten kesilmişti, arabasının üzerine çöküverdi. Herkes susuyordu. Yalnızca kadınlar hâlâ hıçkırıyorlar, yemenilerinin ucuyla gözlerini siliyorlardı.

Kalabalığın içinde ak saçlı dede ortaya atıldı, kalaba-

lığın üzerinde sert bakışını dolaştırdı. Parmağını sanatçıdan yana çevirerek:

— Kimdir bu adam? diye sordu. Sonra kınar gibi başını salladı. — Bu adam, hemşehrilerim, büyük bir ses sanatçısıdır; anladınız mı şimdi kim olduğunu. Biz bu adamı kurtarmazsak, hükümetimiz bizi bağışlamaz. Doğru söylemiyor muyum, he? — Köyün adamlarına bir kez daha sertçe baktı ve sanatçıya döndü: — Bizde kalın öyleyse, sizden rica ediyorum. Gücünüz olursa, gene şarkı söylersiniz ve bizler de ağlarız. Yok gücünüz yetmezse, ne diyeyim, bizimle yaşarsınız, öylece... he?

— Yaşayın! dedi Kazak kadını sanatçıya.

Piotr Petroviç, sanatçıyla vedalaşıp, kasabadan çıktıkları sırada alaycı bir tavırla:

— Peki, şimdi ne olacak? Bizler ne yapacağız? Belki, ne! kapı kapı dolaşacağız? El açacağız, he?

Petuşkov'a baktı. Berber bu sözlere çok öfkelenmişti:

— Benim kaygılanacak bir şeyim yok! diye bağırdı; sesi piliç horozun sesini andırıyordu, pek inceydi; Ben kimin için bu zahmetlere katlanıyorum? Kendi malım için mi? Hangi köye gitsem, kadınlar onu kapışırlar. Hem de korkmayın, malımın değerini de verirler...

— Şu mal da neymiş ki acaba? diye sordu Taras. Güvenemiyordu.

Berber, bir göz atarak, hafifçe gülümsedi:

— Pirinç pudrası, dedi yavaşça. Pirinç tozu, şimdi anladınız mı?

— Pirinç pudrası mı? Taras şaşırmıştı.

— Ya? Ne dersin? Çok hayali bir şey, değil mi? diyor, sevinçten ağzı kulaklarına varıyordu Petuşkov'un. He? Ne demiştim? Psikolojik bir mal, demiştim! Şimdi savaş içindeyiz, diyeceksiniz. Yanıtım şu olacak: Kadın bu. Kadın her zaman kadındır, pirinç pudrasına her zaman gereksinim duyar. - El arabasına sevecenlikle baktı - Kapışacaklar, göreceksiniz!

— Gerçekten... dedi muhasip. Çok önemli bir mal

bu. Ama... ah!.. Daha başka nereye gidersin? Daha uzaklara... He!.. Gidecek yer yok ki.

Gerçekten, artık gidecek yer yoktu. Dinyeper'den Don'a varıncaya dek bütün yöreyi dolaşmışlardı: Hiç bir yerde yakılıp yıkılmadık bir köy görememişlerdi. Daha ötesi, cephenin bitişiği, yanıp kavrulmuş bir bölge idi. Artık gidecek yer kalmamıştı.

Petuşkov da anlamıştı bunu. Gelgelelim, ne olursa olsun, düşünden vaz geçmek istemiyordu. Bir sır veriyormuş gibi:

— Bu akşam, nihayet, oraya varacağız, dedi.

Yoldaşları güvensizlikle ona baktılar, ama yine de arkasından gittiler. Akşamleyin, bir kasabaya girdiler. Bu kasaba da, içinden geçtikleri yüzlerce kasaba gibiydi: Nüfusu yarı yarıya göçmüştü, güneşli ve ıssızdı; evleri aşık suratlı, üzgün; çatıları nemli otla örtülü; bacalarından ince ip gibi dumanlar tüten bir kasabaydı. Ne var ki, Petuşkov, aradığının tam da bu olduğuna inanmış gibi görünmek istedi. Yol arkadaşlarına gizlice bakarak, sevinçle:

— Ya, işte, gördünüz mü? diye haykırdı. İşte bakın, işte aradığımız!

Sonunda onun sözlerine ve sevincine hepsi inandı. Bir hedef gerekliydi onlara, başka gidecek yer kalmamıştı artık.

Petuşkov, eski kolhozun ahırları yakınında toplanmış olan kadınlara, neşeli neşeli:

— Haydi, koşun, kapan kapana! diye bağırıyordu Sizlerden bir dakika dikkat etmenizi rica edeceğim. Güzel kızlara ve genç kadınlara güzelliğin ve ebedi gençliğin sırrını açacağım - Haydi, koşun, kapan kapana!

Genç kızlar ve kadınlar, böylesine şen bir adamı görünce, hemen çevresini sardılar.

— Nedir bu? Ne var? diye hep birden bağırdılar.

Petuşkov, ciğerlerinin bütün gücüyle:

— Pirinç pudrası! diye haykırdı.

Bir sessizlik oldu.

Petuşkov'a yakın duran, uzun saçlı genç bir Kazak

kızı, küçük sandığın bulunduğu yana doğru, güvensiz bir tavırla yan yan bakıyordu.

— Pirinç pudrası mı?

— Değil, Kuğu tüyü! diye yanıtladı Petuşkov.

— Ne demek istiyorsun yani? diye sordu yavaşça Kazak kızı. Bizimle alay mı ediyorsun?

— Yok canım, niçin ama? dedi berber; kendini tutamadı. Bütün kalbimle...

Kazak kızı başını sallaya sallaya:

— Biz dulların acısıyla alay etmeğe mi kalkıyorsun. Bakın şu işe! Yaşından da mı utanmıyorsun sen!

Yaşlı bir kadın da, başlığını çekip çıkararak, hınçla bağırdı:

— Kimin için pudra süreceğiz, söylesene bize? Başımıza gelen belâlardan, pudra sürmeden saçlarımız ağardı!

Hepsi birden haykırışmaya başladı:

— Önce bize adamlarımızı verin, sonra pudra satmaya gelin...

— Bize eski yaşantımızı geri verin!

— Kimin için pudra süreceğiz? Almanlar için mi?

Yuvalarına çomak sokulmuş eşek arıları gibi, kızgın ve amansız, yanına yaklaşıyorlardı: Yaralarının üstüne parmak basmıştı. Petuşkov iki kolunu siper yapıp savunuyordu ve hızlı hızlı söyleniyordu:

— Kentte kapışacaklar onu, göreceksiniz...

Uzun saçlı Kazak kızı:

— Orospulara sat onu! diye bağırdı; Bizler, doğru yolun ne olduğunu biliriz, utanmaz ,alçak herif!

— Sen kendine sür pudranı! Bizlerin kalbi yok artık!

Taras ve muhasip terziyi tutup kaldırdılar, nerdeyse karga tulumba uzaklaştıracaklardı kalabalıktan..

Arkalarından çamur ve kil topakları uçuşuyordu.

Taras, hemen arkalarında bir çamur topağı düşüp parçalanınca:

— Çok iyi oldu! dedi. Haklısınız kadınlar! Çamur, evet çamur atmalısınız bize! Biz sizlere çamur getirmiştik, sizler de bize çamur atacaksınız elbette! Çok iyi oldu!

Petuşkov, iki kat olmuş, arabasının arkasında ayaklarını sürüyordu...

Piotr Petroviç, alaycı bir tavırla:

— Ne haber? diyecekti; ama, Petuşkov'a şöyle bir baktıktan sonra, boşver anlamında bir hareketle yetindi.

Geceyi büyük yol üzerinde geçirdiler...

Topların gürültüsü, uzaktan gelen gök gürlemeleri gibi duyuluyordu. Taras soyundu, kulak kabarttı. Sevinçli ve hafif bir bulut geçti yüzünden...

— Hiç olmazsa, seslerini duydum. dedi; yürüyüşüm boşuna gitmedi.

Biraz uzağındaki bir adam, yanındakilere alçak bir sesle:

— Siz bu gürültülere bakmayın. Stalingrad, eskisi gibi, yine dayanır, dayanacaktır da.

Karanlığın içinden alaycı bir ses sordu:

— Peki bunu nasıl bilebiliyorsunuz?

— Ben bildiğimi söylerim, dedi sakin sakin adam; o zaman, Taras, onun sesine kulak kabartmaya başladı. — Almanlar Stalingrad'a, sözlerinden caydıkları için tazminat ödeyecekler. Çok çetin cevizdir o: Dişlerini kırıyor.

Taras, Piotr Petroviç'e döndü ve alçak sesle:

— Şu konuşan adama söyle de beni görsün!

Piotr Petroviç, şaşkın şaşkın Taras'a baktı.

Taras, alçak ve heyecanlı bir sesle ekledi:

— Bunu ısrarla rica ediyorum senden!

Muhasip bir kaç adım gitti ve Taras'ın çağırdığı adamla döndü. Karanlıkta yüzü seçilmiyordu.

Adam karanlık boşluğa seslenerek:

— Kim çağırdı beni? diye sordu. Niçin çağırıyor?

Taras alçak bir sesle:

— Seni çağıran benim. Merhaba, Stepan!

— A! Bak şu işe! Bir saniye bir sessizlik oldu; sonra, adam da yavaş bir sesle: — İyi günler, baba!

Bu, Taras'ın büyük oğlu Stepan'dı.

VI

Evet, Taras'ın büyük oğlu Stepan'dı o.

— E, merhaba, baba! diye yineledi; şaşırmıştı. Ne işin var senin böyle yollarda?

Taras bıyık altından gülümseyerek:

— Yakılıp yıkılmadık bir köy arıyorum, dedi.

— Ya! Bulabildin mi bari?

— Yoo! Üstelik bulacağımdan da umudumu kestim.

— Ya, öyle demek!.. Ne var ki, yakılıp yıkılmadık köy artık uzaklarda değil... Volga'nın hemen öte kıyısında.

— Uzak sayılmaz; ama, oraya götürecek yol yok.

Ayrılıp bir köşeye çekildiler. Taras bir ağaç kütüğüne, Stepan da, basbayağı otlar üzerine oturdu.

— Senden yana bir şey soracak değilim, dedi Taras. Ben yakılıp yıkılmadık bir yer arıyorum; anladığım kadarıyla, sen de yakılıp yıkılmadık ruhları bulmak istiyorsun?

Stepan gülerek:

— Evet, dedi; aşağı yukarı öyle.

— Peki, sen bulabildin mi bari?

— Çok.

— Çok mu? dedi baba; güvenemiyordu. Ben hiç rastlamadım.

— Demek ki sen aramasını pek bilmiyorsun...

— Ben aramıyorum ki! dedi ihtiyar; birisini iteler gibi bir harekette bulundu. Herkes kendi vicdanının sesine göre yaşıyor. Ben kendi ruhumu bilirim; iş başkalarının ruhuna gelip dayandı mı, bu beni ilgilendirmez.

— Benim dediğim de bu işte. Bütün kötülüğün kaynağı da burada: Biz, her birimiz, bir başımıza kalınca, hep temize çıkıyoruz...

Taras hiç yanıt vermedi. Bir süre sessizce oturdular.

— Ben de seni orduda sanıyordum, dedi baba. Şimdi nerde olduğun anlaşıldı!..

— Evet, böylesini uygun gördüler...

— Orduya gidiyorum, demiştin bana!

— Ah, baba, her şey söylenemez ki! dedi Stepan omuzlarını silkerek.

— O da neden? diye sordu ihtiyar; suratı asılmıştı.

— Çünkü benim işim... dedi Stepan; çevresine bir göz attı, gizlidir... Bir parti görevi... Ha dediğin zaman söylenivermez.

— Bu gibi işlerde, partisiz adam kalmadı ki, diye homurdandı ihtiyar. Pek âlâ söyleyebilirdin bana. El miyim ben? Bugün artık herkes Parti'li! Almanlar bizlere çok şey öğretti!

— Evet! dedi oğul gülerekten. Şimdi, ben bile, onların bana da bir şeyler öğrettiklerini söyleyebilirim pek âlâ.

— Peki Valia, o nerede? Boşaltıldı mı?

— Hayır... Burada...

— Nerde yahu? diye şaşkınlık gösterdi.

— Burada, sözün gelimi... O da benim gibi dolaşıyor. Babasına biraz daha yaklaşarak eğildi ve kulağına fısıldadı: — Şu anda, orada... Yakılıp yıkılmadık topraklarda, bizimkilerin yanında... Buluşmaya gideceğim... Görüşeceğiz.

— Bak sen şu işe! dedi yavaş yavaş Taras. Bunu Valia'dan hiç beklemezdim! Ama bu bir kadın yahu!

— Daha iyi ya!

— Genç de sayılmaz!

— Çok söyledim, ama dinlemedi... Senin gibi yanıtladı beni: Şimdi partisiz kimse kalmadı, dedi. Bu durumda, o da dolaşıyor artık.

— Dolaşıyor mu? diye bağırdı Taras; dizlerini dövüyordu. Ya, demek böyle, ha! Bana ne bir tek kelime söyledi, ne de dolambaçlı yoldan hissettirdi... Köpek oğlan! Bunu sende bırakmayacağım.

Stepan hafifçe gülümsedi, hiç ses çıkarmadı.

— Peki oğlundan da haber almak istemez misin? dedi ihtiyar homurdanarak. Hem babanı, hem oğlunu unuttun? Siz böylesiniz, işte...

— Haberim var ondan... Çok değil, orası öyle... Yaşıyor, değil mi, sevgili Lionka'm, sağlığı iyi değil mi?

— Evet, sağlığı yerinde, diye yanıtladı Taras; sonra, birden: — Dur bakalım, dur hele: Kimden öğrendin bunları sen?

Oğul istemeyerek ağzından kaçırdı:

— Kimden olacak, Nastia'dan... Ara sıra... Mektuplarını iletirler bana...

Taras acı acı başını sallayarak:

— Gördün mü ya... Fesatçılar! Hiç bir zaman Stepan, hiç bir zaman bunu sende bırakmayacağım. Hayır, hiç bir zaman! Eve dönünce de Nastia'yı bir güzel pataklayacağım.

Oğul gülerek:

— Ama ben kusurumu saklamadım ki. Görüyorsun, işte her şeyi söyledim.

— Her şeyi söyledim, diyorsun! Kendi babandan gizlenmen hoş bir şey olurdu, değil mi? Seni adam eden kim be? Açık konuşalım, seni bolşevik yapan ben değil miyim?

— Şşıt!

Taras hâlâ öfke içindeydi, yavaşça sordu:

— Doğru değil mi, söyle?

— Doğru, baba, doğru! Hespi doğru dediklerinin!

— Benim oğullarım hiç sevindirmezler beni, gâvurun çocukları! diye gürledi. Biri Almanlara tutsak olur, yakasını sıyırabilirlerse, ne âlâ. Ötekisi babasından gizlenir. Üçüncüsü ise, hiç bir haber salmaz. Ben de, bir ağaç kütüğü gibi bir başıma, ne kocamış bir budalayım ki, fellik fellik dolaşıyorum ülkede!

Oğluna bir kez daha baktı, yüzü karanlıkta belli belirsiz görünüyordu; salt gözleri parlıyordu.

İhtiyar hafifçe titreyen bir sesle:

— Pekâlâ! dedi; Pekâlâ, adet olduğu üzere kucaklaşalım bari. - Kollarıyla oğlunun başını sardı, bağrına bastı ve kulağının borusuna şunları fısıldadı: — Sağol, oğlum! Beni aldatmadın, sağ ol... Diğer kardeşlerinden çok sana güveniyordum! Sağol!. - Bir daha kucaklayıp öptü, sonra hafifçe geri iterek, babacanca homurdandı:

— Bu ne sakal yahu! Seni sesinden tanıdım, benim-

kini andırıyor sesin. Haydi gel şimdi! dedi ayağa kalkarak. Sana arkadaşlarımı göstereyim.

Ateşe sokuldular, Taras Stepan'ı tanıttı:

— İşte, bir memleket buldum ben.

Piotr Petroviç, hem umursamaz, hem de hoş karşılayıcı bir sesle:

— Biz de sevindik! diye yanıtladı. Bir yere oturun da, ısının.

Petuşkov, dalgın bir bakışla Stepan'ın yüzünü inceledi, ama bir an sonra unuttu. Başı ellerinin arasında, ateşin üstünde sallanıyor, iç çekiyor, anlaşılmaz sözler mırıldanıyordu.

— Hasta mısınız? diye sordu Stepan, saygılı bir şekilde.

— Buyur? Evet, evet... hasta... Hastayım... diye kekeledi. berber. Kocamış, küçülmüş, hayvan gibi bir adamım ben... Buyum ben... Rica ederim... Yeryüzünde bir şeye gereksinim duyduğum yok. Hiç bir şeye... Sadece bir el bombası istiyorum... bir tek el bombası. Başka söyleyecek sözüm yok size.

Stepan hafifçe gülümsedi. Büyük - yol üzerinde yaptığı bütün söyleşiler bir el bombası düşüyle son buluyordu. Artık bunu kanıksamıştı. Burada herkes serbestçe, hiç bir şeyi gizleyip saklamaya gerek duymadan konuştuğu için de Büyük-yolu çok seviyordu; oysa kentlerde ve kasabalarda, yabancı bir kimseye güvensizlikle bakıyorlardı; daha baştan, onun söyleyeceklerinden ve sessizce geçiştireceklerinden korku duyuluyordu.

Büyük-yol üzerinde, hep el bombalarından dem vurulurdu; bu yüzden Stepan, bir çok kez kendi kendine: «Almanlara karşı hınçı olan her Rus yüreği, düşmanı üzerine bir bomba, bir tek bomba atmış olsaydı, Alman ordusundan eser kalmazdı», diye söylenmiştir. Ne var ki, salt hınçını almak duygusu ile bomba atılamazdı, - bunu da biliyordu o. Bombaları atan yürekti, cesaretti.

Stepan yere uzanmış, ateşe bakıyordu; savaşımla ge-

çen şu son oylar, nice aylardanberi yaşanan bütün o yürekler acısı günler, gözlerinin önünden bir bir geçiyordu.

VII

İşkence yolu mu desek? Hayır, tam tamına böyle olduğu da söylenemezdi. Evet, bir çok acılar çekildi. Soğuk, yaralayıcı kuşkular yaşandı. Gün oldu, umutsuzluk insanın gırtlağına sarıldı. Hepsi oldu bunların! Tamam, ama buna karşılık, yol üzerinde, karanlıklar içinde, kim olduğunu henüz bilmediğiniz, ama yakınınızdan bir adam birden karşınıza çıkıverince; eksiksiz, az rastlanır mutlu ve sevinçli anlar da yaşıyordunuz. Size güvendiği için, o, ruhunun, o güzel baş eğmeyen Rus ruhunun iki kanadını birden ardına kadar açıyor, içindeki tüm güzellikleri apaçık gözlerinizin önüne seriyor ve sonra da soruyordu:

— Bu durumda, ne yapmalı, yoldaş? Ne yapmak gerekiyorsa söyle bana!

O zaman siz de, onun o bunalmış ellerine silahları veriyorsunuz. Yo, yo, salt bir işkence yolu değildi bu. İhtiyar baba çok doğru söylemişti: «Yıkılıp yıkılmadık ruhların araştırıldığı yerdi burası.» Evet araştırılmasıydı...

Temmuz ayında, karısıyla birlikte yolun üzerinde durmuş, son kafilelerin, toz duman içinde Doğu doğrultusunda geçtiklerine bakıyorlardı; bir an - ama çok uzun gelmişti bu an onlara - ayakları alatındki toprağın yavaş yavaş ve önü alınmaz bir biçimde kaydığını hissetmişlerdi...

— Valia! demişti karısının yüzüne bakmadan. Senin için henüz vakit geçmiş sayılmaz! Duyuyor musun beni?

Hafif hafif gülerek:

— Siz kocalar, niçin hep böylesiniz? Analardan da betlersiniz, inan olsun. Bir ana insana hayır duasını eder...

Ama, o, ayaklarının altında toprağın kaydığını; bir zamanlar, üzerinde yaşamanın pek kolay ve pek içten olduğu o toprağın kayıp gittiğini hissediyordu.

— Peki, ille de gidecek misin? Valia? Söyle? Sen olmasan da her şey yürüyecek yine.

— Ama ben bunun bensiz olmasını istemiyorum, dedi kaşlarını çatarak. Bugün artık partisiz kimse kalmadı...

Karısını omuzlarından tuttu, kırarmaya başlayan saçlarını okşadı. Son kafileler, Doğu doğrultusunda ilerleyerek geçiyorlar, toz duman içinde kayboluyorlardı.

Aynı akşam, Stepan ile Valia Yatsenko, yeraltı eylemlerine çekildiler. Başka bir dünyaya göçüş gibi bir şey oldu bu. Stepan, Valia'dan çok daha fazla güçlük çekti alışıncaya kadar.

Akşamdan sabaha olup bitenleri kavrayamıyordu bir türlü. Daha dün, o, Stepan Yatsenko olarak, toprak üzerinde kendinden emin, güvenle, dimdik yürüyordu; oysa şimdi, bakın, her yere, gizlene gizlene, ustaca sızıp sokulmak zorundaydı. Hem de nerde? Kendi toprağında!

Ah bu toprak... Onu enine boyuna tümüyle biliyordu; çepçevre yüzlerce kilometrelik uzaklıkları; yüzündeki çizgileri, kıvrılıp katlanmalarını, yaralarını, hiç kimsenin gözünden kaçmayan zenginliklerini, sırf kendisinin bildiği eksiklerini, hastalıklarını tanıyordu. Bu toprak üzerinde yeni kentler kurmuştu, yeni maden ocakları açmıştı, falan falan tarlaların neler üreteceğini gösteren plânlar hazırlamıştı; bir koca gibi sevecen, bir mimar gibi özenle gözetlemişti bu tarlaları. İşte bu yüzden, bu toprak, kendi üzerindeki ve içinde oturan insanların üzerindeki egemenliği ona emanet etmişti, efendi adını yakıştırmıştı. Sert ve titiz bir efendiydi o. Her şeyle kendisi uğraşsın isterdi. Ne kendisinde, ne başkasında, hiç bir kusuru hoş karşılamazdı. Geceleyin giderken, yol üzerinde arabasını sık sık durdurttuğu olur, inip incelemesini yaptıktan sonra: 'İyi çift sürmek böyle olmaz! Köprü böyle kurulmaz! Demetler böyle bağlanmaz! Şöyle yapacaksınız! Hadi, şimdi, benim önümde, ben de göreyim!' diye bağırırdı.

Şu işe bakın ki, insanlar, bu iri gövdeli yaban adamının kendilerine bu emirleri vermek için, hangi hakka dayandığını da arayıp sormazlardı. İri ve güçlü bedeninden bir

yetke akımı esiyordu çevresine. Yetke, kalın ve güçlü sesinde yer etmişti. Yetke, her şeyi kavrayan ateşli ve keskin gözlerinde yaşıyordu. İnsanlar da uslu uslu onun yetkesine boyun eğiyorlardı.

Gelin görün ki, şimdi, Stepan, iri vücudunu eğmek zorundaydı. Kimseye görünmeyecek, alçak sesle konuşacak, içinden haykırmasına ve gözyaşı dökmesine karşın, susacaktı. Gözlerindeki parıltıyı kısacak, asi ruhunu uysal bir beden içinde hapsedecekti.

Bunun, ne çabalara ve ne açılara mal olduğunu yalnız Stepan'ın kendisi biliyordu. Valia da biliyordu. Aile yaşantılarının uzun yılları boyunca, hiç bir zaman, bugünkü gibi birbirlerine bu denli yakın olmamışlardı. Valia her şeyi görüyor, her şeyi anlıyordu.

Yeraltı yaşantılarının daha ilk gününde:

— Nereden başlayacağız işe yahu, Valia? diye sormuştu.

Bu soru öylesine rasgele, umursanmadan, yüksek sesle soruluvermişti ki, sanki karısına yöneltilmiş değil de, kendisine yönelikti. Ama o durumu hemen anlamıştı: Stepan'ın kafası karışmıştı, ne yapacağını bilemiyordu, bilmiyordu... Üzülüyordu.

Evet, kafası karışmıştı. Ne yapacağını bilemiyordu.

Eskiden, nereden başlamak gerektiğini, yönetimin büyük ve hantal makinesini nasıl harekete geçirmek gerektiğini çok iyi biliyordu. 'Mavi Ekspres' adını taktığı arabasının tozlu ve çamurlu motoru, gece gündüz evinin kapısı önünde hırlar ve solurdu. Telefondaki kızlar korkudan titrerlerdi. Elinin altındaki yüzlerce insan emirlerini beklerdi.

Ama şimdi Stepan yalnızdı. Bir kendisi, bir de karısı, Valia vardı, küçük ve zayıf bir kadın. Orada, gecenin zifiri karanlıklarında, kendisi gibi daha on kadar adam, köşelerine çekilmişler, eyleme nasıl başlayacaklarını gelip kendilerine bildirecek adamı bekliyorlardı. Bu adamın kim olduğundan haberleri yoktu. Bildikleri tek şey; O adam gelecekti.

Bu adam, kendisiydi, Stepan'dı.

Karşısında amansız ve güçlü bir düşman vardı. Stepan değil, bir başkasıydı dizginleri elinde tutan. Stepan değil, bir başkasıydı toprağı elinde tutan. Stepan değil, bir başkasıydı bir ordusu olan.

— Anlıyor musun, Valia? dedi. Duraksayıcı bir hal vardı üstünde, şöyle yapsak iyi olacak galiba... Sen burada kalacaksın... Merkez sen olacaksın... Ben de, adamların yanına gideceğim.

— Peki, öyle olsun. Sen git! Doğrusu bu! dedi.

Sanki bu ilk geceleriymiş gibi, sabahlara dek yan yana oturdular. Aşktan falan kapak açtıkları yoktu. Aslında çok az konuştular, ama, her biri ötekinin ne düşündüğünü, neyi söylemek istemediğini, neyi aklına getirmemeye çalıştığını biliyordu. O gece söylenen sözlerden pek az bir şey kalmıştı geriye, Stepan'ın belleğinde - aslında, dişe dokunur pek bir şey söylenmemişti. - Ama belleği, Valia'nın sıcak ve sakin elinin anısını hep saklı tuttu, omuzunda duran bu el onu yatıştırıyor, yüreklendiriyor ve kutsuyordu: Sen git!

Sabahleyin çekti gitti. Valia, ihtiyarların yanında, çiftlikte kalmıştı; ayrılırken şunları söyledi:

— Adamlar gelip seni burada bulacaklar... Onları içeri alırsın... Öyle konuşursun...

— Tamam, diye yanıtladı.

Bunları, geceleyin, belki on kez yinelemişti:

Kapının eşiğinde bir saniye daha oyalandı:

— Haydi bakalım, hoşça kal, sevgili karıcığım!

— Yolun açık olsun!

Başını bir daha geri döndürmeden çekti gitti; ama, biliyordu ki, karısı, kolunu havaya kaldırmış, kapı eşiğinde durmaktaydı. Yürüyor, hep bu kolu düşünüyordu.

Yolunu sormaya gerek görmedi; kendi toprağı üzerinde yürüyordu. Ömrü billah ayrılmamıştı ondan; ne bayram günlerinde, ne de kuruluş çalışmalarında. Şimdi ise, çilesini doldurduğu bu günlerde işte yine onunla birlikteydi. Artık onun efendisi olmaktan çıkmıştı; ama, en azından, onun kendisine sadık evladı olarak kalmaktaydı.

Toprak da ona sıcak ve tatlı bir okşayışla karşılıkta bulunuyordu. Sanki o da göğüs geçiriyordu: Sabahın sisi üzerinde yükseliyor, sonra dalıp kayboluyordu. En sonunda, Stepan, bütün stepin, sınırsız ve sonsuz olarak önünde yayılıp gittiğini görüyordu.

Toprak ürperiyor, ezgiler yakıyor, sevilmek istermişcesine ayaklarının altında seriliyordu. Stepan gümüş rengi otlar üzerinde yürüyor, sıcak ve sürükleyici keskin kokularını içine çekiyordu. Acı pelin ballı tirfil ile karışıyor, mezarlıkların **(çebret)** leri körpe nanelerle birbirine giriyor; yağlı, siyah, nemli toprağın kokusu step rüzgârının yakıcı soluğu ile birleşiyordu. Ufukta, mavilikler üzerinde, dağların uzak ve sivri tepeleri beliriyordu; oralardan yavaş yavaş yakılan bir kömür kokusu geliyordu. Bu koku, Donetz'in dumanlı toprağı üzerinde dünyaya gelmiş olan bir adamın tüm çocukluğunu, tüm yaşamını sürükleyip getiriyordu. Acı içinde olsan bile, doğduğun topraklardasın ya, ne iyi! İnsan, başı dertte iken, daha içten seviyor onu.

— Dur! Kıpırdama!

Stepan durdu.

İki Alman yaklaştı.

— Nereye gidiyorsun?

— Siperlerden dönüyorum... Siper kazdım.

— Kâğıtların nerde?

Kâğıtlarını uzattı. Sağlam ve kesin belgeler vardı. Devriyelerden korkmuyordu. Almanlar bir süre sayfaları evirip çevirip incelediler. Stepan sessizce bekliyordu. 'Almanları görmediyseniz, görün işte!' Vücutlarından ucuz tütün kokusu ile tere doymuş çamaşır kokusu çıkıyordu. Pis pis kokuyorlardı!

Almanlardan birisi ansızın:

— Çizmeler! dedi.

Stepan ne demek istediğini anlamamıştı:

— Hey! Çıkarsana çizmeleri! diye tepinerek bağırdı asker.

Stepan çizmeleri çıkardı. Almanlardan irisi, giyip denedi. Biraz büyük geliyorlardı, ama zararı yoktu; sevine

sevine: «**Gut!**» dedi ve koncuna eliyle bir şaplak attı.

«İşte böyle girdiler ülkemize! Çizmelerimize daldıkları gibi! Yüzsüzcesine!» diye aklından geçirdi acı acı Stepan; yumruklarını sıktı. «Şunun, şu leş gibi kokanın gırtlağına bir sarılmak ve boğazlamak onu! Hiç olmazsa birini! Hiç olmazsa şunu!»

Ama, tam bu sırada Valia'nın eli aklına geldi, sıcak ve sakin parmaklarını omzunun üzerinde duyar gibi oldu. Eğildi ve uzaklaştı. Almanlar kuşkulu gözlerle bir süre arkasından baktılar. Şimdi sıra, yalınayak yürümesini öğrenmeye gelmişti...

Üçüncü günün sonuna doğru, yolculuğunun ilk konak yeri, Sverdlof kuyusuna nihayet gelebilmişti. Madenciler mahallesinden geçti: Burada, onu tanımayan yoktu. Meydanın ortasında, birdenbire, büyük ve siyah bir gölge, bir darağacı gölgesi, üzerine düştü. İçinden bir çığlık koptu, gözlerini kaldırdı: İdam sehpasında cesetler sallanıyordu, soğumuşlardı; aralarında, Komünist Gençler Birliği Başkanı, kıvırcık saçlı Vasya Pçelintsef, yani aradığı adam da vardı.

Bu Vasya, bitip tükenmek bilmeyen bir dosya yığını karşısında, yorgunluğun ağırlığıyla, herkes, uyuşukluğa kaptırıp, başını düşüre düşüre uyuklamaya başladığı zaman:

Bir şarkı söyleyelim yoldaşlar, demeyi âdet edinmişti: «Ne güzel söylemişler: [Şarkı bina kurmaya yardımcı olur, ama içinde oturmaya da]. Peki, ne duruyoruz öyleyse?» Ağır başlı arkadaşlarının onaylamayan bakışlarına aldırmaksızın, ilk başta kendisi şarkıyı ortaya atardı.

İşte asılmıştı o; kıvırcık Vasya Pçelintsef, büzülmüş, mosmor kesilmiş, bambaşka olmuştu...

Stepan, o akşam buluştuğu ihtiyar Pçelintsef'e:

— Nasıl yakaladılar onu? diye sordu.

— Ele verdiler, diye yanıtladı babası boğuk bir sesle.

— Kim ele verdi?

— Bana kalırsa Filikov.

— Nasıl, Filikov mu? diye nerdeyse bağıracaktı.

— Başka kim olabilir? Filikov artık onların hesabına çalışıyor.

— Almanların hesabına mı? Filikov ha? Bastığı toprak sallanıyor gibi geldi Stepan'a... Filikov ha? Kuyu komitesinin başkanı! Kürek şeklinde bir sakalı vardı; Vasya bir şarkı söylemeye kalkmasın, babaca ve biraz çığırtkan bas sesiyle ilk katılan o olurdu. Bakındı hele: Pçelintsef asılsın, Filikov da Almanlara uşaklık etsindi ha...

Stepan'ın ilk gördüğü darağacı bu oldu, duyduğu ilk ihanet de yine bu oldu. Sonra daha niceleriyle karşılaştı. Yoldaşları sehpalarda sallanıyorlar, cam gibi gözlerle kendisine bakıyorlardı...

— Unutma, Stepan, unutma! diye gıcırdıyordu sehpalar. Öcünü al onların!

Ruhunun derinliklerinden:

— Her şeyi aklımda tutacağım, yüzlerini de, adlarını da... Hiç birini unutmayacağım.

Hainlerden, partiye ve halka sırt çevirenlerden, arkadaşlarına ihanet edenlerden haber verdiler ona, kaşlarını çatıyor, bir kez daha soruyordu:

— İsmi neydi? - sonra bu ismi zihninde yineliyordu - Aklımda tutacağım!

— Parti şubesindeki daktilo kızı belki hatırlarsınız? Klafa Priakina?

Belleğini zorluyor, alnını kırıştırıyordu. Anılar arasında, yumuşak başlı ve özverili bir insanın anısı yeniden canlanıyordu... Evet, gerçekten bu yöreye geldiği zaman.. Bir genç kız vardı... Underwood marka yazı makinesinin başında, yazı yazdığını duyar gibi oluyordu... Sesini hiç duymamıştı.

— İpi boynuna geçirdikleri sırada, diyorlardı Stepan'a, şöyle bağırdı. «Bizim hakikatimizi öldüremeyeceksiniz! Pis kara böcekler! Halk ölümsüzdür!»

— Klafa Priakina ha? diye mırıldanıyordu Stepan. Şaşkına dönmüştü. Oysa o, onun yüzünü bile belleğinde canlandıramıyordu!

— Nikita Bogatriof'a gelince...

— Daha neler, Nikita'ya da ne oldu? diye sordu kaygı ile.

Nikita'yı çok iyi tanırdı. İri yarı bir adamdı; sırtına gri renkte hafif üstlükler, ayaklarına katran kokan çizmeler giyerdi. Stepan'ın çalışma odasında, çıngar çıkardığı da olurdu.

— Senden korkum yok benim, Sekreter; Kimseden korkum yok! Hiç çekinmeden her vakit doğruyu söyledim ben; gene de söyleyeceğim! diye atar tutardı. Stapan'ı inandırmıştı; bir parti müfrezesinin komutanlığını nerdeyse Nikita'ya verecekti.

Bir parti sekreteri olarak kamburu çıkmış olan Ustin Mikaliç, gözlüklerinin camını silerek:

— Nikita Gestapo'ya götürüldüğü zaman, yerlerde süründü, subayın çizmelerini öptü, göz yaşları döktü...

— Nikita ha?

Demek ki sen insanları doğru dürüst tanımıyorsun, Stepan Yatsenko! Üstelik bir de onlarla birlikte yaşıyor, yiyip içiyor ve çalışıyordun... Hem alışkanlıklarını, hem huylarını, hem de huysuzluklarını, her birinin hangi tütünü sevdiğine varıncaya dek biliyordun. Ne var ki, en önemli yanlarından haberin yoktu: Ruhlarını bilmiyordun. Belki, kendilerinde en önemli şeyin ne olduğunu onlar da bilmiyorlardı. Klafa kendini ürkek bir koyun sanıyordu; Nikita Bogatriof ise korkusuz bir savaş eri. Sovyetlerin iktidarından hiç korkmuyordu. Hiç mi hiç korkmuyordu! Ama düşman karşısında kaldığı zaman, üç buçuk atıyordu. Klafa ise başkanın bakışından bile çekiniyordu; ama, düşman karşısında kaldığı zaman, kılı kıpırdamıyordu, onun yüzüne tükürüyordu...

Ustin Mikaliç başını sallayarak:

— Ne büyük bir sınav oldu bu insanlar için! Ateşle gerçeklenen büyük bir temizlik!

— Ya Tsipliakov? diye sordu Stepan.

— Tsipliakov hakkında pek bir şey bilmiyorum! dedi. Apayrı yaşıyor.

— Görmeye gelmiyor mu seni?

— Kimseyle görüşmüyor... Evinde kapalı yaşıyor...

Aynı akşam, Stepan Tsipliakov'un evine gitti; kapısını ve pencere kepenklerini uzun uzadıya çaldı.

— Kim o? Kim o? diye soruyordu Tsipliakof kapı aralığından, korkarak.

— Benim canım, ben, açsana!

— Ben dediğin de kim oluyor? Kimseyi tanımıyorum ben.

— Ben Stepan...

— Hangi Stepan? Stepan diye birini tanımıyorum ben, hadi çekil git işine!

— Açsana yahu! diye öfkeyle hırıldadı Stepan; sürgülerin, sanki, şaşkına dönmüşler gibi, şıngırdadığını ve düştüğünü duydu.

Tsipliakov onu görünce geri geri çekildi, elindeki mum da titremeye başladı.

— Sen? Sen ha? dedi.

Stepan ağır ağır odaya girdi. Acı bir gülümseme ile:

— Bu soğuk karşılama da niçin? Konuğunu beğenmedin mi?

Tsipliakof başını iki elleri arasına alarak:

— Niçin geliyorsun? Niçin geldin yahu? diye inledi.

— Ruhunu aramaya geliyorum, Matvey, dedi sertçe. Ruhunu. İçinde hâlâ bir ruh var mı, yok mu diye anlamaya geldim.

Tsipliakof histerik bir biçimde:

— Bir şey yok, bir şey! diyerek ağlamaya başladı; sonra, divanın üstüne yığıldı.

Stepan iğrenerek alnını kırıştırdı.

— Ne var da ağlıyorsun, Matvey? Çekip gideceğim ben.

— Evet, evet, çek git, rica ederim, - Tsipliakof çarpınıp çırpınıp duruyordu. Her şey bitti, iyice anlıyorum. Kornakof'u astılar. Kaç kez söylemiştim Kornakof'a: Bir saman çöpü şiddete dayanamaz, diye. Niçin gizleniyorsun? Git, Gestapoya tanıt kendini, bağışlarlar seni. Bir dost olarak söylüyorum sana bunu, Stepan; ağzında yuvarlayarak,

seni sevdiğim için... Kendi istekleriyle gelip başvuranlara ve kayıtlarını yaptıranlara dokunmuyorlar. Ben de gittim onlara... Parti kartımı toprağa gömdüm; sonra oraya gittim... Kaydımı yaptırdım... Sen de toprağa göm kartını, rica ediyorum... Hemen... Kurtuluş yolu bu, Stepan!

— Dur, dur bakalım! Peki, kartını niçin toprağa gömdün? Madem ki yolunu değiştirdin, yırtıp atsaydın ya onu, ya da yaksaydın ya...

Tsipliakof başını öne eğdi.

Stepan şeytanca bir gülüşle:

— Yo... İşin püf noktası burası! Şimdi beni iyi dinle! Sen bize inanmıyorsun; anlaşıldı; ama Almanlara da inanmıyorsun! Yurdumuzda kalabileceklerine akın yatmıyor!. Peki, o zaman, kime inanıyorsun sen, kardeş katili **Kabil?**

Tsipliakof ciyak ciyak bağırarak:

— Kime mi inanıyorum? Kime mi inanıyorum? Ordumuz çekile çekile savaşıyor. Nerede? Don'un öte kıyısında, değil mi? Almanlar adam asıyor, halk susuyor? N'olacak bunun sonu, anladın mı, hepimiz asılacağız, hepimiz asılacağız! Peki sonra? Ben yaşamak istiyorum, canım! diyerekten Stepan'ın omuzuna asılarak bağırdı, yüzüne sıcak nefesi çarpıyordu. — Kimseyi ele vermedim, kimseye ihanet etmedim, diye mırıldandı, yalvarıcı bir sesle; Stepan'ın gözlerine bakmak istiyordu. Gidip onlara uşaklık etmeyeceğini, Anlasana beni, benim bir tek istediğim var: İçinde bulunduğumuz şu kötü anı atlatmak, şu kötü an geçinceye kadar beklemek!

Stepan, «Pis herif!» diyerek göğsüne bir yumruk attı. Tsipliakof divanın üzerine yıkıldı. — Neyi bekleyeceksin? Doğru; bizimkilerin dönmesini bekleyeceksin! İşte o zaman, Parti kartını toprağın altından çıkaracaksın, bahçenin çamurundan arındıracaksın, biz asılmışların arasına katılarak Kızıl Ordu'yu karşılamaya çıkacaksın, öyle mi! Yo, hiç de böyle olmayacak, salak herif! Bizler sehpalardan ineceğiz, halkın karşısına çıkıp seni anlatacağız!

Kapıyı hızla kapatarak çekip gitti. Aynı gece, hemen yola çıkıp kasabadan ayrıldı. Orada, uzaklarda bir yerde,

sabunlu ip onun için de hazırlanmış ve bir sehpa dikilmişti. Peki ne olmuştu, dikildiyse? Sehpadan korkusu mu vardı? Ama, Tsipliakof'un ödlekçe mırıldanışları kulaklarını burgu gibi deliyordu yine de: «Bizleri boş yere asacaklar! Ama kime inanacaksın?»

Felâketler içinde kıvranan Ukrayna'nın kestirme yollarından gidiyor ve her şeyi görüyordu: Almanlar köylüleri boyunduruğa sokmuşlar, çift hayvanı yapmışlardı. Halk susuyordu. Boynunu ancak yavaş yavaş döndürebiliyordu. Yırtık pırtık giysili, güçlerini tüketmiş binlerce savaş esirini yollar boyunca yürütüp süründürüyorlardı; ölenler, oldukları yere yığılıyor, kalanlar sürünüyor, arkadaşlarının cesetleri üzerinden geçerek daha uzaklara, zindana doğru, uysal uysal gidiyorlardı. Parmaklıklı vagonlarda tutsak kadınlar ağlaşıyor, hem de yürekleri parçalayacak bir şekilde ağlaşıyorlardı. Ama yine de gidiyorlardı. Halk susuyordu. En iyi insanlar sehpada sallanıyordu. Kimbilir, belki de boş yere?

Stepan şimdi Don stepini geçiyordu. Bölgesinin en kuzey köşesi burasıydı... Burada, Ukrayna, Rusya ile birleşiyordu; aynı şekilde, stepin gümüş rengindeki otları üzerinde, ne şurada burada, ne de insanlarda sınır çizgisine rastlanmıyordu.

Bölgenin sınırını izleyerek Batı'ya dönmeden önce, yüzünde hafif bir gülümseme ile, dostlarından birine uğrayıp görüşmeye karar verdi. Orada, büyük yollardan uzakta, sık çalıların sardığı sakin bir vadinin çukurunda, ihtiyar Panas'ın kovanlığı gizlenmişti. Stepan bu yana her geçtiğinde, kokulu bal ile ağzını tatlandırır, kokulu otlar üzerinde yuvarlanır, ormanın kokularını ciğerlerine çeker ve sessizliğini dinler, ruhunu ve bedenini tüm kaygılardan arındırırdı.

Bu kez de, Stepan, bir izlenme korkusunu durmadan yaşadıktan ve uzun süre yaya yürüdükten sonra, bu işe bir an ara vermek gereksinimini duymuştu. Gökyüzünün ulu kubbesi altında ayaklanıp dikilmek, sonra boylu boyunca yerlere uzanmak istiyordu... Kuşkuları ve endişeleri

üzerinde durup düşünecekti. Ya da, belki, bunları hic düşünmemek; kovanlıktaki salt altın sarısı baldan yemek istiyordu.

Vadiye yaklaşırken:

— Kovanlık hâlâ yerinde duruyor mu ki acaba? diye kuşkulandı.

Kovanlık yerli yerindeydi; ayrıca, yığın halinde toplanmış kuru otlar da vardı. Her vakit olduğu gibi, şimdi de, orman, ıhlamur ağacı ve naneler, çiçek açmışlar, sözle anlatılmaz kokular saçıyorlardı; hatta, kendisine çocukluğunu anımsatan, bir salamura armut kokusu duyar gibi olmuştu... Çevrede fırdolayı ince ve pırıl pırıl bir sessizlik vardı. Salt arılar vızıldıyor, işleniyordu elbirliğiyle. Her vakit olduğu gibi, konuk kokusunu alan Serko, yine karşılamaya çıkmıştı; onun arkasından da, kurumuş, saçları ağarmış, küçülmüş ihtiyar Panas, omuzunda mavi yamaları olan keten bir gömlek giymiş, geliyordu. Arıların vızıldaması gibi ince bir sesle bağırdı:

— O! Hoş geldiniz! Buyurun! Nice zamandır görünmüyordunuz, nerelerdesiniz yahu? Gücendirecektiniz bizi!

Sonra konuğuna bir tabak petekli bal ile bir elek frenk üzümü sundu.

— Şişenizi de hep saklıyorum, diye ekledi hemen. Sizin şampanyadan dopdolu bir şişe. Üzülmeyin, kimse dokunmadı ona.

— Ya, öyle mi? diye gülümsedi acı acı. Peki, haydi getir de tadalım.

İhtiyar bardakları, şişeyi getirdi; gelirken gömleğinin yeniyle şişenin tozunu alıyordu.

İhtiyar, Stepan'ın elinden dolu bardağı yavaşça alırken:

— Haydi bakalım! Güzel yaşantımızın geri dönmesi, savaş erlerimizin sağ salim yurda dönmeleri onuruna içelim! dedi. Gözlerini yumarak bardağını boşalttı, dilini bardağın üzerinde gezdirdi ve öksürmeye başladı. — Ah, ne güzel şey bu böyle!

Birlikte şişeyi devirdiler. İhtiyar Panas, yaz mevsimi-

nin her şey bakımından, hem arıları, hem de frenküzümleri bakımından zengin, bereketli, çok vergili olduğunu; Almanların henüz kovanlığına burunlarını sokamadıklarını söyledi. Kuşkusuz, Tanrı koruyordu onları; sonra, Almanlar da yolu bilmiyorlardı!

Stepan düşüncelerinin akışına kaptırmıştı kendini.

— Bak dinle, büyükbaba, dedi birden. Şimdi ben bir pusula yazacağım, onu şişenin içine koyup toprağa gömeceğiz.

— Çok iyi, çok iyi... diye onayladı ihtiyar; ne olduğunu bilmeden.

— Bizimkiler döndükleri zaman, bu şişeyi sen onlara verirsin.

— A! Oldu! Anlaşıldı! Tamam!

Stepan cebinden bir kâğıt ve bir defter çıkardı.

— Evet, yazmak gerek. Hiç olmazsa, buradaki bizlerin... Ölüme nasıl gittiğimizi bizimkiler de öğrensin. Yoksa hiç bir iz kalmayacak. Tsipliakof'lar bizlerin izlerini silip yok ederler... diye düşündü.

Yazmaya başladı. Satırları arasında bir kuşku gölgesi görülmemesi için, kuru ve ölçülü terimlerle yazmaya çalışıyordu. (Paniğe kapılmış olmaktan üzüntü duyulmaması için, sıkıntılarımız karşısında alay ederek başlarını sallamamaları için). Döndükleri zaman her şey onlara başka görünecekti! Dönüşlerine gelince, bir an bile kuşkulanmamıştı bundan. 'Belki bizim kemiklerimizi hendekler içinde bile bulamayacaklar, ama döneceklerdi!' Bir savaş erinin diğer savaş erlerine yazdığı gibi, sert ve ölçülü terimlerle yazıyordu; düşmanın yüzüne tüküren kahramanların hapisanelerde ve darağaçlarında nasıl helâk olduklarını; ödleklerin Almanlar karşısında nasıl yerlere yüz sürdüklerini, hainlerin «yeraltı»nı nasıl ele verdiklerini, gammazladıklarını ve halkın nasıl sustuğunu yazıyordu. Halk tıksiniyordu, ama susuyordu. Mektubunun her satırı bir vasiyetname gibiydi. «Unutmayınız, yoldaşlar, diyordu; sizden rica ediyorum, **komsomol** Vassili Pçelinsef, ihtiyar maden işçisi Onnisim Bespalyi, o tatlı genç kız Klavdia Priankina,

partinin kentteki komitesinin sekreteri, dostum Aleksi Şulgenko adına anıtlar dikmeyi unutmayınız: Kahramanca öldüler onlar. Ayrıca, zafer sevinci içinde, yeniden kuruluş çalışmalarının hay huyu içinde, Mikael Filikof, Nikita Bogatriof hainlerini ve yukarda sözünü ettiklerimi cezalandırmayı ihmal etmemenizi de istiyorum. Eğer, Matvey Tsipliakof, parti üyesi kartı ile size başvuracak olursa, kartına inanmayınız: O, çamurlara belenmiş ve kanımızın lekesini taşımaktadır.»

Kendisini, o, gizli militanı, kendi yaşamlarını hiç düşünmeksizin kapılarını açıp barındıranlar, yiyecek içecek verenler, hafif ve kısa bir uyku ile uyukladığını görerek içini çekip üzülenler hakkında; ayrıca, yüzüne kapılarını kapatanlar, kapı eşiklerinden kovanlar, köpeklerini üzerine salıvermekle gözdağı verenler hakkında da birkaç söz eklemek gerektiğini bir ara düşündü, ama her şeyi de yazamazdı ki!

Bir süre dalgın dalgın durdu, sonra *şunları ekledi*: 'Bana gelince; Ben, bana verilmiş olan görevi yerine getirmeye çalışıyorum.' Bir ant verir gibi, ateşli bir kaç söz daha yazmak istedi birden; ne darağacından, ne ölümden korkmadığını; zaferi kazanacaklarına tam inancı olduğunu, o yolda hayatını feda etmekten mutluluk duyacağını da söylemeyi geçiriyordu içinden... Ama, buna gerek olmadığını düşündü. Kendisi hakkında olanlar için, herkes ne okuyacağını bilirdi.

İmzasını attı, mektubu katladı, şişenin içine attı. Hafif bir gülümseme ile: — İşte oldu. Ebediyete postalanmış bir mesaj! Bir bel getir, baba!.

Üçüncü kovanın altına, genç bir ıhlamur ağacının *ayağına şişeyi gömdüler*.

— Yerini unutmazsın, değil mi, baba?

— Nasıl unuturum? Burada her nokta bence malumdur.

Sabahın erken saatinde, Stepan arıcıyla vedalaştı:

— Balının eşi emsali yok, büyükbaba, dedi; tek başına ölüme, darağacına doğru başını aldı gitti.

O geceyi, Olkovatka kasabasında, uzaktan akrabası olan, Savka babanın evinde geçirmeyi kararlaştırdı. Ele avuca sığmayan, derbeder, uyanık bir çocuk olan Savka, yakınının yüksek mevkide olmasından pek kıvanç duyardı. Bu kez yine, akşam olurken, Stepan evinde göründüğü zaman, Savka çok sevindi, heyecanlandı, yiyecek olarak ne varsa hepsini fırından çıkartmak için koşuşup gitti; sanki, Stepan, kentten gelen seçkin bir konuktu hâlâ.

Henüz sofraya oturmaya vakit bulamamışlardı ki, kapı gürültüyle açıldı; gümüşi tellerin karıştığı sakalı, zeki ve keskin bakışlı gözleriyle, yaşlı, uzun boylu bir köylü içeri girdi.

— Günaydın! dedi Stepan'ı süzerek.

Stepan ayağa kalktı, Savka'ya yavaşça:

— Kim bu adam? diye sordu.

— Muhtar... diye mırıldandı öteki.

Muhtar hafif bir gülümsemeyle masaya yaklaştı.

— Günaydın, Yatsenko Yoldaş! dedi. Stepan'ın benzi attı. - Köy yerinde, böyle boy göstermekten korkmuyor musunuz? Sizi pencereden gördüm, hemen tanıdım. Neyse, bir kez daha, günaydın, yoldaş Yatsenko? - Muhtar, alaycı gülümsemesini bıyıklarının altında gizledi.

«İşte her şey bitti!» diye düşündü Stepan; «darağacı kuruldu artık!» Ama sakin, yerini hiç değiştirmeden, masanın önünde, ayakta duruyordu hep.

Muhtar, bibloların altındaki bankın üzerine yavaş yavaş oturdu ve siyah parmaklı şiş şiş olmuş kocaman ellerini masanın üzerine yaydı, Stepan'a baktı, kısa bir gülümsemeyle:

— Oturun, dedi. Niçin ayakta duruyorsunuz? Atasözümüzün dediği gibi: **Ayaklarda hakikat olmaz.**

Bir an düşündükten sonra, Stepan oturdu.

— Peki, dedi muhtar. Demek beni tanımadınız.

Stepan bir daha yüzüne baktı. «Hiç kuşkusuz, bir yerlerde onu görmüşlüğü vardı». - bu fikir belleğinden hızla geçti. - «Kulak'lıktan arta kalan mallarına el koydurduk-

larından biri olmalıydı... Ama şimdi hiç bir şey hatırlamıyordu.

— Hay Allah! Anlıyorum! diye gülüyordu muhtar. Öyle ya, siz tek kişisiniz, biz köylüler ise birçoğuz. Bir arpa tarlasındaki başaklar kadar çok... Ama gene de siz benimle konuştunuz - toplu halde, doğru, diye hatırlattı: Başbaşa kalıp konuşmak için fırsat bulamadık. Beni kolhoza sokmak için propaganda yapıyordunuz. Altı yıl boyunca bana dil döktünüz. Altı yıl boyunca, yerimden kıpırdamadım. Sizinle aynı fikirde değilim, diyordum hep; başka söz söylemiyordum. İşte o zamandan beri bana «Uzlaşmaz-İgnat» derler.

Savka pek saygılı gülümsüyordu. Stepan, gerçekten, bu köylüyü anımsadı: Çetin cevizin tekiydi!

— Hiç bir zaman anlaşıp uyuşamadım, diye sürdürdü muhtar. N'aparsın! Ama yedinci yıl, kendi isteğimle kolhoza girdim. Peki bu niçin?

Stepan omuzlarını kaldırarak:

— Propagandanın baskın geldiğini kabul etmek gerek.

İgnat başını sallayarak:

— Öyle değil, dedi. Propaganda bana gitmez. İşin önemini kendim farkettim, işte bu yüzden kolhoza girdim. Kendim farkettim, işi sağından ölçtüm, solundan ölçtüm, çıkarımı kolhozda gördüm. O zaman ben de uydum, kolhoza katıldım.

Stepan, muhtarın sözü nereye getirmek istediğini bir türlü anlayamıyordu. Sabırsızlıktan, bankı üzerindeki yerinde duramıyordu.

«Köyden geçirirlerken, kaçıp ellerinden kurtulacağım. Kollarımı bağlatmayacağım». diye düşünüyordu.

— Şimdi de Alman bizlere yazılar dağıtıyor, diye sürdürdü muhtar. Bizlere, sürekli ve bireysel olarak kullanacağımız topraklar vereceğini söylüyor. Sen ne dersin bu işe? diye gözlerini kırparak sordu. Verir mi acaba?

— Vermez... diye yanıtladı Stepan.

— Vermez, ha? dedi İgnat; bıyığını ısırıyordu. Ben de

kendi kendime: «Vermez», diyordum. Aldatacak bizleri, o köy ağalarına verecek. Ama, belki de, kimilerine verebilir, ha? Oyun olsun diye? Kısacası, gayretkeşlik gösteren köylülere?.. Sonra, muhtarlara?.. Verir, ha?

— Öyle, senin gibi bir adama, évet, verir! diye yanıtladı Stepan, içi nefretle doluydu. Gayretkeşliğini ödüllendirmek için!

İgnat, Stepan'ın tavrını anlamazlıktan gelerek:

— Verir, ha diye destekledi. Zaten ben de böyle bir küçük hesap içindeydim. Benim gibi bir adama verir, diyordum. Ama, ben, almayacağım! diye bağırdı gösterişle. Sonra, elinin ayası ile masaya vurdu: Ben de almayacağım! Tamam mı?

Stepan ona bakıyordu, donup kalmıştı.

— Ben de onu almayacağım! Anlayabiliyor musun, bunu sen? Ama, - eliyle bir hareket yaptı - anlayabiliyor musun sen? Yoldaş, sen bir kent adamısın, bense bir mujik. Bu toprağa tüm varlığımla kök salmışım ben, köküm kökenimle, tırnaklarımla, ruhumla. Bu toprak, benim kemiklerimin iliğidir. Tüm yaşamım bu topraktadır. Babalarımın, büyükbabalarımın, dedelerimin tüm yaşamı. Ben topraksız yaşayamam! Ancak şu var, diye sözü toparladı birden, sakinleşmişti, bireysel toprağa ihtiyacım yok benim. Ben bunda bir çıkar görmüyorum, işime gelmez benim. Benim köylü kafama göre, bugün, kolhoz olmadan yaşam olmaz.

Hiç bir şey anlayamayan Stepan, lafı karıştırdı:

— Dur bakalım; olmadı, dur biraz! Neyi savunuyorsun sen?

Muhtar keskinkes yanıtını yapıştırdı:

— Kolhozları savunuyorum.

— Öyleyse, Sovyetlerin yanındasın, bizim iktidarımızı tutuyorsun?

İgnat şeytanca göz kapağını kırıştırdı, Savka'ya şöyle bir baktı, Stepan'a göz attı ve bıyık altından gülümseyerek:

— Bizim Sovyet iktidarından başka, kolhozları benim-

seten bir iktidar olmadığına göre yeryüzünde, benim için, artık, başka bir iktidar da yoktur.

Stepan gülümsedi ve gğüs geçirerek içini yatıştırdı.

İgnat Stepan'a eğilerek, yavaş bir sesle:

— Bana da aç bakalım, biraz, dedi; kendi hesabına mı dolaşıyorsun? Kaçmak için mi? Yoksa, olur a, burada görevli misin?

Stepan gülümseyerek:

— Görevliyim, yanıtını verdi.

— Kâğıtlarına gerek yok, dedi İgnat bir hareketle, seni tanıyorum! Peki, bizim iktidarca görevlendirilmiş olduğuna göre, şimdi ben sana söyleyeyim, sen de onlara ilet: Bizim kolhoz yaşıyor, bunu hükümete bildir! Sana bunu nasıl anlatmalı bilmem? Yeraltında yaşıyor, yani. Bir başkanımız var, o da öyle. Madalyası olan biri. Onu da gizledik. Defterlerimizi tutan bir muhasibimiz var. Bu defterleri gösterebilirim sana, istersen. Kolhozun tüm araçları ve gereçleri gizlenmiştir. Şu yakınına da sorabilirsin. Doğru değil mi, Savka?

Savka, şaşkın bir tavırla, sevinç içinde onayladı.

— Doğrunun da doğrusu! Ustaca hazırlanmıştır her şey! Devlet işi sanki!

— Almanlar bizim köyden tek buğday tanesi alamadılar! diye bağırdı, İgnat. Yağmaladıklarıyla kaldılar. Bizler, tek buğday tanesi vermedik onlara. Nasıl mı yaptık bunu? Onu sen benim sırtıma sor, o bilir, dedi dalgın dalgın; başı önüne eğikti. Esmer parmaklarını, tempo ile masaya vurmaya başladı. Kırçal bıyıklarının örttüğü dudaklarının üzerinden küçük bir gülümseme geldi geçti. Muhtar! İşte bak, ömrümün son deminde bir de Alman muhtarı olduk!.. Ne utanç verici şey! Her yanda, muhtarlara, vahşi hayvan, halkın iliğini kemiğini soyan vampir gözüyle bakılıyor hep! Derebeyi! Ben, insanlarımıza; «Kırmayın beni, yaşıma saygı duyun! Kızıl Ordu'da oğullarım var!» dedim. Ne yapalım, olmadı, köylüler anlaşamadılar, sonunda bunu benden kopardılar.

— Bütün köy bu iş için ona rica etmişti, diye içini çekti Savka.

— Hayır, köy değil, diye düzeltti sertçe İgnat, kolhoz rica etmişti. Boyun eğmeyen bir ruhun var senin, İgnat, dediler; senin ruhun haksızlıkla bağdaşamaz; hepimizi sen savun. Eh işte, ben de savunuyorum! Almanlar: — Buğday, nerede muhtar? diye bağırıyorlar. Ben de onlara: Buğday yok, diye sesleniyorum. Niçin arpalar tanelenip dökülüyor, muhtar? Hasat etmek için makina yok! Buğday yığınları niçin açıkta duruyor, yağmur altında çürüyor, muhtar? Neyle dövelim, aygıt yok! Sana makine verecekler, muhtar! Kullanacak adam yok! diyorum onlara. Yalan söylüyorsam, dövün beni! diyorum; basıyorlar sopayı o zaman! Muhtarı dövüyorlar! Hem de sıraya girip dövüyorlar, ama yine de buğday yok.

Savka, gözyaşıyla ıslanmış bir sesle ve etkili bir tonla:

— Ruhunu dize getiremiyorlar, işte bütün mesele burda!

— Ruh, dedin! diye alaycı bir şekilde gülümseyerek; bırak onu, sırtımı bile yola getiremiyorlar. Sırtım baş eğmez benim, dedi dikilerek. Dayanıklıdır sopaya.

Stepan bankından kalkıp, elini uzatırken çok heyecanlıydı:

— Sana teşekkür ederim, İgnat, dedi. Bağışla beni, yalvarırım, bağışla beni!

— Bağışlamak mı, ne oldu ki? diye şaşırdı İgnat.

— Hakkınızda çok kötü düşünceler geçirmiştim aklımdan. Sırf senin hakkında da değildi bunlar... Neyse, bağışla beni, benim de kusurlarım var bağışlanacak, ama onları bir ben bilirim.

İgnat gülümsedi; Stepan'ı, tıpkı kendi oğlu gibi kucakladı öptü.

— Öyle olsun, Tanrı seni de bağışlayacak.

Gün doğarken, muhtar, gizli militanı köyün başına kadar götürdü. Orada, birer sigara içinceye kadar kaldılar.

— Eğer bizim hükümet ya da partizanlar buğdaya gereksinim duyarlarsa, dedi İgnat yavaşça, bize bir tek söz-

cük göndersinler, yeter; derhal yollarız.

— Çok iyi. Sağol!

— Bana teşekkür etmeyin, buğday benim değil, kolhozun. Bu yüzden de sizlerden bir alındı makbuzu isteyeceğiz, o kadar.

— Oldu.

— Öyleyse, hadi bakalım, yola...

Stepan elini uzattı, İgnat tuttu ve kuvvetle sıktı. Gözlerinin içine bakarak:

— Senden bir şey daha isteyeceğim... diye mırıldandı. Söyler misin bana: Bizimkiler dönecek, değil mi? Ama, bak, bunun, ne hemen mi olacağını ne de ne zaman olacağını sormuyorum sana; çünkü, sen de bilemezsin bunu. Bir tek şey soruyorum: Dönecekler mi? Doğru söyle. Gözleriyle burgu gibi deliyordu sanki.

Stepan heyecanla yanıtladı bunu:

— Dönecekler! Dönecekler, İgnat! Hem de çok geçmeden dönecekler!

Muhtar yatıştı, göğüs geçirdi:

— Gerekli olan da bu! Benim sırtıma gelince, bakma sen ona, sopaya dayanıklıdır o, serin tut sen gönlünü! - Stepan'ın elini son bir kez daha tutarak, bastı kahkahayı.

Stepan, tanelerini dökmekte olan, sık ekilmiş arpa tarlaları ortasından, kestirme bir yol izliyordu; giderken de, kendisini neşeli neşeli kalaylıyordu:

«Seni memur makulesi seni? Tsipliakof'a güveniyordun da, halktan gocunuyordun ha! Amma da kırtasiyeci bir kafan varmış senin! İşte gördün, halkın gücünü ve başkaldırışını! Seni bürokrat makulesi seni! Seni meşin-kıçlı seni! Halk susmaz, zamanını bekler. Baltanın altında kuru odun gibidir o. Öfke anını çanla bildirir, ateşleyecek kıvılcımı sabırla bekler. Ey, mumdan ruhu olan adam, burada kibrit olma görevi de sana verilmişti. Öyle de değil, burada söz konusu olan kibrit de değildi! Kibriti sürtersin yanar ve söner. Çakmak-taşıydı, burada söz konusu! Sen bir çakmaktaşı olacaktın, Stepan Yatsenko, şeytan alsın seni, emi! Çak çakmağını, uçur kıvılcımlarını dört yanına,

halkın kininin meşalesini yakıp tutuşturşunlar!»

Nice zaman sonra, Valia ile bir daha görüştükleri sırada Stepan bunların hepsini bir bir anlattı.

Bütün gece söyleştiler.

Valia'nın da Stepan'a söyleyecek bir sürü haberi vardı.

— Maksim tarafından bir adam geldi, dedi.

— Maksim'den mi? dedi sevinçle. - Maksim de, yerel komitece, gizli militan savaşımı ile görevlendirilmişti. - Neler yapıyormuş, Maksim?

— Şimdilik iyi! diye gülümsedi Valia. Bir çok işler çeviriyormuş, bir çok maden işçileri müfrezesi... Üç komünist gençlik müfrezesi!

Hafif bir kıskançlık duygusu ile:

— Bak sen! Çok güzel!

— Ayrıca, İvan Petroviç tarafından gelen oldu!

— Peki o nasılmış?

— Açık, anlaşılır bir şey söylemediler. Benden çekiniyorlardı galiba. Ama, gizli buluşmalar için, bana adres bırakmaktan da geri kalmadılar. İvan Petroviç, çiftliğinin bire yedi verdiğini haber olarak bildiriyor...

— Büyük bir başarı! dedi Stepan gülümseyerek. İvan Petroviç, tarımcılığa tutkun bir çiftçi olmuştur her zaman.

Bütün bunlar, hep tanıdığın insanlardan gelen haberler. Yabancılardan gelenler de var! Kimsenin tanımadıklarından.

Stepan bir şey anlayamıyordu.

— Ne demek istiyorsun?

— Bielsk'te, paraşüt kulesinin tepesine biri kızıl bayrağı çekmiş. Bayrak bütün gün orada kalmış. Almanlar dokunamıyorlarmış: Sözde mayınlıymış. Bölgede, herkesin ağzında bu bayrak.

— Kim dikmiş bu bayrağı?

— Nerden bilsinler? Dedim ya sana: Kimsenin tanımadığı insanlar.

— Bu tanınmayan kişileri bulmak gerek!

— Almanlar da arıyor onları...

Stepan gülmeye başladı:

— A, Almanlar elbette bulamayacaklar. Ama, bizimkileri bulamamak, bizim için ayıp olur.

— Sonra, bizde de, yani bizim kentte de bir olay var, diye sürdürdü Valia.

— Ya, neymiş bu? dedi telaşla Stepan. Kentini çok severdi, onunla kıvanç duyardı, onunla ilgili her haberi kıskanç bir dikkatle karşılardı.

— Almanlar bildirilerini, her gün Glavnaya caddesine asarlar, gelen giden de okur. Kimisi inanır, kimisi inanmaz, ama herkesin canı sıkılırdı. Bugünlerde, Alman bildirisinin altında, her gün, bir başka bildirinin yapıştırılmış olduğu görülmekte. Anlıyor musun? Çocuk yazısıyla kaleme alınmış bir bildiri. Okul defterinin bir sayfasına yazılmış. Mürekkeple. Hem de - gülümseyerek - mürekkep lekeleriyle...

— Peki bildiri de neler var? diye sordu Stepan. Şaşmış kalmıştı.

— Bir yalanlama! Her gün, dikkat et: Hep gün, bacaksızın biri, Hitler'e bir yalanlama gönderiyor: «Hitler'e inanmayın, yalan söylüyor o pis köpek! Radyoyu dinledim ben. Bizimkiler Stalingrad'ı terketmedi. Bizimkiler Bakû'yu terketmedi.» Almanlar bu yaprağı koparıyorlar, suçluyu arıyorlar, ama bir türlü bulamıyorlar. Bacaksız Allah'ın günü Hitler'i yalanlıyor da, Hitler buna bir şey yapamıyor. Herkesin ağzında bu kentte.

— Kim bu bacaksız? diye sordu Stepan, sesi heyecanlıydı.

— Kimse bilmiyor. Belki de benim küçüklerden biri...

— Stepan, şaşkın şaşkın, bir şey anlamadan onun yüzüne baktı. Sonra, «herhalde öğrencilerinden söz ediyor,» diye düşündü. Karısının öğretmen olduğunu hep unuturdu!

— Evet, senin küçüklerden biri olmalı... dedi; unuttuğu için özür diler gibi bir hali vardı.

Gözleri nemli bir parıltı saçan Valia:

— Biliyor musun, ben de soruyorum kendi kendime: Kimdir bu? diye. Belki de bizim telsizcilerden biridir. Ye-

dinci sınıfta iken, bütün erkek çocukları radyo işlerine bayılır. Ama kim olduğunu nerden bileceksin: Kimi zaman, olsa olsa bu Mişa'dır diyorum... Kimi zaman da, yoksa Serioja mı, diye düşünüyorum.

Stepan ses çıkarmadan onu dinliyordu.

Bir düş kurar gibi sürdürdü konuşmasını:

— Her biri kendi başına! Vicdanlarının sesini dinleyerek başkaldıran erkek çocuklar, kız çocukları, ihtiyarlar kim bilir kaç tanedir?

Stepan içtenlikle:

— Bulacağız onları! dedi. Biz de «yeraltı»mızı kuracağız, Valia, tıpkı bir baruthane kurar gibi, her şeyi inceden inceye hesaplayarak, sağlam bir biçimde.

Gerçekten de, tıpkı bir baruthane kurar gibi, «yeraltı»nı kurmaya koyuldular.

Bağlantılar sağlandı, müfrezeler, gizli buluşma yerleri, adamlar bulundu; her biri, ancak, sağındaki ve solundaki komşuları tanıyan bir insan zinciri oluşturuldu. Stepan hepsini tanıyordu. Askeri birliklerimizin ayrılışından sonra, ona, ölü, boğazlanmış gibi görünen toprak, şimdi eski canlılığını yeniden kazanıyordu, savaşmaya hazır insanlarla dolup taşıyordu.

Gizli gruplardan ve partizanlardan gelen irtibat adamları, Stepan'ı buluyorlardı. **Büyük Toprak**'tan gelen habercileri, ki bunların çoğu genç kızdı, Stepan kabul ediyordu.

— Peki siz korkmuyor musunuz, kızlar? diye soruyordu onlara; gerçekten hayret ediyordu.

Kimileri alınıyordu. Kimileri de biraz kızarak yanıtlıyordu:

— Peki kendi toprağımızda da mı korkacağız, yani?

Maksim'in müfrezeleri hareketl geçmişti. Alman kışlaları ateşlenip yakılıyor, Alman trenleri raydan çıkarılıyordu. Durgun geceler, küçük, fakat sert artçı savaşların alevleriyle aydınlanıyordu.

Almanlar darağaçlarıyla cevap verdiler buna. Bir darağacı da Stepan'ı bekliyordu, kuşkusuz. Kentte olduğunu

biliyorlardı. Her yerde onu arıyorlardı. Ama, onun ölümü aklına bile getirdiği yoktu. Kendi toprağı üzerinde, yeniden efendi olduğunu anlıyordu.

Efendi, evet ta kendisiydi, gerçekten; ne belediye başkanıydı, ne de **Gauleiters.** İnsanlar ona ruhlarını emanet etmişlerdi, emirlerini kendisini tanımadan yerine getiriyorlardı. Eskiden olduğu gibi, bugün de, efendi, komutan, şef ve çoğu kez de halkın istemlerinin uygulayıcısı olduğunu hissediyordu. Vasiyetname uygulayıcısı. Ölenler kinlerini ona bırakmışlardı. Yaşayanlar umutlarını ona bağlamışlardı. Darağaçları üzerinde asılıp sallanan yoldaşlar, öçlerini almakla görevlendirmişlerdi onu.

Şimdi, eskisinden çok daha zengin ve karmaşık büyük bir «girişim» vardı ortada; çünkü, bu girişimi, kâğıda hiç güvenmeksizin, belleğinde kazılıp yazılmış olarak tutmak gerekiyordu. Adları ve adresleri, yapılacak işlerin tarihlerini ve erimlerini, eylemleri ve planları, çehrelerin ve mizaçların çizgilerini, tehlike karşısında her birinin gözlerinin ifadesini belleğinde tutmak zorunda idi. Kime tam ya da yarım güven duyulabileceğini, kime hiç güvenilemeyeceğini; kimi yüreklendirmek ya da haşlamak gerektiğini; kime umut vermek gerektiğini; kiminle küçük bir düş kurulabileceğini ve kimin daha ilk güçlükler karşısında **Judas** haini gibi yok oluvereceğini bilmek zorundaydı.

Gezip dolaştığı yollarda binlerce insanla karşılaşmıştı. Çünkü, kimi zaman bir başına, kimi zaman da Valia ile birlikte, hep yollardaydı. Odun ateşinin başında, kırların ortasında, insanlar açık kalplilikle söyleşiyorlardı. O da söylenenlere kulak kabartıyordu.

İhtiyarlar silahları olmadığı için üzülüyorlardı. Genç adamlar, esaret denilen o kölelikten kurtulduktan sonra, kesinkes partizanların yolunu tutmak istiyorlardı. Onları bir bir inceliyordu. Kimilerine omuzlarını yükselterek:

— Nerede oldukları bilinmiyor ki! Bilseydim, başta kendim giderdim.

Kimlerini bir kenara çekiyor, hiç bir tehlikesi olma-

yan bir adres veriyordu: Uzun bir zincirin ilk ve basit halkalarıydı bunlar.

Daha sonra, müfrezelerde, «manevi oğullarını» seçiyordu.

— E... Ne var ne yok, bakalım? diye soruyordu.

— Ne olacak, iyilik! Savaşıyoruz işte! diye hemen yanıtı yapıştırıyordu gençler.

Stepan'ın partizan müfrezesinde geçirdiği geceler, onun için, mutluluk ve dinlenme geceleri oluyordu. Orada, yakınları arasındaydı sanki. Orada, şu küçük Sovyet toprağında, ya da yeraltında, maden işçilerinin yanında, kendini özgür ve içini esenlikte hissediyordu. Nihayet, sırtını artık doğrultabiliyordu. Nihayet, maskesini çıkarıp atabiliyordu. Nihayet, gerine gerine kahkaha atabiliyordu, yanındaki kimseye sevgili 'yoldaş' adıyla seslenebiliyordu.

Ama orada eğlenmek, vakit geçirmek yasaktı ona. İnleyen ve kaynaşan toprak onu bekliyordu: O olmadı mı, öksüzdü toprak.

— Beni bir tek operasyon için kabul edin, ne olur? diyordu müfreze şeflerine. Düşünsenize! Ben daha bir tek köprü uçurmadım, bir tek el bombası atmadım. Bizimkiler geldikleri zaman, ne yüzle çıkacağım karşılarına?

— Haydi, haydi canım! diye homurdanıyordu müfreze şefi babacanca, tünelci ustası Prokhor. Haydi sen kendi işini yap; bize gereğin yok senin. Sen kendi yaptığın bombalarını atmaya bak!

Bunun üzerine Stepan da kendi bombalarını, müthiş bir patlayıcı madde ile; hakikatle, tıka basa dolu el bildirilerini sağa sola atmaya çıktı. Nasıl bir mahzende kapalı kalan kimseler havayı harıl harıl içlerine çekerek soluk alırlarsa, bildirileri de o hırsla okuyorlardı. Okuyanlar okuduklarını yanındakilere anlatıyor; okumak zamanı olmayanlar duyduklarını kendilerine göre, düşlerinin akışına göre birbirlerine aktarıyorlardı. Ülkenin dört bucağına uçup giden bomba misketleriydi sanki bunlar; gerçeklerin, parolaların, fikirlerin misketleri. Bu misketler, köleleştirilmek

istenen halkın en korkunç düşmanını kalbinden vuruyordu: Kuşkuculuğu yıkıyordu.

— Bildiriyi duydun mu? Oh, işte bak, yaşıyor, bizim hakikatimiz yaşıyor, ezip öldüremediler onu! Demek ki, insanlar var daha? Demek ki, bir takım bağlantılar kopmamış daha! Demek ki, ordumuz diretmekte, hiç değişmeksizin tertemiz, yakında gelip bizleri kurtaracak!

Gezip dolaşmaları sırasında, Stepan'ın kendi bildirilerini okuduğu da olurdu arasıra. Sanki ilk kez görüyormuş gibi, tıpkı başkalarının yaptıkları gibi hırsla okurdu onları. Duvara yapıştırılmış bir bildiri, onda da yeni bir inanç atılımı uyandırırdı. Kendisinin kaleme aldığı satırlar arasında yeni gerçekler arardı.

Ölümden korktuğu yoktu artık. Aklına bile gelmiyordu şimdilerde; böyle bir şey sanki hiç var olmamıştı; sanki insanlar, Tanrı'yı icat ettikleri gibi, onu da bir korkuluk edinmek için yaratmışlardı. Büyük yollarda tanınmaktan da çekinmiyordu. Stepan Yatsenko, partal giysiler içinde, o saçı başı ağarmış, uzun sakallı mujik çehresiyle tanınacak gibi değildi. Ele verebilirler miydi onu? «Aman, verseler de ne çıkardı!» Bu demektir ki, «ben adamlarımı iyi seçememişim, iyice yetiştirememişim; başkalarının hiç bir kabahati yoktur bunda!»

«Genel Karargâh» binasına artık seyrek geliyordu; büyük yolda, insanlar arasında, el arabacılar ve serseriler arasında yaşıyordu daha çok. Maden ocaklarında ve maden işçileri mahallesinde ansızın ortaya çıkıyor ve yine ansızın kayboluveriyordu. Kimi zaman, yol üzerinde, güvenilir kimselerle buluşmayı kararlaştırıyorlardı; randevularına herkes tam saatinde geliyordu.

Vasya Pçelintsef'i uzaktan uzağa anımsatan kıvırcık saçlı genç bir adam:

— Bizimkiler bir polis komiserini öldürdü! diye bildirdi.

— Öldürdü mü? Yiğitlikte eşiniz menendiniz yok sizin! dedi.

Coşkuyla dolup taşan delikanlı:

— Bak şimdi, Stepan amca, diyordu, bizim partizanlarla buluşup görüşmemiz gerek. Böylece bir saldırı düzenleyebiliriz!..

Stepan yanağını oğuşturarak:

— Daha ilerde, bakalım, diye yanıtladı. Polis komiserini öldürdük, dediniz, değil mi?

— Öldürdük! Gık bile diyemedi!

— Güzel, çok güzel! Şimdi de, Vasiliok, senin poliste çalışman gerek.

Küçük adam şaşkın bir gülümseme ile:

— Benim mi? dedi, benzi atmıştı. Şaka ediyorsunuz siz?

— Hayır, Vasiliok, şaka etmiyorum. Ciddi konuşuyorum, diye yanıtladı.

— Ama benim... benim üzerime çullanırlar sonra! Babam kahreder bana!

— Buna da katlanmak gerek.

Genç, gözyaşlarını güçlükle tutarak:

— Peki ama, bizimkiler gelince, ne derim ben onlara? Herkes partizan! Bense, bir polis memuru...

— Orasına sen karışma, gereğini yaparım ben.

Vasya, boğulur gibi bir sesle:

— Ama, bunun da ötesinde, Stepan amca, öldürürler beni! diye sürdürdü.

— Ölüm diye bir şey yok, Vasiliok, uydurmuşlar onu. Korkaklar için **'kapout'** var, yiğitler için ölümsüzlük; üstelik, ikisinin ortası da yok. - Vasya'yı omuzlarından tuttu, kendine doğru çekti. - Sana acıyorum Vasiliok, dedi yavaşça. Evet, acıyorum! Ne var ki, senin poliste çalışman kaçınılmaz; başka kimse yok elimde. On sınıflı bir okulu bitirdin, az buz almanca biliyorsun. Gitmen gerekiyor oraya, kaçınılmaz bu!

Böylece Vasiliok poliste çalışmaya başladı. Stepan'ın her yerde bir adamı vardı. Almanların tasarılarından kendisine bilgi yetiştiriyorlar, gizli çalışan militanları güçlüklerden kurtarıyorlar, partizanlara yardıma koşuyorlardı.

İhtiyar bir tesviyeci, bir demiryolu deposu hakkında

Stepan'a raporunu sunuyordu. Kasabadan uzakta, yolun bir kenarına oturmuşlardı.

— Almanlar depoyu yeniden işletmeye açtılar! diye üzülerek içini çekti tesviyeci. İşte durum bu merkezde!

— Evet... Üzücü bir şey...

— Şimdi, uzman işçi arıyorlar. Lokomotif dolu orası, sanki bir mezarlık. Gelgelelim işçi yok.

— Elbette...

— Bakın, işçilerimiz iş istemeye gitmeyecekler oraya. Gencine ihtiyarına söyledik: Eğer aranızdan bir uyuz köpek çıkar da, depoda çalışmaya kalkarsa, vay haline! Hoşgörü yok böylesine!

— Peki, gitmiyorlar mı?

Tesviyeci sevinçli bir hayretle:

— Gitmiyorlar! Bir düşünsene, he? Bir teki bile!

O zaman Stepan yanağını oğuşturarak:

— İyi, çok iyi! dedi. Ama, sen gideceksin, Anton Petroviç, sen gideceksin!

Tesviyeci, kararsızlık içinde, gülümsüyordu:

— Ben mi? Olmaz öyle şey, hem niçin ama? Beni kırıyorsunuz... Gitmeyeceğim, ben de...

— Evet, gideceksin!. Oradan iş alacaksın. Lokomotifleri onarmayı üstleneceksin. Hazır oldukları zaman da, tahrip edeceksin.

Tesviyeci, benzi atmış bir halde:

— Anlıyorum... diye yanıtladı. Anlıyorum. Nasıl istersen, Stepan yoldaş, gideceğim. İşçiler bu yüzden beni öldürürler ama, yine de gideceğim. Anlıyorum.

Stepan'ın yönettiği insanlardan bir teki bile, aylak işçiyi andıran bu sakallı adamın, hangi hakla emirler verdiğini, ne ona, ne de kendisine sormuyordu. Arkasında kimin olduğunu herkes biliyordu. Vatan mı? Hayır, vatan herkesin arkasındaydı. Stepan'ın arkasında, salt Stepan'ın arkasında duran, Parti idi. Parti, insanlar üzerindeki yetkisini ona devretmişti.

Gizli bir toplantıda, başkan Stepan'ı tanıtırken: «Partinin gönderdiği adam» diye gösteriyor, o zaman herkes

gözlerini Stepan'a dikiyordu. Parti adına gelmişti aralarına bu adam. Öyleyse, Stalin'in adına gelmişti. Stalin'in elçisi, öfkeden ayaklanmış, şişip kabarmış bu toprak üzerinde dolaşıyordu, herkes de ona güveniyordu.

— Şimdi nereye gidiyorsun Stepan? dedi Taras.

Ateş sönmüştü, sadece bir kütük yavaş yavaş yanıyordu: Soluk mavi bir tozla örtülmüştü; bir toz gibi parlak bir uç veriyordu. Piotr Petroviç büzülüp, nemli paltosuna sarılmış, uyuyordu. Berber uyurken kıpırdanıyor ve iniltiler çıkarıyordu.

— Valia ile buluşacağım, dedi Stepan.

Karısı aklına geldiği zaman, her vakit olduğu gibi, yüzü yine ışıklı ve sıcak bir gülümseme ile canlandı.

Yedi gün önce ayrılmıştı ondan, orada, cephe hattının hemen yakınında. «Peki, git bakalım!» demişti sadece. Artık birbirlerinden hep böyle ayrılıyorlardı: Ayrılanın arkasından salt bu iki sözcük söyleniyordu. Ama, her şeyi anlatıyordu bu iki sözcük!

Stepan, toprağa uzanmış, Valia'nın dikenli çalılar arasından süzülüp geçmesine bakmıştı o zaman. Orada, şu küçük baltalık ormanın arkasında, Büyük Toprak duruyordu, bizimkiler duruyordu! Karısının gölgesini bir endişe ile... bir özençle izliyordu. Valia şu çalılığı geçecek, küçük bir vadiye inecek, bir tutamlık bir çalılığı daha geçecek, sonra... Bizimkiler! Onlara doğru koşacak... Kızıl yıldızlar başlıklarının üzerinde! Ah, onları bir kez görebilse!.. Ama, o, oraya gitmemesi gerektiğini de biliyordu. Yoksa görevden kaçmak sayılırdı bu. Valia'yı şu çalılıklara kadar getirmiş olması bile, aslında, onun adına, hiç de iyi bir şey değildi. Onun yeri burası değildi. Onun yeri, orada, cephe bölgesinin köylerinde, öfke ve felâket alevinin kasıp kavurduğu toprak üzerindeydi.

— Peki, evlat, dedi Taras, sonra ne olacak?

Stepan gülerek:

— Sonra mı? Sonra, bizimkiler gelecek. Hem de çok geçmeden!

Ama Taras buna birden tutuldu:

— Benim sana sorduğum bu değil! Sen söylemesen de, biliyorum ben bunu! Bana ders vermeye kalkma! diye bağırdı. Kitabımı senden mi öğreneceğim ben, yaşın ne ki? Asıl ben sana ders verebilirim. Benim içim temiz. İçimi hep temiz tuttum. Benim sana sorduğum başka şey: Bizimkileri neyle karşılayacağız biz?

— Ne demek, neyle?

— Kan denizinden geçip bize geliyorlar. Biz onların karşısına neyle çıkacağız?

Stepan sevincinden yutkunamaz oldu. «Amma da adam benim babam! Ne yaman bir ihtiyar!» Babasına sevgiyle, kıvançla baktı; onun oğlu olduğunu duydu; çok uzakta, sanki yeryüzünün en son köşesinde ailesinin köklerinin kıpırdadığını hissetti.

Neşeli bir gülüş patlatarak:

— Yaman bir ailedeniz biz baba, dedi; Kazak ailesiyiz.

İhtiyar oğluna hayretle baktı.

— *Biz Kazak ailesi değiliz! Nereden* çıkardın bunu? Biz Kazak değiliz, işçiyiz. Büyükbabanın babası işçiydi, büyükbaban işçiydi, amcaların işçiydi. Ailemizin tümü işçi.

Stepan sevinçle omuzlarından tuttu:

— Kazak, Kazak! Neye boş yere tartışıyorsun, baba! — Pek yakına yaklaşıp eğildi ve bu kez ciddi olarak şunları söyledi: — Yapacağın işleri sana anlatacağım baba. Hemen eve dön! Yolda, sana vereceğim adreslere uğra, haberlerimi ilet. *Eve varınca, anneme benden selâm* söyle, Lionka'yı kucakla öp ve Nastia'ya, seni güvenilir kişiler arasına sokmasını kendisine emrettiğimi söyle. Nastia seni onlara götürür.

İhtiyar kızgınlıkla:

— Nastia mı? diye bağırdı.

— Evet Nastia, diye gülümsedi Stepan.

Taras bıyıklarını sıvazladı.

— Peki! dedi. Ama ilk işim, onu kamçılamak olacak.

Tamam mı? Sonra da, anladın mı, ona: Hadi götür Nastia, neresi gerekiyorsa, götür şu ihtiyarı! diyeceğim.

VIII

Nastia, okul arkadaşı Zinayt'ın soluk soluğa geldiğini gördü. Daha kapı eşiğinden:

— Dinle, bak, Nastia! Pavlik döndü! diye bağırdı.

Nastia, yüreğinin göğsünden koparılıyormuş gibi olduğunu ve hızla çarptığını... habire çarptığını duyuyordu. Ama yerinden gene de kıpırdamadı, sakin ve nerdeyse kayıtsız bir sesle sordu:

— Pavlik mi? Nerde kuzum?

Arkadaşı, hiç saklamadan, hırslı bir merakla ona bakıyordu:

— Ah, Nastia! diye bağırıyordu her an. — Nastia'nın soğukluğu onu şaşırtmıştı, hattâ biraz içini bulandırmıştı. — hafif, yapmacık bir yumuşaklıkla: — Sen gerçekten duygusuzsun, Nastia! dedi. Seni kimse sevemez. Pavlik'e yolda rastladım, diye ekledi, saklamaya gerek görmediği bir isteksizlikle. Keşke rastlamaz olsaydım, iyi halt ettim! — Ama bu tavrını sürdüremedi ve, kendisinden geçerek bağırdı: — Bak Nastia; Sana bir de pusula gönderdi!

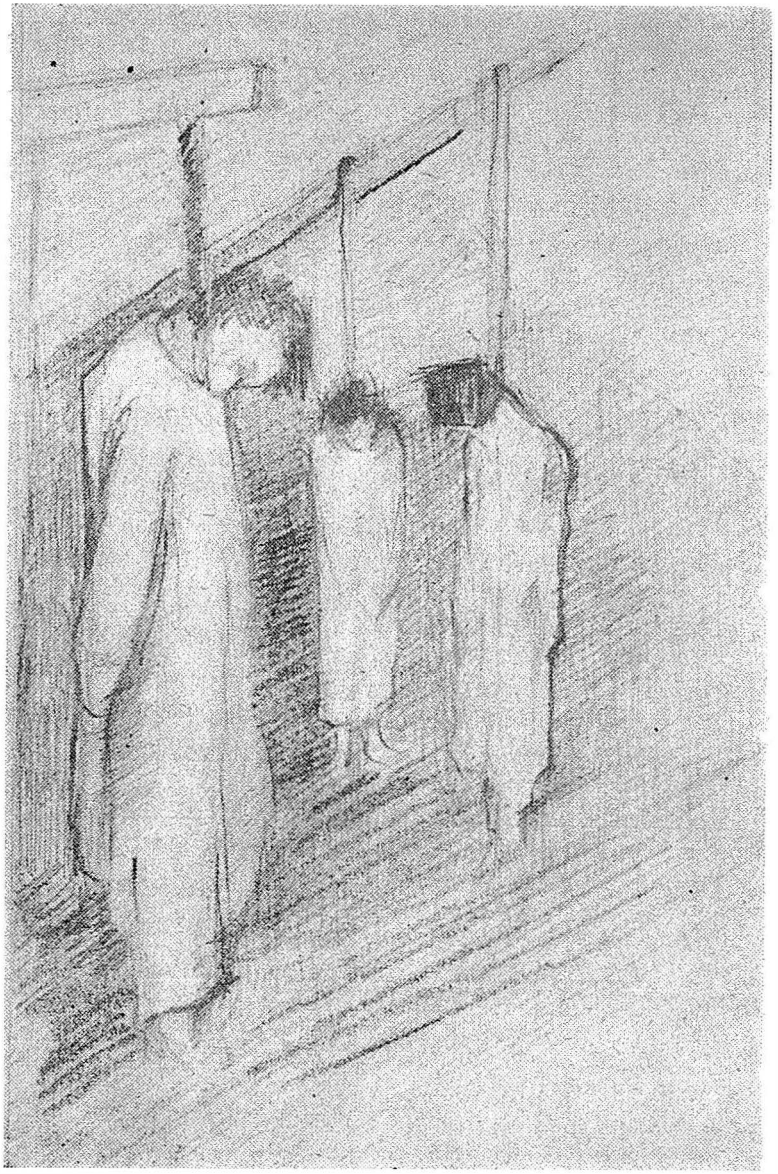
— Ver bakayım.

— Nastia pusulayı aldı, yanaklarının yandığını duyuyordu. 'Nastia! saat beşte seni okulun yanında bekleyeceğim. Yeri biliyorsun. Pavlik.'

— Nasıldı? diye sordu yavaşça.

— Ah, Nastia, kapkatıydı! Korkunç...

Nastia korkunç bir Pavlik canlandırmaya çalıştı kafasında, ama olmadı. Mavi gözlü, kırmızı yanaklı, temiz giyimli bir yeniyetme geliyordu hep gözünün önüne. O kız gibi parlak yanakları, 10-B öğrencilerinin düşüncelerine göre, bir erkek için acayip kaçacak derecede şiire düşkünlüğü, erkek arkadaşlarının Pavlik'e 'kız' takma adı ile seslenmelerine yol açmıştı. Kimse ona Pavel demiyordu.

Ana babası, arkadaşları, öğretmenleri, kısacası herkes onu «Pavlik» küçültme adı ile çağırıyordu.

Nastia okulun yanına geldiği zaman, saat beşe on vardı. Pavlik henüz gelmemişti. Sınıfının penceresine yaklaştı, kırılmış camdan içeriye bir göz attı. Boş ve terkedilmiş bir evin soğuk ve rutubetli soluğunu duydu. Kırılmış sıralar, duvarın dibinde, büyük bir kara yığın halinde toplanmıştı. Onun sırası da işte orada idi. Onunki, aynı zamanda Pavlik'in de sırasıydı. Yaşama doğru birlikte açıldıkları yelkenli kayık. Pavlik'in dizelerinde böyle geçiyordu. Yelkenli, işte böyle diyordu kurduğu düşe.

Nastia uzun süre pencerenin önünde kaldı. Doğduğu evin yıkıntıları karşısında insanın her zaman duyduğu gibi, o da, burada, kendisini yalnız ve mahzun hissediyordu. Orada ,uzun bir süre ya da kısa bir zaman yaşamış olmanın önemi yoktu. Kısacası, bir süre sonra pencereden ayrıldı ve okulun cephesi boyunca yürümeye başladı. Büyük giriş kapısının önünde, okul müzesinin iskeleti dikiliyor, sanki Nastia'ya sırıtıyordu. «Kim sürükleyip getirdi onu buraya?» diye söylendi. «Almanlar, kuşkusuz... Niçin acaba?» Bahçe duvarı boyunca yürüdü. Ağaçlar çıplak, siyah, dul kadınlar gibi mahzun, dikiliyorlardı. Sonbaharın rutubetli rüzgârıyla sallanıyorlar, inliyorlar ve yavaşça yana yatıyorlardı. Bir ağaç yıkıldı, arkasından bir başkası daha... Korktu, bir anlam veremediği için, duvarın üzerinden baktı; Alman askerleri, ceketlerini çıkartmışlar, okul bahçesindeki ağaçları kesiyorlardı.

Arkasından kısık bir ünlem işitti: — Nastia!

Döndü. Pavlik ona kollarını uzatıyordu.

Yüzüne baktı ve hemen geri çekildi. Tanrıların Tanrısı, ne hale sokmuşlardı onu yarabbi! Pavlik, kuru, kara, partallar içindeydi. Hani senin neşeli mavi gözlerin Pavlik? diye, nerdeyse bağıracaktı. Ter ve adi tütün kokuyordu keskin keskin.

Pavlik ise gözlerini ondan ayıramıyordu.

— Bak sen, ne olmuşsun böyle sen! diye mırıldandı şaşkınlıkla; sonra saygı ile kollarını indirdi.

— Ya sen... Bu hallere mi düşecektin!

Genç kızın gözlerini fal taşı gibi açan korkuyu artık anlamıştı, bu yüzden başını önüne eğdi. Gözlerini yerden ayırmaksızın:

— Nasıl olmuşum ben acaba? diye sordu; çok korkunç muyum?

— Evet... Korkunçsun! Kapkarasın!

Pavlik acı ve tutuk bir gülüşe kaptırdı kendini.

— Korkunç olmak iyi bir şey, dedi Nastia gülümseyerek, ellerini onun omzuna koydu. Korkunç, demek; namuslu, demeğe gelir.

— Evet, dedi içtenlikle ve hırsla ellerini tuttu. Senin karşında ben temiz ve namusluyum, Nastia.

— Peki, herkesin karşısında? diye sordu yavaşça.

— Herkesin karşısında da.

Nastia neşeli bir gülmeye kaptırdı kendini.

— Ya ben? Ben de korkunç muyum?

— Sen mi? diye haykırdı; kendinden geçmişti. Sen büyümüşsün, güzelleşmişsin...

— Ben de... Namusluyum; diye mırıldandı gözlerini yere dikerek.

— Herkesin önünde mi?

— Senin önünde de.

Yavaşça, bir borçluluk duygusu ile, elini onun elinin içinde sıktı. Şimdi, hiç konuşmadan, birbirine hiç bakmadan, ayakta duruyorlardı.

Ağır bir iniltiyle bahçenin bir ağacı daha devrildi.

Pavlik bir ürperme duydu içinde:

— Nedir bu böyle?

— Almanlar bahçedeki ağaçları kesiyorlar, dedi Nastia.

Genç kızın yüzü renklendi. Öteki de kızardı.

— Bizim bahçemiz? diye mırıldandı. Anımsıyor musun?

— Anımsamaz mıyım? dedi zar zor duyulan bir sesle.

Pavlik yanıtı duymamıştı; orada, bu bahçede, ilk ve biricik öpüşmeleri gibi, onu dudaklarında hissetti.

— Şurada bir ağaç vardı, dedi; biraz sıkılgan bir halle; anımsıyor musun?

— Evet.

— Ağacın kabuğuna iki harf kazımıştım: P ve N.

— Bir de kalp resmi.

— Anımsıyorsun demek?

— Elbette.

Testere, çılgınca ve arsızca yeniden hışırdamaya başlamıştı.

Pavlik sinirlendi:

— Şimdi de o kalbi... Testere ile... dedi. Allah kahretsin! Bu sesi duymaya katlanamayacağım! Gel, Nastia!

Bahçe duvarı boyunca ilerlediler, bir ıhlamur ağacının altındaki, büyük bir taşın yanında durdular. Uzun bir süre, yani sekizinci sınıftanberi işte hep burada buluşurlardı. Nastia taşın üzerine oturdu. Pavlik de, sararmış otların üzerine, onun yanına çöküverdi. Testerenin hışırtısı onlara kadar yine geliyordu; ama, sinek vızıltısı gibiydi, güçlükle duyuluyordu. Nastia, boş arazinin üstünden, dosdoğru ilerlere bakıyordu. Pavlik'e nerelerde dolaştığını, neler yaptığını sormak istiyordu; ama, bir şey, ne olduğunu bilemediği bir şey buna engel oluyordu.

— Baksana, bizimkiler nerede acaba şimdi?.. Bütün 10-B'liler? diye sordu Pavlik.

— Her biri bir köşede...

— Öyle... Gittiler, dağıldılar... Fiodor nerede? Anımsıyor musun, hep inşaat mühendisi olmayı düşlerdi? Devridaim makinesini icat edecekti! Ne tuhaf bir çocuktu şu Fiodor?

— Şimdi orduda. Hiç bir haber alamadık. Öldü mü, kaldı mı, kimbilir?

— Şanslı çocukmuş!

Nastia alaycı bir gülümseme ile:

— Öldüğü için mi şanslı? dedi.

— Hayır, orada olduğu için şanslı; eğer, öldü ise, bizlerden daha mutlu sayılır. Her neyse, bizler, arsız otlar gibi, kendi kendimize kuruyup gideceğiz.

Nastia hiç ses çıkarmadı.

— Ya senin canciğer arkadaşların nerelerde? Marusya nerede?

— Hapiste.

— Galia?

— Almanya'da...

— Liza?

— Şimdi onun adı Luize oldu.

— Almanlar'a mı sattı kendini? diye alay etti Pavlik.

— Hayır. Şimdilerde İtalyanlar'la düşüp kalkıyor. Almanlar'ın domuza benzediklerini, İtalyanlar'ın ise daha başka olduklarını söylüyor.

— Leş köpek!

Baltaların tak tak sesleri yakından gelmeye başlamıştı; bir ağaç gürültüyle devrildi. Bahçe duvarı sarsıldı, ıslak yapraklar ve ağaç yongaları gençlerin üzerine döküldü.

Pavlik sinirli sinirli:

— Kesiyorlar! Kesiyorlar! Bizim kuşağın tümünü kökünden biçecek bunlar...

— Biçemiyecekler.

Öfkeyle omuzlarını kaldırarak:

— Belki. Ama, her şeyi sakatlıyacaklar. — Ayağa kalktı, pantalonunu örten yaprakları silkti. — Biraz yürüyelim, ha ne dersin?

Boş araziden geçmeye başladılar.

— Kinci, öfkeli bir adam olmuşsun sen, Pavlik?... dedi; içinde bir sıkıntı vardı. Sonra, birden adımlarını yavaşlatarak sordu: — Nerelerdeydin sen Pavlik? Bunca zamandır neler yaptın?

Pavlik, kısa bir gülüşten sonra durdu. Başını sallayarak:

— Bunun öyküsü uzun, Nastia, dedi. Onu sana çok anlattım, hem de kaç kez...

— Bana mı? diye şaşırdı.

— Evet, evet. Kafamda, diyerek ekledi. Buraya gelirken, yol boyunca, onu sana anlattım durdum, söyledim hepsini... Şimdi artık burada olduğuma göre, işe nereden

başlayacağımı kestiremiyorum.

Ona bakmaksızın, yavaş yavaş, tane tane:

— Gazetedeki fıkralardan başla, dedi.

Pavlik ürperdi.

— Okudun mu onları?

— Evet.

— Kahretmişsindir bana?

— Yo, acıdım sadece.

Pavlik, küçük çocuklarınki gibi ince kaşlarını üzüntüyle çattı:

— Haksızlık etmişsin... Bana niye acıyacaksın? Bana acımana gerek yoktu, alınıyorum buna ben; anlaman gerekti beni.

Nastia, güçlükle duyulabilen bir sesle:

— Ama nasıl anlayabilirdim? Çalıştım...

Pavlik elini tutarak, içtenlikle:

— Anlıyor musun? dedi. Her şey, tıpkı, bir kötü rüya içindeymiş gibi geçti, anlıyor musun, sarsıla sarsıla... Bizimkiler oradaydı... Sonra, bir de baktık, görünmez oldular Derken, Almanlar geldi... Soğukkanlılığımı yitirmiştim... Düşünmek için zaman bulamamıştım. Ne olacaktım ben şimdi, nasıl yaşıyacaktım? Tam o sırada, bir çağrı... hiç beklenmedik bir çağrı çıktı geldi... Beni gazetelerinin bürosuna çağırıyorlardı. Peki, niçin beni çağırıyorlardı? Daha sonra, personel üyelerinden öğrendim ki; Bolşevitskaya Pravda'da çalışmış olanların tümü de çağrılıymış. Ne var ki, ben personelden değildim... Arasıra dizeler yazıyordum orada, hepsi bu kadar. Anımsıyorsun, değil mi?

Başıyla onayladı ve kızardı. *Okul ve yelkenli* üzerine yazmış olduğu dizeleri aklına gelmişti. Kendi adına yazılmışlardı bunlar. Gazetede, «N'ye adanmıştır!» diye basmışlardı. Bir tek harfti bu, ama 10-B'de, herkes anlıyordu bu (N)'nin kim olduğunu. Nastia bu yüzden kızmıştı ona. Üç gün hiç konuşmamışlardı.

— Beni bu öykünün içine sokan, topal şeytan İverski' dir, diye yeniden söze başladı Pavlik. Kıtıpiyos bir ozan...

anlıyor musun, bir baltaya sap olamamış, züğürdün teki! Almanlar'a yanaştı ve yazı heyetinde önemli bir kişi oldu çıktı. Bizlerin hepimizi bu işkence kadırgasına bindirten odur; listeyi hazırlayan odur. Bu durumda ne yapmam gerekirdi? Ne yapabilirdim ki?

Yakarıcı bir tavırla Nastia'ya bakıyordu. Nastia susuyordu.

— Evet, dedi, düşünceli düşünceli. Gitmeyecektim oraya. Açıkça söylüyorum, gitmeyecektim. Ne var ki, anlıyor musun, öylesine yolumu şaşırmıştım işte. Sonra annem de, —acı acı gülümsedi,— annem de asılıyordu bana: «Git oraya! Git oraya! Yoksa seni öldürecekler!» diye ağlayıp duruyordu. Dayanamadım... gittim. Bunun bir yanlış iş olduğunu, bir gazeteci olmadığımı açıklamak, önerilecek işi reddetmek için gitmiştim. Ama kimse kulak asmadı. Yazı heyetinin her bürosuna Gestapo'dan bir polis yerleştirilmişti. Herkes ayağının ucuna basarak yürüyordu. İverski elime bir pusula sıkıştırdı ve 'Şunu derleyip toparlayıver!' dedi. Ben de derleyip toparladım. Zararsız, anlamsız... beş satırlık bir pusulaydı bu; böylesi pusulaları imzalamak âdetten değildi; ama, İverski, bile bile, adımı ve soyadımı, olduğu gibi pusulanın altına koydurtmuştu. Bunu gazetede gördüğüm zaman, dedi dudaklarını ısırarak, birden sen geldin aklıma, Nastia...

Pavlik başını öne eğiyor, gözyaşlarını tutmaya çalışıyordu. Nastia hiç tınmamıştı.

Boğazında sıkışan yumruyu yutkunarak:

— İşte böyle, onurumla oynadılar benim; sonra, İverski, Almanlar'ın kentimize girmeleri adına dizeler, örneğin bir övgü şiiri yazmam gerektiğini söyledi. Ben de övgü şiiri yazmasını bilmiyorum dedim. «Deneyin!» diye yanıtladı beni. «Sonra ben, ha dediğin zaman şiir yazamam» dedim. Bana üç gün tanıyarak, izine çıkardı. İşte o zaman, kendimle karşı karşıya kalmıştım... evde... Öyle bir hal içreydim ki Nastia... sözle anlatamam bunu sana. Kâğıda elimi sürmedim. Böylesi dizeleri ben yazamazdım, biliyordum bunu. Bütün varlığımla işte karşındayım, Nas-

tia, dedi; öyküsünün başındanberi ilk kez dimdik ona baktı. Bütün olup bitenleri söyledim sana, bunun benim için acı olacağına hiç aldırmadım... Bir pusula bir şey değil, belki bir başkasını da yazabilirdim... Ama şiir... Şiirler! Onlar yürekle yazılır, bilirsin!

Nastia yavaş bir sesle sordu:

— Peki, sonra?

— Sonra da kentin dışına kaçmaya karar verdim ve kaçtım.

— Biliyorum... Yoksa burada benim ne işim vardı.

Gülümsedi:

— Öyle mi? Bak ben de öyle düşünmüştüm...

— Arıyorlar mıydı seni?

— Evet, annem söyledi... Eh, ne yapalım! Bizimkilere kadar uzanmak istedim. Don'un ötesine henüz geçmiştim ki, Almanlar bastırıp yakaladılar; tekme tokat saldırıp, tuttukları gibi beni bir vagona attılar. Ve alıp götürdüler. Beni nereye gönderiyorlardı? Ben ne bileyim. Belki bir kampa. Belki Almanya'ya. Uzakta, Dinyeper'in öte kıyısında, trenden atlayıp kaçtım, şimdi de yaban topraklarda bir başıma kala kalmıştım...

Elini alnından geçirdi.

Nastia susuyordu.

— Hiç te bildiğim yerler değildi buraları! diye sürdürdü Pavlik. Orada, uzun zamandır, savaş falan yoktu. Almanlar, kendi yurtlarındaymışlar gibi rahattı bu kentlerde. Kiev'de, çocuklar, askeri okul öğrencisi üniformalarıyla dolaşıyorlardı. Kentin insanları takattan kesilmiş, bitkin bir haldeydiler. Bütün bunları, bir gece yürüyüşündeymişim gibi, gördüm geçtim; kendi kendime: «Peki ben, ben nereye gideceğim, ben ne yapacağım, ben, Pavel Bajanov, ben kimim?» diye soruyordum.

— Nasıl, ben kimim? de ne demek— diye sordu Nastia. Sen bir komünist gençsin, 'komsomol'sun.

— Sahi mi? Üzüntüyle başını sallıyarak gülümsedi — Orası pek belli değil işte...

Nastia şaşkın şaşkın ona bakıyordu.

— Sen hiç düşündün mü, Nastia, sen, ben ve 10-B' den daha başkaları acaba niçin komsomol olduk? diye. Ben hiç düşünmemiştim bunu. Ama bu kez iyice düşündüm. Hem de ciddiyetle.

— Anlamıyorum... diye göğüs geçirdi Nastia; üzgündü.

— Peki, kendi kendine bir sor bakalım: 'Acaba ben niçin komsomol oldum?' diye. Sen de, ben de, bizim gibi diğerleri de, hiç acı çekmeden, hiç araştırıp soruşturmadan, hiç bir seçme yapmaksızın, hattâ birçoğumuz hiç düşünmeden Komünist Gençler Birliğine tam bir içtenlikle öylece katılıvermiştik.

— Yani ille de acı çekmek mi... gerekir?

— Gerekir! dedi, inanmış bir sesle. Çelik nasıl ateşten geçirilirse insan da acıdan geçer: O zaman adam olur. Ama bizler, ilkin genç öncünün kızıl kıravatını takındık, sonra komsomol armasını. Çok basit bir iş bu. Arkasından da yaşam üzerine düş kurmaya başladık. Kurduğumuz düşler, ağzının tadını bilen bir insanın düşleriydi hep; öyle ki, şimdi aklıma gelince, yüzüm kızarıyor bundan. İşte böylece, birden, — sert bir şekilde sözünü keserek — bir kurt yaşamı dikildi karşıma. Yalnızdım. Yanımda kimse yoktu. Anlıyor musun?

— Anlıyorum, diye mırıldandı Nastia.

— Hepimiz yalnız kalmıştık, her birimiz kendi vicdanıyla başbaşa idi, her birimiz, yaşam içinde, kendi yolunu kendi seçecekti.

— Herkes canını kurtarmaya bakıyor; oysa önemli olan ruhunu kurtarmaktır, diye mırıldandı.

— Bu da nesi? diye mırıldandı Pavlik.

— Babam böyle söylerdi.

— Ruh mu? diye bastırdı kahkahayı. Bizde, yani 10-B' de böyle bir sorun yoktu. Ruhumun var olup olmadığını bile bilmiyordum... Ama, ne vakit ki kanamaya başladı o, işte o zaman varlığını duydum.

— Neler duydun bakalım?

Bu soruya hiç yanıt vermedi. Boynunu uzatmış, bir

şeye kulak kabartır gibi bir hali vardı .Kendinden pek emin olmayan bir sesle:

— Gene mi testere? diye sordu. Yoksa bana mı öyle geliyor?

— Sana öyle geliyor.

Sinirsel bir sırıtma ile, kafası karışık bir şekilde:

— Evet! dedi. Şimdi testereye döndü o. Orada, Dinyeper'in öte kıyısında, ayak sesleri duyar gibi olurdum... Hemen arkamda yürüyorlarmış gibi gelirdi bana... Her neyse; ne diyordum ben? — Alnını kırıştırdı.

— Sen de kocadın, Pavlik! diye uyardı birden. Kocadın, hem de çok...

— Öyle oldu, on sekiz yaşında.

— Çık daha! Daha da yaşlısın sen!

— Öyle, daha da yaşlıyım, diye kabullendi. On yedi buçuk yaşında, Almanlar'ın işgali altında altı ay. Her neyse, ne diyordum ben? Evet, yalnızdım, yapayalnız, ruhumla başbaşa —Gülümsedi— yalnız! Eskiden hiç yalnız kalmazdım. Sinemaya giderken bile, grup biletleri alırdık, anımsıyor musun?

— Anımsamaz mıyım.

— Ama orada yalnızdım; bir yol çatındaydım, birçok yol uzayıp gidiyordu önümde. Aslını ararsan, bunlara yol da denemezdi; bir takım patikalardı bunlar: Bir seçim yapmak, bu yüzden, daha da zorlaşıyordu. Oysa seçmem de gerekiyordu.

— Seçmek mi? diye sordu.

— Evet, seçmek, ne var bunda?

— Bir şey yok... Devam et sen.

Bak, orada, Dinyeper'in öte kıyısında, Rusça ve Ukrayna dilinde yayımlanan dergiler var; broşürler, gazeteler var. Almanya'daki cennet yaşamını ballandıra ballandıra anlatıyorlar. Almanya'ya Avrupa deniyor; oysa siz Ruslar Asya'lı oluyorsunuz, Avrupa'yı görmemişsiniz, tanımamışsınız daha. Bu yüzden, onun hakkında bir yargıda bulunamazsınız. Senin ve benim en çok saygı duyduğumuz şeylere her gün tükürüyordu bu gazeteler... Ben de oku-

yordum onları... Anlıyor musun?

Nastia ona dikkatle bakıyor ve susuyordu.

— Hepsini okuyordum. Sıcağı sıcağına her gün; zehir yutar gibi yutuyordum; kendi kendime: «Ruhumu zehirlemeye çalışın bakalım! Hele bir deneyin!» diye söyleniyordum. Ama, yuttuktan sonra da, kusuyordum. Artık bu zehir olmaktan çıkmıştı, kusturucu bir ilaçtı sadece. Başka broşürler de vardı. Daha ustaca yazılmıştı bunlar, nasıl anlatmalı sana bunu bilmem?... Alçak sesle yazılmışlardı sanki; anlıyor musun? Kulak borusundan sızıp geçen, yavaş yavaş etkileyen bir sesle; sosyalizm hakkında bile sözler mırıldanıyorlardı. Çok kapalı, güçlükle algılanabilir terimlerle, her şeye karşın! Durup durup uygarlıktan söz açıyorlardı... Çekici bir sözcük? Değil mi? Olmadı, Ukrayna ulusundan; o da olmadı mı gençliğin görevinden kapak kaldırıyorlardı. Bu broşürler, bizlere, biz Rus gençlerine alkış tutmaya varıncaya dek işi ileri götürürlerdi. Bunları da okuyordum. Bunların da üzerinde düşünüyordum, yapayalnız... Saçlarım ağarmamış mı? diye sordu birden.

— Hayır... Hiç belli olmuyor...

— Annem de: «Hayır! Saçların sadece rengini attı...» diyordu Ama, gene de ağlamaktan kendini alamıyordu. Evet, ne diyordum, dergiler konusunda... Bak, edebi dergiler de vardı. Siyasal konular üzerine yazılmış yabancı şiirleri yayınlıyorlardı. Her konuda şiirler. Anlıyor musun?

— Hayır, dedi Nastia.

Pavlik kahkahayı bastı:

— Ben de anlamıyorum. Ama, olabilir, diyenler de yok değil. Söz gelimi, mavi gökyüzü, engin bakışlar konusunda. Ivır zıvır konusunda. Bunları yazanlar da vardı. Karınlarını doyurabiliyorlardı. Bense, açlıktan geberecektim. İçim kazınıyordu, Nastia, ne desem bunu sana anlatamam! Soyulmuş patates kabukları benim için bir ziyafet oluyordu. Ah o çöp çukurları... Bilsen, Nastia, çöplüklere şimdi benim çok büyük bir saygım var. «Ah o **Paris**'in karnı!» İşte bu sıralarda, afişler duvarların üzerinden bana hay-

kırıyorlardı: «Hey, delikanlı! Almanya seni bekliyor!» **Petliourien** klüpler, kapılarının iki kanadını da ardına kadar açmışlardı. «Delikanlı! Git, eğlen, dans et, ruhunun kanadığını unut!» Karnım gürüldüyordu: «Konusuna falan bakmadan şiir döktür dergilere, karnını doyur!»

— Peki ruhun ne olacak? diye sordu Nastia, yavaşça.

— Ne olmuş, ruhuma?

— Ruhun ne diyordu sana?

— Ruhtan daha sonra söz açacağım. Şu anda, seçmek zorunda bulunduğumu anlatmak istiyordum sana. Seçiyordum da. Bütün bu yolları, bütün şoseleri ve patikaları, atın dizginleri gibi elime almıştım. Ayıklayıp seçmeye koyulmuştum. Şimdi atımı ne yana sürmeliydim? Derken, karşımda sadece iki yolun bulunduğunu anladım. Patikalar, çıkmaz sokaklar çoktu; ama, ana yollardan sadece iki tane vardı: Ya Almanya, ya da Rusya? diyerek sözünü tamamladı yavaşça; işte o zaman ben de seçimi mi yaptım.

Nastia, güçlükle anlaşılır bir sesle:

— Neyi seçtin peki Pavlik? diye sordu.

— Söyleyeceğim... Ama, ilkin, yalnız olduğumu unutma. Çevremde bir kurt yaşamı sürüp gidiyordu; açlıktan içim kazınıyordu, geberecektim. Ruhum ve Ruhum kan içinde yüzüyor, ağzımdan kan geliyordu. Arkamda da ayak sesleri. Kutsal bellediğim ne varsa, her gün kepazeye çevriliyordu. Kızıl Ordu uzaklarda, çok uzaklarda bir yerdeydi; var olup olmadığı bile bilinmiyordu. İşte o zaman ben de seçmemi yaptım, dedi; Nastia'ya bakmaksızın, tatlı ve dokunaklı bir sesle: Bolşevikliği, Rusya'yı, Komünist Gençler Birliğini seçtim.

Nastia sevinçle göğüs geçirdi, içi ferahlamıştı.

— Pavlik! diye bağırdı; ne berbat adamsın sen, Pavlik! Olup bitenleri bu şekilde uzun uzadıya anlatmaya ne gerek var? Nerdeyse, senin hakkında ne düşüneceğimi kestiremez olmuştum.

— Ama bak, dedi acele ile, ben artık eski komsomol

değilim. Şimdi ben inançları için ölümü göze alabilen bir komsomol'um. Anlıyor musun?

— Evet.

— Eğer şimdi, tuzağa düşürmek için, beni yazı heyeti bürolarına çağırmış olsalardı, —gülümsemeye zorladı kendini— ben ne yapacağımı bilirdim.

Nastia ellerinden tuttu, gözlerinin içine baktı.

— İşte Nastia, gezip tozmalarımın öyküsü bundan ibaret. Peki sen neler yaptın? Şimdi sıra sende, konuş bakalım. Nelere üzüldün? Nasıl arayıp araştırdın, nasıl seçtin?

Nastia gülümsedi.

— Anlatacak bir şeyim yok benim doğrusu. Bu gibi şeyleri düşünmek bana mı kalmış? Sen ise, öyle ya, gerçekten, bizim sınıfın en zeki öğrencisiydin; kızlar «filozof» diye takılırlardı sana. Oysa ben, sıradan bir kızım, vicdanımın bana buyurduğu gibi yaşar giderim.

— Vicdan! Ne güzel bir sözcük! dedi gülümseyerek. Ne yazık ki, ondan da pek az bahsetmişler bize.

— Ama niçin bahsetsinler? İnsanın bir vicdanı olması gerek, sözünü etmeğe ne lüzum var...

Pavlik sevecenlikle, dikkatle ona baktı.

— Sen de yaşlanmışsın biraz, Nastia; dedi.

— Kocamış mıyım?

— Hayır. Ama sen benim için hep küçük kızdın. Şimdi artık o küçük kız yok...

— Öyle, yok artık o...

— Sana nice tatlı sözler getiriyordum, Nastia! dedi yavaşça. Hemen dilimin ucunda söyleyiverecek sözlerim vardı ve daha da nicelerini bulup çıkaracaktım.

— Gerekmez! dedi; korkmuştu.

— Yolların üzerine döküp saçmamak için özenle getiriyordum onları.

— Gerekmez! diye yeniden rica etti; yüzünü elleriyle örttü.

Pavlik üzgün üzgün gülümsedi.

— Gerekmez mi? Peki öyle olsun, bir şey demeyeceğim.

Kollarını yavaşça aşağı saldı.

— Bugünlerde insan kendi mutluluğunu aklına getirmemeli... diye mırıldandı Nastia. Ayıptır bu.

— İçindeki sevgiyi de mi?

— Sevgiyi de... gerekmez. Zaten biliyorum ben bunu, konuşmasan da olur.

— Peki ben?

— Sen de biliyorsun?

— Nastia! dedi ve ona doğru atıldı.

Nastia sertçe onu durdurdu:

— Gerekmez! Şimdi olmaz. Sonra.

— Sonra mı? —acı acı gülümsüyordu— Ama bizim için bu 'sonra' var olacak mı?

— Olacak! Olacak, Pavlik!

— Peki! dedi; yaralanmıştı. Bir şey demeyeceğim. Eğer sana... aşktan söz etmek istediysem, bunun nedeni, karşılaşmamızın, günaydın ve allahaısmarladık demekle sınırlanmış olmasıdır! Gidiyorum ben.

— Gidiyor musun?

— Evet, yarın

Bir şey sormadı, ama kalbinde sızlayan bir acı duydu.

— Bizimkilere kadar gitmeğe karar verdim, dedi yavaşça. On sekiz yaşındayım, elim silah tutabilir.

İçi kıvanç dolu, Nastia'ya baktı, sonra:

— İyi mi? diye sordu.

— A... Elbette, diye yanıtladı duraksıyarak. İyi... Böylesi daha kolay.

— Daha kolay mı! — Şaşırmıştı; beklediği yanıt bu değildi.

— Evet, böylesi daha kolay. Orada, insan açıktan açığa döğüşür; ölürse, yakınları arasında ölür.

Pavlik birden çıkıştı:

— Başka türlü olabilir miydi bu? Başka türlü ne yapabilirdim?

— Bizim döğüştüğümüz gibi döğüşebilirdin sen de, diye yanıtladı kısaca.

— Biz dediğin de kimler oluyor?

— Gizli militanlar, diye mırıldandı yavaşça.

Pavlik, şaşkın şaşkın ona baktı.

— Gizli eylem var mı? Var mı? diye sordu alçak sesle.

— Elbette var, dedi omuzlarını kaldırarak, başını sallıya sallıya ona bakıyordu.

Nasıl oluyor da Pavlik, sen bütün Ukrayna'yı bir baştan öbür başa dolaşıyorsun da, ne partizanlarla, ne de gizli militanlarla karşılaşmıyorsun?

Pavlik başını önüne eğdi. Kendisini haklı gösterecek bir tavırla:

— Ben sana her şeyi anlattım: Araştırdığımı, acı çektiğimi, seçmeler yaptığımı söyledim.

— Ama, biliyor musun, o sırada ,ötekileri de döğüşüyor ve ölüyorlardı; diye yavaşça sözünü bağladı, göğüs geçirdi. — Ah, Pavlik!

Pavlik hiç başını kaldırmıyor, hep susuyordu. En sonunda, gözlerini Nastia'ya çevirmeksizin, çekine çekine, çekine, yavaşça:

— Söyler misin, ben de gelebilir miyim... sizinle? diye sordu.

Nastia sevinç içinde gülümsedi.

— Elbette, Pavlik!

— Bana güveniyor musun?

— Nasıl güvenmem? diye yanıtladı sadece. Söyledim ya: Seni seviyorum...

IX

Taras doğduğu kente dönüyordu... İçi içine sığmıyordu. Evden ayrıldığından bu yana üç ay geçmişti, hiç bir haber almamıştı. Yakınları yaşıyorlar mıydı? Yoksa başlarına bir şeyler gelmiş miydi?

Yolda, bir yerde, yeni yılla karşılaşmıştı, 1943 yılıyla. Şafak kırmızı, kan rengindeydi... «Bu yıl kanlı geçecek!» dedi başını sallıyarak. «Kanla dize getirdiler bizi, yine kanla kurtulacağız».

İzlediği yollar gitgide sarplaşıyordu. Gerçekten kar yağdı denemezdi, ama, sonbaharın çamuru, donmuş, kesekler halinde katılaşmıştı: İnsan zor zar yürüyebiliyordu. Trampa için kürklü bir ceket götürmüş olduğuna seviniyordu; onu değiştirememişti ama, yararı dokunmamış da değildi.

Taras acele ediyordu. Ailesine bir çuval tahıl, biraz patates, yakılıp yıkılmış köylerden ne sağlıyabildiyse hepsini yüklenip getiriyordu. Ama en önemlisi, eve sevindirici haberler getiriyordu: «Belki onlar da biliyorlardır; ama nerden bilecekler, bir şişenin dibinde yaşar gibiydiler...» Almanlar'ın Stalingrad'a «tazminat ödemek» zorunda kaldıklarını, hiç aceleye getirmeksizin, büyük bir ciddiyet içinde söyleyecekti onlara. Bizimkilerin Don üzerinde Almanlar'a büyük bir darbe indirdikleri söylentisi de ortalıkta dolaşmaktaydı. Yaman bir darbeydi bu.

Büyük yolda ilerlerken öğrenmişti bunu: Orada haberler hızla yayılıyordu. Stepan'ın verdiği adreslerde karşılaştığı kimseler de onaylamışlardı bunu. Zaten, Taras'ın kendisi de gördüklerinden bunu çıkarabilirdi. Büyük-yol açılmış bir harita gibidir, yeter ki okuması bilinsin. «Şu Almanlar'ın, şimdi nasıl da ortalıkta dört döndükleri kimin gözünden kaçar?» diyor, şeytanca bir sevinç duyuyordu.

Geceleyin geçtiği bir köyde, bir avlu içinde, bir eşya taka tukası ve bağırıp çağırışlar duymuştu. Kalktı, dışarı çıkıp baktı. Avlu ağzına kadar polisle doluydu. Bir arabanın çevresinde bağıra çağıra dolanıp duruyorlardı. Taras durumu hemen anlamıştı: Kaçıyorlardı. Kulak kabartarak dinledi: —Baylar, baylar! diye bağırıyordu biri, kesik kesik. Şefi beklemeniz gerekir! Emirleri o verecek. — Değmez! diye bağırıyordu bir başkası. Hayır, baylar, gidelim. — Olmaz, yapamazsınız bunu baylar! Şu «baylar» söz-

cüğü belki bin türlü söylenmişti. Taras artık kendini tutamamıştı, kahkahayı basmıştı.

— Baylar, ha! Baylara da bak sen! dedi, göz kapaklarını şeytanca kıpıştırarak. Bir de yoldaşlar... enselediler mi onları? He?

Eve götüreceği en güzel haber bu olacaktı: Bizimkiler Almanlar'ı kovaladılar!

Eve nasıl varacağını, yakınlarını çevresinde nasıl toplayacağını ve «Sizi kutlarım, sevgili ailem! Bizimkiler geliyor!» sözünü nasıl söylüyeceğini kafasından geçiriyordu. Andre'ye bakacaktı. Bir şey demiyecekti, ama bakacaktı. Ta ki oğlu utanarak başını önüne eğe!»

Sonra Nastia'yı çağıracaktı. İlk iş olarak onu kırbaçlıyacaktı... hiç kuşkusuz, bu konuşmanın gelişinden böyle olacaktı. Hiç kırbaçlar mıydı, bir iki sözcükle haşlayıp geçecekti: «Bir babadan, diyecekti ona, hiç bir şey saklanmamalı: Ne çıkacak bir talibi, ne de önemli bir işi.» İyice bir zılgıt verdikten sonra, sertçe şunları söylüyecekti ona: «Benim oğlum ve senin kardeşin olan, Stepan Yatsenko, Parti sekreterimiz, sana emrediyor, kesinkes emrediyor ki, beni, tanıdığınız güvenilir adamların yanına götüresiniz. Hadi şimdi, götür bakalım!»

Daha sonra ihtiyarları dolaşacaktı. Henüz ölmemiş, henüz soluk alıp verenlerin tümüne uğrayacaktı. Stepan'ın salık verdiği gibi, her biriyle ayrı ayrı, ihtiyatla görüşecekti. Her birine hep kendisiyle ilgili sözler söyleyecekti.

«Herkes kendi başına alınırsa, bizim hepimiz namusludur... Ne var ki, namusumuzu, bir genç kızın çeyizini yaptığı gibi, bir sandık içinde saklarız. Yo, olmaz böyle şey! Namusun varsa, masanın üzerine koyup açarsın, savaşın ortasına atarsın, herkes de görür,» diyecekti.

Kent artık pek uzak sayılmazdı... Sisle örtüldüğü için henüz görülmüyordu; ama, içinden onu duymaya başlamıştı bile, onun için adımlarını sıklaştırmasını istiyordu... En sonunda, işte, uzaklarda, fabrika bacaları.

Çeşit çeşit bacalarıyla bir kent büyük bir gemiyi andırır. Bacalar, bacalar, bacalar... Şu anda hepsi cansız,

hiçbirinden duman tütmüyor eskisi gibi; yani, Taras'ın, her duman yumağını seçip tanıdığı ve her sireni sesinden bildiği o zamanlardaki gibi...

— O gün gelinceye dek yaşıyacağım! Yaşıyacağım! Yine tütecekler eskisi gibi! Ne çıkar bundan, yaşayacağım!

Ve el arabasını ileri doğru sürdü.

Dış mahalleler Taras'ın önünde birbirinden ayrıldılar, caddeler aşağıya, kentin merkezine doğru uzayıp gittiler; Taras her taşı, her damı tanıyordu. Heyecan içinde, bu bildik caddelere bakıyordu.

Sevinçle güldü.

— Her şey eskiden nasılsa şimdi de öyle, eskiden nasılsa şimdi de öyle! Bir yabancı gelip bizim ruhumuzu değiştiremez, kentlerimizi ve giysilerimizi bildiği gibi kesip biçemez. Her şey eskisi gibi...

Evet, her şey eskisi gibi, ama, eskiden şunlar yoktu: Şu darağaçları! Taras kendiliğinden durakaldı.

Yolu üzerinde birçok darağacı görmüştü, alışmış olmalıydı artık. Ama nerde? İnsan alışamıyordu buna.

Sehpada bir genç kız asılıydı. Yeniyetme bir genç kız gibi, narin, zayıftı. Genç kız başı omuzunun üzerine düşmüş, donup kalmıştı.

Taras bir adım daha ilerledi, dikkatle baktı, sonra birden öyle müthiş bir çığlık kopardı ki, döşeme taşları sanki yerinden oynadı.

— Nastia!

Sonra, döşeme taşlarının üzerine yığılıp kaldı, bayılmıştı.

Nice sonra yatağında kendine geldi. Karısının kırış kırış ve acı dolu yüzü ona doğru eğilmiş duruyordu:

— Baksana, ana! diye çağırdı yavaşça. Nasıl yaptın bunu? Kızımızı?..

Kızımızı?...

Erkeğinin göğsüne yaslandı ve ağladı.

Taras, karısının ak saçlarını eliyle sıvazladı:

— Sus, ana, sus! dedi güçlükle; sesi zor anlaşılıyor-

du. Nastia'nın gözyaşına ihtiyacı yok, dedi; dedi ama, o da başladı hıçkıra hıçkıra ağlamaya.

Pavlik, başını önüne eğmiş, kapının eşiğinde duruyordu. Artık ağlıyamıyordu o. Taras'ı ilk gören ve el arabası içinde eve getiren o idi. Attığı müthiş çığlıktan tanımıştı onu: 'Nastia!' Kendisi de, ilk günü böyle bir çığlık koparmıştı.

Ağlamak mı, dedin; artık onun için ağlamak yoktu. Darağacının dibinde, Nastia'nın yakınında iki gün dikilip kalmıştı. Kimse onu uzaklaştırmaya kalkmamıştı. Almanlar'ın başında daha püsküllü belâlar vardı. O da Nastia'nın morarmış yüzüne, ölümün ince perdesi çekilmiş gözlerine bakıyordu, sanki Nastia ona bir şeyler söyler gibiydi. O ise her vakit sessizdi. Susarak konuşmasını bilirdi her zaman: 'Öcümü alacaksın, Pavlik, değil mi?' diye soruyordu. O da: 'Evet, diye mırıldanıyordu; gönlün nasıl isterse öcünü öyle alacağım, söyle bana?' O gene susuyordu. Acılı ağzı âdeta alaycı bir gülümseme ile kıvrılmıştı. Ölümü gururla karşılamıştı. Cellatların yüzüne gülüp geçmişti. Ama, Pavlik'e öyle geliyordu ki, gülmesi onun güçsüzlüğünden ileri geliyordu. 'Öcümü şiirle alma, Pavlik! Şiirle olmaz bu iş!'

— Sevgili kızım benim! Sevgili kızcağızım benim! diye dövünüyordu ihtiyar Efrosinia. Senin gibi bir masumun nasıl canına kıydılar? Kimsenin malına el uzatmadın, kimseye kem gözle bakmadın!..

— Sus, ana, sus! diye mırıldanıyordu Taras, yavaşça. Nastia'nın ruhunu sızlatma.

— Hiç olmazsa, bizim gömmemize izin verseler bari! diye ağlıyordu Efrosinia. Mavi gözlerinden öpmek... vücudunu yuğup yıkamak!..

— Sus, ana, sus! Nastia'yı böyle alma ağzına, yakışmaz ona.

— Her şeyin öcü alınacak, dedi yavaşça Pavlik; ama, onun gönlünün olması için ne yapmak gerekse, söyleyin bana.

Taras Pavlik'i göstererek:

— Kim bu? diye sordu.

— Nastia'nın arkadaşı, dedi Antonin, sizi eve getiren de o.

Pavlik heyecanlanmıştı:

— Yaşamımı onun uğruna harcamaktan korkmuyorum. Ne kıymeti var, Nastia için ne yapsam azdır. Çünkü o... ne idiyse öyle kaldı...

— Benim oğullarım onun öcünü bırakmaz! dedi Taras. Halk onun öcünü alacak, onu unutmayacak! — Birden bir şeyler anımsadı ve sanki birini arıyormuş gibi, yatağının çevresindekileri birer birer gözden geçirdi. — Andre nerde? diye sordu kaşlarını çatarak. Bu kara günümüzde niçin yanımızda değil?

— Andre mi? Ah, Andre artık burada değil; diye mırıldandı Antonin ve başladı ağlamaya.

— Nerde öyleyse?

— Andre gitti... Hemen senin ardından o da gitti.

— Peki nereye gitti?

— Onu da söylemedi. Ama bize sıkı sıkıya tenbih etti: Babama söyleyin, yakında adımı duyacak, dedi.

— Gördün mü şu işi? dedi Taras. Yine yalnızım! — sonra ağlamakta olan kadınlara baktı — Niçin yatağa yatırdılar beni? Yatıp durmam doğru değil. Bırakın beni.

Ayağa kalktı, belini yavaş yavaş doğrulttu.

— Değneğimi verin bana, dedi anlaşılır anlaşılmaz bir şekilde. Değneğim olmadı mı, işim zor...

Değneğini getirdiler, ona dayana dayana odadan geçti, Pavlik'e yaklaştı, karşısında durarak:

— Adın ne senin? diye sordu.

— Pavel.

Taras, bir şey demeden, uzun uzadıya ona baktı. Sonunda, yavaşça şunları söyledi teker teker:

— Güvenilir insanların yanına götür beni... Nastia yok artık; şimdi sana düşüyor beni onların yanına götürmek görevi. Yürüteceğiz biz bu işi. Kan döke döke yenik düştük, kan döke döke öcümüzü alacağız. Bu iş burda kalmayacak, yürüyecek!..

Ertesi gün, Taras Nazar'ı görmeye gitti. Beyaz bir gömlekle, bibloların altında yatarken buldu onu.

— Nen var, Nazar? diye sordu korku içinde.

Komşusu yavaş yavaş ona doğru döndü.

— Ah, Taras! dedi, solgun bir gülümsemeyle. Tam zamanında geldin. Nerdeyse yolculuk başlıyordu artık.

Taras başucuna oturdu, gizli gizli Nazar'ı inceledi. Sanki bu dünyanın tüm kaygıları uçup gitmişti; onlarla birlikte boşuna çırpınmalar ve söyleşmeler de gitmişti; şimdi komşusu artık durulup sakinleşmişti. Yeryüzüne sanki veda etmişti. Bu dünyanın işleri, ona bir şey anlatmıyordu.

Taras, bir kınama tavrı ile başını sallayarak:

— Olmadı, Nazar! Vaktini iyi seçemedin!

— Ben seçmedim ki. Ölümün kendisi gönderdi bana çağrısını.

— Sen de gitme yahu! Uyma ona!

— Ölüm bu, Alman değil ki. Uymamak olmaz, diye karşılık verdi Nazar ve içini çekti. Komşu, başına gelen felâketi ilettiler bana. Önüne geleni öldürüyor, bu orospu çocukları! Kimilerini hızlı bir işkence ile, biz kocamışları da yavaş yavaş... öldürüyorlar.

— Ölmemelisin Nazar! Bak, seninle iş konuşmaya geldim ben.

Nazar yavaşça

— Benim işim bitti artık, diye mırıldandı. Beni hoş görmelisin komşu.

Her ikisi de sustu, düşünceye daldı. Taras kendi kendine; şaşarak «Yeryüzünde uzun süre yaşadık; nice kök saldık; ama, gelin görün ki, insan, sanki hiç yaşamamış gibi, yeryüzünü öyle kolayca bırakıp gidiveriyor. Öyleyse ölüm nedir? Ondan niçin korkulur? Ölmek işin ehven yanı. Asıl zor olan, galiba, yaşamak!»

Sakin bir vakarla, Nazar:

— Sana karşı bir kusur işlediysem, komşu, dedi; seni incittiysem, ya da yaraladıysam, Tanrı aşkına, bağışla beni, bu yüzden gönül bırakma.

— Tanrı senin tüm kusurlarını bağışlayacak, diye yanıtladı Taras. Bana gelince, sana karşı hiç bir kırgınlığım yok, komşu; bunu bilesin.

— Tatlı dilinle sağ olasın!

Her ikisi de yeniden duraladı.

— Tanrı mı? dedi Nazar. Eğer böyle bir şey varsa, çok günahım var benim, hepsini açacağım ona. Yeryüzünde yürüyüp giderken, nasıl yol üzerinde yuvarlanan tekerlekler çamur tutarsa, ben de çok çamurlandım... Ama, bakın, onun huzuruna çıktığım zaman, yanıtım hazır. Eğer varsa! Ya bir de yoksa, o zaman kurtçuklar bana kızmayacaklar, bağışlayacaklar beni... — Bir soluk aldı — Boş adamın biriydim ben; parayı da, dedikoduyu da çok severdim... — Bir kez daha soluk aldı ve sözünü tamamladı — Ama iş doğduğum toprağa gelip dayandı mı, bak, ona karşı hiç bir günah işlemedim.

— Elbette, Nazar, dedi Taras; herkes biliyor bunu.

— Bizimkiler ne vakit gelecek... Onlara söylersin bunu, Taras.

— Söylerim! Söylerim!

— Onlara şunu da söyle: Nazar Gorovoy baş eğmeden yaşadı ve boyun eğmeden öldü.

— Söylerim komşu, söylerim!

— A, orası öyle, Almanlar'a bomba falan atmadım ben, dedi yavaşça; mahcup bir halde. Bu yüzden bağışlasınlar beni... İhtiyar adamın biriyim ben... Zaten bomba da bulamadım ki...

Birden, müthiş bir patlama Nazar'ın küçük evini sarstı, pencere camları şıngırdadı. Tavandan sıva parçaları döküldü.

Nazar acı acı içini çekerek:

— İnsanı rahatça ölmeye bile bırakmıyorlar!

Arka arkaya patlamalar duyuluyordu. Nazar'ın küçük evi çeşitli sesler çıkararak gıcırdayıp inliyordu, bütün tahtaları takır takır titriyordu...

Lionka soluk soluğa içeri girdi.

— Burada mısın büyükbaba? Almanlar kenti havaya uçuracak!

Bir şey anlayamayan Taras:

— Daha neler? dedi.

— Almanlar kenti uçuracak! diye bağırdı Lionka. Gidiyorlar artık!

— Ne dedin, gidiyorlar mı?

Taras değneğini kaptığı gibi Lionka'nın arkasından hızla gitti. Hem ilerliyor, hem de:

— Salmasınlar onları, salmasınlar! diye bağırıyordu.

Derneğiyle pencere kepenklerine vura vura koşuyordu.

— Haydi, dostlar, çıkın dışarı! Haydi! Almanlar kaçıyor! Tutun onları! kaçırmayın! Haydi, çıkın dışarı, erkekler!

Çevresinde toplanmışlardı bile.

Kalabalık içinden bir ses:

— Defolup gitsinler yahu! Biz çağırmadık ya onları! Cehennemin çıkmazına kadar yolları var, oh olsun! diye bağırdı.

— Sen ne istiyorsun Taras?

— Bırakmayalım Almanları, kaçamasınlar! diye bağırdı. Gebertelim!

— Biz olmasak da nasıl olsa öldürecekler onları, Taras!.. Asker değiliz biz. Bu iş bizi ilgilendirmez.

— Ne demek o öyle, bu iş bizi nasıl ilgilendirmez? diye kükredi Taras. Ya peki kimi ilgilendirir bu iş söylesene? Almanlar sağ salim basıp gidecekler; daha sonra da, dönüp bizleri ayakları altında ezecekler, çoluğumuzu çocuğumuzu alıp götürecekler, bunu mu istersin? Yakasını bırakmayalım Alman'ın, kaçamasın! Toprağa gömelim onu! Toprağa!

Değneğini sallıya sallıya kentin merkezine doğru koşuyordu. Lionka da yanında tırısa kalkmıştı. Her yönden işçiler koşar adım geliyorlardı. Birçoğu silahlıydı; nereden aldıklarını kimse bilmiyordu.

Pavlik de, ellerinde bir hafif makineli ve el bombaları, hızla geçti. Darağacının yanından geçerken, Nastia'ya doğru döndü. Akşam, genç kızın yüzünü perdeliyordu, yangınların alevleriyle aydınlanmış gökyüzünde, mavilikler içinde belirginleşen hazin bir gölge görülüyordu yalnızca. Ama, Pavlik biliyordu ki, kavga ve ölüm için kendisini kutsuyordu.

— Yazıklar olsun! Silâhım da yok! diye bağırdı Taras. Üzgündü; ama, koşmaktan da geri kalmıyordu. Yazıklar olsun, silahımız da yok, Lionka!

Kentin merkezine, patlamalar yüzünden dumana boğulmuş olan meydana girdiler. Taras, duman ve kurum içinde, kiremit ve toz bulutları içinde, taşları yalayıp geçen siyah alevlerin içinde buldu kentini... Dehşetten şaha kalkmış, eğilip bükülmüş, öldürücü yaralar almış, alevler içinde kalmış ve gözlerinin önünde yıkılıp çökerek siyah bir taş yığını haline gelen evler!

Bu yeni felâketin etkisiyle ezik, allak bullak olmuş bir halde durakladı; elini kalbi üzerine koyarken:

— Vah, vah! diye inledi.

Ne hale getirmişlerdi kentini! Ne hale sokmuşlardı Taras'ın kalbini, bu yakıp yıkmaktan hoşlanan vahşi adamlar! Dün, sevgili kızının morarmış cesedini sehpada sallanırken görmüştü; şimdi de, kentini, ateşler içinde, gözlerinin önünde kıvranırken görüyordu...

Almanlar, geri çekile çekile döğüşüyorlar, hırsızlar gibi gizlice dumanların içinden geçiyorlardı. Kamyonları yolun molozları arasında toplanmış, birbiri üzerine bindirmişti; teknisyenlerle askerler paniğe kapılmışlar, çırpınıp duruyorlardı. Araçlardan subay başları çıkıyor, tabanca ile gözdağı vermek istiyorlar, ama kime verdikleri belli olmuyordu.

Taras durumu kavradı. Parmağıyla Almanları göstererek:

— İşte burdalar! Burdalar! Dostlar, görüyorsunuz onları, işte! Öldürün! Gebertin onları!

Budaklı değneğini başının üstüne kaldırmıştı; bu ih-

tiyarlık değneğiyle, ağarmış açık başıyla, kentteki yangınların yalazından aydınlanmış bu haliyle pek müthişti.

Lionka'nın sesi:

— Büyükbaba diye çağırdı. İşte silah, büyükbaba! Al bakalım!

Taras ona doğru döndü. Lionka yerden bir şeyler almak için eğilmişti.

— Gel, büyükbaba, gel al.

Taras koşuştu ve bir Alman'ın cesedi ile yanındaki silahları gördü:

Taras boğuk bir sesle:

— Kim öldürdü onu? diye sordu.

— Bizimkilerden biri... fabrikadan. Biraz önce geçmişlerdi buradan. Duyuyor musun, büyükbaba, ateş ediliyor!

Taras hınçlı bir gülüşle:

— Oh! Oh!. dedi. Çok iyi! Haydi sıra bizde, Lionka, diğerleri gibi! Haydi —Eğildi ve yerden bir makineli tüfekle içi bomba dolu bir omuz çantası aldı— Hay Allah, dedi kızgın kızgın; yazıklar olsun! Bu melun bombaları nasıl atacağız şimdi, atmasını da bilmiyoruz!

— Ben biliyorum, büyükbaba! Ver, göstereyim sana.

— Al, lonka, at bakalım! At, benim torunum! At, ne olur! Ben de üzerlerine ateş edeyim.

Lionka hamlesini yaptı, gözlerini kapadı, bir araya toplanmış Alman kamyonlarının tam ortasına bombayı fırlattı. Bir patlama duyuldu, hemen arkasından da bağrışmalar, inlemeler, ateş sesleri, tek tek, şaşkın şaşkın.

— At, torunum, at! Uluyorlar mı? At, diyorum sana! — Ama, yakıcı bir şeyin böğrüne çarptığını duydu — Of! diye inledi ve toprağa yığılıverdi.

— Büyükbaba! diye bağırdı Lionka.

— Aldırma... önemi yok... yaralandım galiba... Ama sen, git şimdi Lionka! Bombaları at, hadi ne olur!

Bu sırada, Kamenni Brod mahallesindeki evde, kadınlar kapalı pencere kepenklerinin arkasına saklanmış, yüz-

leri kül gibi solmuş bir halde durup bekliyorlar ve her patlamada ürpererek haç çıkarıyorlardı.

İhtiyar Efrosinia:

— Tanrım — İsam, ihtiyar adamla yavruya kanat ger, ölümden koru onları! diye mırıldanıp duruyordu.

— Andre'yi de! Andre'yi de! diye dua ediyordu Antonin. Nerdeyse, ne iş yapıyorsa, kurtar onu Tanrım, kurtar kulunu! Andre'yi! Günahlarını bağışla!

X

Andre eve dönüyordu.

Bir kez daha eve dönüyordu; ama, bu kez, bir patika boyunca, köylü gömleği sırtında, bir kaçak gibi saklana saklana, çekingen bir tavırla yol almıyordu; saldırıların ve savaşların büyük yolundan gidiyordu, sırtında da Kızıl Ordu'nun kaputu vardı.

Baguçari'ye yakın bir yerde kuvvetlerimize katılmıştı. Savaşta bir yer tutmak istediğini şefe hemen duyurmuştu. Savaş esiri olduğunu, babasına ve orduya karşı işlemiş olduğu hatayı düzeltmek istediğini, bu hatayı da kendisinden başka kimsenin bilmediğini ekledi. Ayrıca orduya eli boş dönmediğini, tek başına ya da arkadaşlarıyla kendilerine yol açarken, geri çekilmekte olan Alman konvoylarına birçok kez saldırmış olduğunu da belirtmek istedi. Ama, savaşların dumanında kapkara kesilmiş şefin sert yüzünü göz önüne getirerek, bunları es geçti. Stalingrad'ta ölüme meydan okuyan bu adamlara ne diyebilirdi ki? Onların yanında neyle övünebilirdi ki? Tıpkı onlar gibi kan ve kurum içinde olması, gocuğundan buram buram duman tütmesi, askerlik uğraşlarıyla ve teriyle gömleğinin tuzlanmış olması, çizmelerinin üzerinde kar ve, Volga ile Don nehri arasındaki tüm yolların çamuru olması gerekmez miydi? Bu savaş erlerinin yanında niçin bu denli temiz kalıyordu o? Kaçak bir asker olarak onların yüzüne dimdik bakmaktan bile utanç duyuyordu.

Andre, özel şubede uzun ve sıkı bir soruşturmadan geçti, bununla birlikte, kendisini birçok kez sorguya çektiği zaman sorduğu sorulardan hiç te daha çetin sorular değildi bunlar.

İşte onun kendisine sorduğu sorular özetle! Vatana karşı işlediğin kusur nedir, Andre? — Kusurum, ölümden korkmamdır. Peki başka kusurun? İnancımi yitirmemdir. Bu nasıl oldu Andre? — Ruhumun düşüklüğünden oldu bu. Şimdi artık ölümden korkmuyor musun? — Artık korkum kalmadı ölümden. Peki, bu ölüm korkusundan nerede kurtuldun Andre? — Esarette. Esaret ölümden daha acı. — İnancını da orada mı buldun? — Hayır, orada kinimi buldum; inançtan güçlü o. Peki ne istiyorsun şimdi Andre? — Silah istiyorum, döğüşen arkadaşlarımın yanında yerimi almak istiyorum. Niçin silah istiyorsun Andre? Babanın hoşgörüsünü kazanmak için mi? — Bu hoşgörü benim için yeterli değildir. — Vatana karşı işlediğin kusuru bağışlatmak için mi? — Bu da yetersizdir benim için. Kısa süreli bir çarpışma yeter buna. Tüm savaşlara katılmak amacıyla geldim ben buraya. — Kininin ateşini söndürmek için mi? Sönmez benim kinim, ölünceye dek sürecek o. — Peki, bu durumda, niçin silâh istiyorsun sen Andre? — Sonuna dek savaşmak için! Zafere varıncaya dek. Daha aşağısıyla yetinemem.

Özel şubede böyle sorguya çekilmiş değildi. Belki, gene aynı sorular sorulmuştu ama, başka terimlerle sorulmuştu. Bu soruların dibi iyice kurcalanınca görülecektir ki, insan bakışını, sanki ruhun derinliklerine daldırmak gibi bir şeydir bu; nitekim bu soruşturmadan sonra, ona inandılar, saflarına aldılar. Silah ta verdiler.

Silahı eline alınca, şöyle bir baktı. Ötekinin, Almanlar'a teslim olurken mısır tarlasına fırlatıp atmış olduğu silahın tıpkısıydı; 7.6 mm. çapında, dipçiği cilalı ağaçtan, kasaturası üç köşeli, herkesin bildiği bir Rus silahıydı. Eskiden, Andre'nin gözünde yararsız bir değnek kadar değeri varken, nasıl oluyordu da şimdi, aynı silah, ona korkunç bir güç gibi görünüyordu?

Andre saflara karışmıştı. Ancak, takviye güçlerini ateş hattına sevketmeden önce, alay komutanı, acemi erleri, bir gün evvelki savaşın geçtiği alana çıkardı:

— Şu alana bakınız! dedi.

Onlar da baktılar...

Çiğnenmiş ve dilim dilim doğranmış alanın tümünü de kirli bir kar örtüyordu, üzerinde hâlâ yavan bir barut kokusu uçuşuyordu. Her yanda, karnı deşilmiş beygirler gibi, yanıp kömürleşmiş, param parça olmuş Alman tankları dökülüp saçılmışlardı; esirlerin kollarını başlarının üzerine kaldırmaları gibi, namlularını uysal bir tavırla havaya dikiyorlardı; Alman ölüleri, büzülüp donmuş kalmış, yerde uzanıyorlardı. Kirli, kızıl renkteki saçları, daha şimdiden, soğukla, toprağa lehimlenmiş gibiydi; ezilmiş başlıklarında biriken sular buz tutuyordu.

Savaş traktörünün sürüp geçtiği alanın her yanından, düşmanın toz haline gelmiş demir hurdalarından, tanklarımızın güçlü tırtıllarının bıraktığı izlerden, zaferin keskin ve sert kokusu çıkıyordu; Andre, bu kokuyu ciğerlerine çekerken: 'Ah! Ben de olacaktım burada, ben de!' diye özlemle içinden geçirdi.

Oradan, daha dün, şanla şerefle geçmiş olan, Almanlar'ı DON üzerinde döven ve Batı'ya doğru süren meçhul askerleri — belki de ülkeleri! — kıskanıyordu!

Şef sert bir şekilde:

— Bakınız, dedi. Bakınız nasıl dövüşüyor bizimkiler! Ruslar, Almanları nasıl dövüyorlar, görünüz.

Andre dudaklarını ısırarak:

— İyi ya! Bırakın biz de dövüşelim! diye yanıtladı.

Acemi erler sabırsızlanarak:

— Dövüşmek istiyoruz! Dövüşmek! diye bağırdılar. Savaş alanının kokusu ve görünüşü onları coşturmuştu; zaferin alevi kanlarını kaynaştırmıştı.

Şef kısa bir gülümseme ile:

— Dövüşeceksiniz! dedi.

Şafak sökerken savaşa gittiler. Kuvvetlerimizin saldırgan büyük seline katıldılar; Andre, Volga'dan Dinyeper'e

yapılan, tarihçilerin üzerinde çok duracakları o ünlü kış yürüyüşüne katılmak mutluluğuna erdi.

Batı'ya doğru ilerliyorlardı... Alman savaş esirlerinin uzun ve kasavetli yürüyüş kollarıyla karşılaşıyorlardı. Yeşil kaputlar içinde, yan kayışları koparılmış, palaskasız, ilerliyorlardı Almanlar; artık ne köylü idiler, ne de asker; savaş esiriydiler sadece; Andre onlara bakarken, içinde şeytanca bir sevinç duyuyor, onları alaya alıyordu: 'Ya, işte görün halinizi! Yenilmezler ha! Ne mal olduğunuz meydanda!' Sonra, öfkesi kabarmış bir halde ateşe atılıyordu. Savaş sınamasından geçmiş muharipler, ona sanatın inceliklerini öğretiyorlardı. Şimdi artık neyi bilmediğini, neleri bilemeyeceğini anlamıştı: Çünkü, o savaş esiri iken, bu askerler çarpışıyorlardı. Savaş, askeri okulların en iyisidir. Buna karşılık, o da, kin'in ne olduğunu öğretebilirdi onlara. Bu yüzden, düşman çizmesi altında inleyen kentlerden bahsetti onlara.

— Orada, nasıl bir sabırsızlık ve nasıl bir inançla bizleri beklediklerini bilseydiniz, hiç kuşkusuz daha da büyük bir hınçla dövüşürdünüz.

Andre'nin tümeni Milerovo'yu aldığı ve yakın köylerden Almanlar'ı temizlediği zaman, arkadaşlarına:

— Ölüm kampının kurulduğu yer işte burasıydı! dedi Andre. Savaşların alev çemberinden geçtikten, zaferin kanatlarıyla hafifledikten sonra, bir ara dikilmiş, bu boş alana bakıyordu. Paslanmış dikenli teller hâlâ sallanıyordu... üzerlerinde kar vardı... baktıkça, içinde yeni bir öç alma isteği doğuyordu sanki. Hiç bir şey kandıramazdı bu isteği! Kentler, Sovyet Kuvvetleri'nin saldırısıyla birer birer kurtarılmıştı; ama, Andre'ye göre, bu da gene pek fazla bir şey sayılmazdı. Kahredici bir sıkıntı ile bekliyorlardı. Kimsenin Andre'yi aklından geçirdiği yoktu, belki: Babası lânetlemişti, karısı ise, bağışlamamıştı kendisini. Rus süngüsünü bekliyordu herkes. Ama, bakın şimdi bu süngü Andre'nin elinde. İster beklesinler, ister beklemesinler, özgürlüğü onlara Andre götürecekti. Kan ve duman içinde, evine doğru, hışımla koşan oydu.

Belki oraya sağ salim varamayacaktı. Ama, ölümden korkusu yoktu. Teklikeden sakınmaya çalışmıyordu. Şubesinin şefi, Vlassov çavuşa, daha ilk günü:

— Eğer beni vururlarsa, aileme duyurun. İşte adresim, demişti.

Artık emindi: Şimdi, vurulup öldürülmüş olsa bile, eve ulaşacaktı.

Şansı varmış. Sağ salim vardı eve. Sabahın erken saatinde —henüz hava karanlıktı, yollar kül rengi bir karanlık içinde yüzüyordu— İlk girenlerden biri olarak, kente baskın yapmıştı. Bu bildiği, alışık olduğu caddelerde, son Almanlar'ı da süngülüyerek öldürdü.

Yakınlarına kısa bir ziyarette bulunmak üzere izin verdiler. Pencereye hiç vurmadan, sert bir şekilde kapıyı iterek içeri daldı.

Antonin karşılamaya koşarken:

— Andre! diye bağırıyordu.

Andre, onun boynuna yavaşça sarılarak öptü. Sevecen olmaktan çekiniyordu. Savaş alevi esmer yanaklarında yanıyordu. Marika sevinç içinde:

— Babam döndü! Babamız artık hiç gitmeyecek! diye bağırdı.

— Hiç gitmemek olur mu, kızcağızım! diye yanıtladı. Daha çok uzun bir yolum var.

Sabırsız ve hırslı bir bakışla ailesini gözden geçirdi, babasını görememişti. Boğuk bir sesle:

— Babam nerde? diye sordu.

Antonin acele bir yanıtla:

— Odasında yatakta. Yaralandı da!

Andre babasının yanına koştu.

Taras yatıyordu. Bakışı yine alaycıymış gibi geldi Andre'ye. Kısa bir gülümseme ile, ihtiyar ağır ağır:

— O, nihayet geldin ha Andre! dedi.

Andre, göğsünün üzerinde taşıdığı bir şeyi, kızgın kızgın söktü, avucunda sıkarak, babasına:

— Günaydın, baba! Hadi hoşça kal! Avcumun içindekini merak ediyorsundur —onu masanın üzerine attı, ya-

rım rublelik bir para gibi mat bir ses çıkardı— ister hayatta kalayım, ister öleyim, saklayın onu! dedi— koşarak çıkıp gitti.

Kısık bir sesle Taras karısını çağırdı.

— Şu attığı şeyi göster bana bakayım!

İhtiyar Efrosinia bir madalya uzattı.

«Gösterdiği yiğitlik için» diye okudu Taras. Yeniden gülümsedi. «Gitti mi? Kıvanç duyuyor, delikanlı! Tam benim kanımdan!»

Lionka, her vakitki gibi yine soluk soluğa, her vakitki gibi yeni bir haberle geldi:

— Büyükbaba! diye bağırdı, bizimkiler geçiyor, bizimkiler geçiyor!.. Kent bizim birliklerimizle dolu! Tanklarla dolu!

Taras, kısık sesiyle:

— Ah! Ayağa kalkamamak ne büyük bir felâket! Yaralıyım... Yaralı olmasaydım, tüm ailemi alıp askerleri karşılamaya çıkardım; komutanlarına: «Komutan, sana ve senin tüm savaş erlerine, alnım açık bakabilirim. Ailem vatana karşı tertemiz duygularla bağlıdır» derdim.

İhtiyar Efrosinia:

— Nastia da orda değil! diye mırıldandı. Aylardanberi Nikifor'dan da bir haber alamıyoruz.

XI

Taras'ın küçük oğlu Nikifor, Stalingrad dolaylarında, sonbaharda yaralanmış, Volga'nın sol kıyısında bir hastaneye yatırılmıştı. Kendisini ameliyat yapan doktor:

— Yaşayacaksın ama, artık savaşa katılamayacaksın, demişti.

Nikifor biraz üzülmüş ve doktora:

— Peki şimdi ne yapabilirim ben? diye sormuştu.

— Savaştan önce ne yapıyordun?

— İşçiydim. Metalürgist. Montörlük ediyordum; diye yanıtladı. Söz gelim yüksek fırınlar kuruyordum...

— Çok iyi! dedi doktor, sevinerek; yine yüksek fırınlar kurarsın...

Aynı salonda daha birçok asker kalıyordu. Nikifor'un yatak arkadaşı ilginç bir adamdı; Penza doğumlu, Aleksi Kulikov çavuş.

— Ben, dostum, dedi Nikifor'a, bu tamir merkezine ilk kez gelmiş değilim. Tamire giriyorum, sonra yeniden yollara düşüyorum. Bende yara hiç eğlenmez, şıpşak geçer.

Gerçekten de, yaraları şaşılacak kadar çabuk kabuk bağlayıp iyileşiyordu, doktorlar bile şaşmışlardı buna. Kulikov gülümsüyordu:

— Bizlerin, yani Kulikov ocağından olanların derisi sağlam ve çabucak iyileşir. Dedelerim doktor nedir bilmezdi; yaralarına hep kendileri bakardı. Benim için de bu yara nedir ki? Hafif bir sıyrık yalnız.

Nikifor ise, bunca bakım görmekten utanç duyuyordu. Siperlerden getirmiş olduğu tüm çamuru kazımışlar, yuğup yıkamışlar; temiz örtülere sarıp, rahat ve sakin yatırmışlardı. Şimdiye dek hiç kimse, onun vücuduna bu denli özenle bakmamıştı. Bu vücudu annesi seviyor, kimi zaman kadınlar okşuyordu. Kendisi de, şu günahkâr yeryüzünde, yirmi yedi yıl boyunca onu sürüklemişti; ama işte bakın şimdi, top mermilerinin misketleriyle delik deşik olan bu vücut, yabancıların, yani doktorların, hastabakıcıların eline düşmüştü. Onlar da, sanki pek kıymetli bir vazoymuşcasına, dikkat gösteriyorlardı. Utanıyordu bundan nerdeyse.

Sağ yanında kolu kesilmiş bir asker yatıyordu. Yemeklerden, doktorlardan, salondan hoşnut olmadığı için durmadan homurdanıyordu. Aleksi Kulikov, bir gün, uzun uzadıya onu dinledikten sonra:

— Bana bak dostum, sen galiba saraçsın? diye sordu.

Öteki afalladı:

— Saraçlık ta nerden çıktı şimdi?

— Ya da kunduracısın? diye üsteledi. Oturak zanaat

sahibi kimseler homurdanmaktan hoşlanır da. Bu gibi iş ler bir başına yapıldığı için, can sıkar: O zaman kendini avutmak ister insan.

Homurtucunun canı sıkılmıştı:

— Ben tahta kaşık işçisiyim! diye bağırdı. Ağaçtan kaşık açardım! Merak ettiyseniz kim olduğumu da söyleyeyim. Bütün Gorki bölgesinde, zanaatımda elimi tutacak yok gibidir! Belki bütün Rusya, benim kaşıklarımla lahana çorbasını içmiştir. Şimdi ise, ağzıma kaşık tutarak yemek yedirmek zorundalar: Elim yok artık.

— Eksik olan hangi elin? Sağ mı? diye sordu Nikifor.

— Sol elim olsa ne çıkar! Almanlar bir iyilik edip te, keşke iki ayağımı koparsaydılar! Ayaklarım olmasaydı ne olacaktı; ben dansöz müyüm? Ama elim olmayınca, artık ne işe yararım ben?

Kulikov, avutmak amacıyla:

— En çok sağ el gerekiyor insana... dedi. Sırası geldiğinde sol elden vaz geçilebilir.

Ne var ki tatlı sözler çolak adamın üzerinde pek etki göstermiyordu; homurtusunu sürdürdü. Hekimlere seslenerek:

— Niçin bakıyorsunuz bana? diye çıkışıyordu. Bana bakmanıza gerek yok artık! Savaş benim için bitti! Bakacaksanız Kulikov'a bakın, savaşta çok işe yarar daha o!

— Peki, ne olmuş yani! diye yanıt veriyorlardı hekimler. Kulikov'u savaş için iyileştiriyorsak, seni de yaşam için iyileştireceğiz, ne var bunda?

Bu sözler Nikifor'un üzerinde büyük bir etki yaptı. Aslını ararsanız, Kulikov'a da dokunmadı değil. Akşamleyin yatak komşusuna yaklaştı ve üzerine eğilerek:

— Sana yaşam için bakıyorlar! dedi. Bu sözlerin ne demek istediğini anlıyorsun, değil mi, komşu! Yaşam için! Ne güzel sözler! Bak, örneğin, bir makine, bir traktör alalım. Onun tırtıllarını ya da gövdesini kırıp parçalarsan, geriye ne kalır? Demir hurdası, değil mi? Artık ona bir makine gözüyle bakamayız; olsa olsa o sadece bir demir hur-

dasıdır. Başka bir şey değildir! Amd insan öyle mi ya! Kollarını kopar at, bacaklarını çıkar at, eskiden o nasıl insansa, yine öyle insandır. Anlıyor musun? Çünkü, onun bir ruhu, bir aklı vardır. — Komşusunun üzerine iyice eğildi, soluğu yüzüne çarpıyordu. Aldırma, sağdıcım, anlıyorsun beni değil mi? Yaşa. En büyük ricam bu benim. Yaşam için, yaşayacaksın!

Nikifor bunları dinlerken, yaşam üzerine düşünmeye kaptırdı kendini. Yeraltı barınağında arkadaşlarıyla sert tütünden içemeyeceğini; topçu ateşinin son derece sevinç verici bir sesle gürlediği bir anda, ölümün, size, hem iç sıkıntılı, hem neşeli, hem de sert bir heyecanı duyurarak sıcak sıcak yüzünüze soluduğu bir anda, onların yanında hücuma kalkamayacağını düşünmek pek acı geliyordu ona. Şimdi artık niçin ölmediğini, niçin uzun ve verimli bir yaşamı olacağını anlıyordu: Sağ kaldıysa, büyük bir yaşam içindi bu, çalışmak içindi bu!

Nikifor hastaneden ayrıldığı zaman, Kulikov'un elini uzun uzadıya tutup sıktı.

— Eve dönüyorsun, değil mi? diye sormuştu çavuş.

Nikifor gülümseyerek yanıtladı:

— Sanki eve. Aslını ararsan, evim henüz Alman işgali altında. Ama, bana kalırsa yakında kurtulacak, he? Sen ne dersin?

Kulikov emin bir eda ile:

— Kurtulacak! Tamam, hadi bakalım şimdi yola! Ben de gidip bir mermi arayıp bulayım. Dövüşmeyi sonuna getiremedim daha.

— Ben de... gidecektim... dedi Nikifor, üzgün bir tavırla. Ama, görüyorsun, koltuk değneklerim bırakmıyor...

— Aldırma, aldırma. Sen evine dön! Çaresi bulunur bunun, —bir kez daha Nikifor'un elini sıktı. — Eve döneceksin, değil mi? Hoş bir şey bu, dostum! Savaş bitsin, hepimiz döneceğiz evlerimize!

O günlerde, ordu, Don üzerinde Almanlar'ı alt ettikten sonra, stepler içinden onları kovalamıştı.

— Evimin doğrultusudur bu! diye haykırdı Nikifor

Çok doğru, bizim eve doğru yöneldiler...

Ve saldırısını sürdüren ordunun arkası sıra yürümeğe karar verdi.

Aynı yolu izleyen kamyonlar seve seve binmesine izin veriyorlardı.

— Kısa bir süre götürebiliriz seni? Uzağa mı gidiyorsun? diye soruyorlardı şoförler.

Nikifor omuzlarını kaldırarak:

— Hem uzak, hem yakın, diye yanıtlıyordu. Yakın, ama henüz el altında olmadığı için, uzak. Biliyor musun, ben, iki koltuk değneğiyle topallıya topallıya giderken, kendi kendime, kentimi, en sonunda geri alacaklar, diye söyleniyorum, he, siz ne dersiniz?

— Çok geçmeden alacaklar! diye yanıtlıyordu neşeli şoförler

— Evet, çok geçmeden, benim fikrim de öyle. Acele etmeliyim!

Acele ediyordu. Kurtarılmış topraklarda kimi yürüyerek, kimi bir arabada, ilerliyordu; kurtarılmış köylerde kalıp yatıyordu. Her yerde, çok içtenlikle karşılanıyor, herkes evine alıyor, baş köşeye oturtuyordu.

— Bana değil, koltuk değneklerime saygı gösteriyorlar, diye düşünüyordu. Döktüğüm kana bu saygı!

Konukseverliklerine teşekkür edemeyeceğini, teşekkür ederse, bunun bir anlayış kusuru olacağını biliyordu; teşekkür yerine, ev sahiplerine, Stalingrad'tan bahsediyordu. Kendisini kamyonlarına alan şoförlere, karavanalarından yemek veren Kızıl Ordu askerlerine de yine Stalingrad'tan söz ediyordu. Herkes içtenlikle dinliyordu: Kendi de, koltuk değnekleri de artık tarihin malı olmuştu.

Ne var ki Nikifor, kurtarılmış toprak üzerinde Batı'ya doğru ilerledikçe, kafasını başka kaygılara başka düşüncelere sardırıyordu. Toprağın, o baş eğmeyen toprağın, o yok edilemeyen yaşamın külleri altından yeniden çıktığını görüyordu.

Kasabalarda, köylü kadınlar, evlerini maviye boyuyorlardı.

— Baksanıza! diye bağırıyordu onlara. Kadınlar, erken başladınız! Yılbaşına daha çok var!

Onlar da gülerek:

— Umurumuzda değil yılbaşı bizim! Biz, **GÜİBELSTRASSE**(ı)'i siliyoruz... — Sonra da, evlerin üzerindeki Almanca tabelaları gösteriyorlardı ona. «Goebbelstrasse», «Goehringstrasse» gibi. Almanlar'dan kalan bu izleri, kadınlar hırsla sıvayıp kapatıyorlardı.

Köylerde, erkekler, kaygılı bir tavırla, karların altından kolhozların araç ve gereçlerini çıkarıyorlar, gizli çukurlara saklanmış buğdayı alıyorlar, ekim hazırlığı yapıyorlardı.

Çatık kaşlı bir köylü, bahçesinin kaybolan kapısının yerine, Alman arabasından çıkardığı bir kapıyı uydurmaya çalışıyordu.

Nikifor gülerek:

— Ne yapıyorsun böyle? Bir ganimet mi geçirdin ele?

Köylü sakin sakin omuzlarını oynatarak:

— Niye olmasın? Bütün çiftliğimi harap ettiler onlar benim, dedi.

Bielsk'te, Nikifor, ilk açık mağazayı gördü; bir kitabeviydi bu. Çevredeki bütün evler yanmış yıkılmıştı; kitabevi, mucize kabilinden, olduğu gibi kalmıştı. Vitrinde cam falan yoktu; ama, eski kitaplar yığın halinde dizilmiş, sıralanmıştı.

— Çalarlar bunları senden! dedi Nikifor satıcıya.

— Bir şey olmaz! diye yanıt verdi öteki; buranın insanları Alman işgalinden çok çekti. Nice tekliflerde bulundular, ama yine de onları ayartamadılar. Kendilerinden kuşkulanarak, onlara hakaret etmeğe ne hakkımız var? Bizim insanlarımıza güvenebilirsiniz.

İnsanlar bir şenliğe gider gibi köprüleri, yolları yeniden kurmaya koşuyorlardı. Serbestçe çalışmak, sanki ekmekmiş gibi geliyordu onlara. İşçiler, yangınlardan kararmış fabrika binaları yanında toplanıyorlar, emir beklemeksizin, taş kömürü ocaklarındaki suları pompalıyorlardı. Nitelikli işçiler lokomotif «mezarlıklarında» çalışıyorlardı. Ka-

rın içinde kazılar yapıyorlar, her biri işini bilen bir kişi olarak, civata somunlarını, perçin çivilerini topluyordu. Kadınlar okullara mobilya taşıyordu. Partizanlar ormanlardan ve uzak vadilerden dönüyorlardı. Ülkeyi yeniden kurma isteği herkesi sarmıştı. Yer küresi küllerin altından yeniden çıkıyordu. İnsanlar beklemek istemiyorlardı, bekleyemiyorlardı da. Kolhozcular, daha dün üzerinde savaş yaptıkları tarlalara dönüyorlardı.

Nikifor ellerinin kaşındığını hissetti. Gözleri, cansız fabrika binalarına takılmış, heyecanla, «Ne çok iş var! Ne çok iş!» diye düşünüyordu.

Cepheden dönen, yorgun ve hasta asker değildi o; bir yapıcı ustasıydı. Hırslı! Sabırsız!

Yeryüzü, yaralı, önünde açılıp gidiyordu. Yıkılmış payandalar maden ocakları üstüne acınacak bir biçimde sarkmıştı. Demir köprüler, koltuk değneklerini andıran ağaç desteklerle tırmanıp yükseliyordu. Her yanda, yaralar kanıyordu.

— Boş ver! dedi Nikifor. Boş ver, dostum, olur bu işler! Aman, ne çok iş var yapılacak! Ne çok iş! Ya bu koltuk değnekleri, bunlar ne olacak? Koltuk değnekleri mi, ne olacak, az sonra havaya fırlatılacak! Ve bacalar tütecek, unutmayın, iyi belleyin bunu!

Çünkü yaşam hep böyledir işte: Yaralar kabuk bağlar, geçer, kabuk bağlar, geçer...

Bu romanda, Sovyetler Birliği'nde Hitlerci işgalcilere karşı açılan Büyük Anayurt Savaşı'nın cephe gerisindeki "Baş Eğmeyenler" anlatılmış ve Sovyet Halkının Nazi saldırganlarına karşı topyekun direnişi sergilenmiştir. Bu yapıtıyla yazar Boris Gorbatov, sanatsal yaratıcılığının doruğuna ulaşmıştır. İlkin Pravda'da daha sonra da edebi Ekim dergisinde yayımlanan bu roman Sovyetler Birliği'nde 500.000 nüsha basılmıştır.

Biri Kızıl Yıldız Nişanı olmak üzere 3 madalya sahibi yazar-asker Boris Gorbatov'un sanatsal yaratıcılığına önemli bir esin kaynağı oluşturan savaşçı kişiliği, sosyalist anayurdun savunulmasında gösterdiği başarılarla da somutlanmıştır.